

Irodalmi tükör / szépirodalom

- Kabdebő Tamás:** Találkozások Cs. Szabó Lászlóval
Fáblán László: bánatok vektora: szonett, Csokonai vektor: szonett, szorongások vektora: szonett, emlékek vektora: szonett
Géczi János: Anekdoták (Részlet a Tiltott Ábrázolások Könyvéből)
Pék Pál: Mint a sáska, Megmarad, Halicanumi töredékek
Tömörny Péter: Holvolt-holnemvolt mesevilág (Félatléták, figyelem!, A lélek fényes termei, A kukorica)
Selmeci György: János, emlékszel?, Hat nyúl felment a hegyre, 1976 tavasza, emlék tanítványaimról, A felhők, Kérdés
Major-Zala Lajos: Tünődések (Részletek)
Böröndi Lajos: Emlék, Nem alkony ez még, Szerelmesvers, vallomás
Kardos Eszter: Virágok és nők
Kránitz Rita: Más/kép, Hommage a Weöres Sándornak, Isteni dolog, Visszaúton, Frankfurt/Bannhof, Új Saulok, Pre-virtuális
Szabó Ferenc: Kozmikus vihar készülődik

Tanulmány – Kritika

- Szele Bálint:** A fordító szeme mindent lát – Nádasy Ádám Shakespeare fordításáról és a hazai „Shakespeare-ipparról”
 – Interjú a Shakespeare-fordító Nádasy Ádámmal –
Bakonyi István: Fordulat Takács Imre pályáján: A csillagok árulása
Bodor Béla: Látszólagos apázás (Kukorely Endre: TündérVölgy avagy Az emberi szív rejtelmeiről)
Pápes Éva: Gervai András: A tanúk (Film-történelem)
Pánczél Petra: Varázslatos ősi nevek
Saáry Éva: Egy élet a világ ifjúságának szolgálatában (Laszlo Nagy: L'art de rebondir. Le tour du mond en 80 ans)

Múltba – néző

- Kovács István:** Összefüggéseink tudatában
Szigethy István: Elszalasztott(?) esély – a rendszerváltás zalai útja –

Tükör-kép /színház, zene, képzőművészet

- Chak István:** Kölcsönhatás, avagy egy gondolatra keresni darabot (Beszélgetés Sárdi Dóra rendezővel)
Király László: A Csend (Huszár Lajos operája a Szegedi Nemzeti Színházban)
Révész Emese: Az „élő művészet” vonzásában Frank Frigyes(1890–1976) festészeté Válogatás munkáiból a Gönczi Galériában
P. Szabó Ernő: Barlangkultúra az ezredfordulón A Folyamat Társaság kiállítása a Szombathelyi Képtárban
Péntek Imre: Változatok súlyra és könnyedségre Vetró András szobrászművész és a Magyar Papírművészek Társaságának művei Zalaegerszegen
Fáblán László: A szabadság kalandora Lux Antal kiállítása elé
Boncz Barnabás: Varkausi „vázlatok” Képzőművészeti bemutató a Hevesi Sándor Színházban
Frimmel Gyula: Egy alak száz magánya Fischer György szobrai a Martonosi (magán)Galériában

Hír - tükör

- Hír-tükör
 Szerzőinkről109
 Könyvújdonságaink110

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bogár Imre – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Müller Róbert – Keszthely
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Szántó Endre – Hévíz
Nógrádi László – Lenti
Vajda László – elnök, Zalaegerszeg

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Bence Lajos (Szlovénia) – főszerkesztő-helyettes

Czupi Gyula
Kiss Gábor
Kostyál László
Molnár András
Tar Ferenc
 szerkesztők

ROVATVEZETŐK

Pék Pál – vers
Szemes Péter – tanulmány, kritika
Király László – zene
Tóth Imre – pályakezdekők

MUNKATÁRSÁK

Kabdebő Tamás – Newcastle, Írország
Major-Zala Lajos – Pensier, Svájc
Makkai Ádám – Chicago, USA

Ferencz Győző olvasószerkesztő;

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,
 8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
 E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
 Telefon: 92/598-070

A nem kért kéziratokat lehetőség szerint gondozzuk, felbélyegzett válaszboríték esetén megválaszoljuk.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete

8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.
 E-mail: animator@zalaszam.hu
 Telefon: 30/9562-303
Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással, mely a kiadó címén igényelhető.
 Az egyes számok ára: 300 Ft.
 Előfizetői díj egy évre: 1200 Ft.

Számilaszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
 Zalaegerszeg, 75500258-10809415

ISSN 1219-6886

Nyomdai munkák:

Gura Nyomda Bt.
 Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
 E-mail: gurabt@axelero.hu
 Telefon: 92/599-464

Készült Zala Megye, Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Lenti, Hévíz önkormányzatának, a Nemzeti Kulturális Alapprogram és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával.

Kabdebó Tamás

Találkozások Cs. Szabó Lászlóval

Az emlékezetet három dolog segíti: először az a huszonegy Cs. Szabó könyv – melyből tízet tőle kaptam s a többi megszerzésében is segített. Másodszer az a huszonhárom Csé-levél, melyeket nekem írt és én publikáltam a Magyar Naplóban, illetve az Irodalomismeretben. Levelező archívumom nem tökéletes, sok hurcolkodásom közepette leveleim jelentős részét elvesztettem. De érdemes itt megemlíteni, hogy 1983 nyarán Tóbiás Áron Cs. Szabó László lakásai címmel megismétli egy 1976-os magnetofon beszélgetés szövegét. Részben ez inspirált engem arra, hogy „33” címmel saját lakhelyeimről beszámoljak, sokkal több lakásról, sokkal kevesebb beleérzéssel, mint Csé. (Forrás, Bajai Honpolgár, 1993) Harmadszor: birtokomban van két interjú, az egyik a három közül olyan, amelyet Cs. Szabó csinált velem, s másik az az egyetlen, melyet én készítettem övele. (Utazás a szívem körül, Beszélgetések, 1975) Bámulatos, hogy Mnemosinát mennyire serkenti a hang. Csé enyhén borizú tónusát és éles nevetését ugyancsak visszaidézi Vajda Miklós.

Az andoveri katonai (és magyar menekülteknek berendezett) táborban 1956. december 10-én délután – ahová előző este érkeztem egy vadászrepülővel Villachból – az első angolai magyar, akivel szót válthattam, Cs. Szabó László volt. Balassa László budapesti magyartanáromnak köszönhetően 1952-ben hallhattam az akkor disszidensnek bélyegzett Csérol, a „káprázatos esszéistáról”, akinek a Doveri átkelés című könyvét még az évben elolvastam a Széchenyi Könyvtárban.

Ilyetén nem ért készületlenül, hogy a malaclopó köpönyegébe burkolódzó magas férfit, bemutatkozása után „felismerjem” és kérésére szolgálatkészen azon nyomban felkutattam a fiát, Cs. Szabó Andrist.

A következő évben Oxfordba kerültünk, mármint Andris is, én is. Körülbelül húszan lehettünk ott, ideig-óráig, magyar diákok. Egy nap Csé is fölbukkant, részben a fiát látogatta, részben BBC-interjút készített néhány egyetemistával – velem nem. Londonban 1961-ben tanultam felsőbb fokú könyvtárosságot. Jotischky László – a magyar osztály vezetője – rádióankétre hívott. Csé nem volt részese ennek, de nyúlfarknyi szerepem után belebotlottam. Nagy hévvel beszélgetést kezdeményeztem, ő félresöpört. „Egy adást kell előkészítenem” – mondta.

Ilyen előzmények után meglepetésnek hatott, hogy 1962-ben hosszan elbeszélgetett velem, majd 1966-ban interjúra hívott a BBC-be, József Attila versordítás kötetem kapcsán. '62-ben inkább hallgatnom kellett egy szabadelőadását, '66-ban viszont az interjút követően már valóban beszélgetni kezdtünk, mármint úgy, hogy meghallgatta a szavam. És így volt ez az ezt követő években is. Ő volt az, aki tudomásomra hozta a Szepsi Csombor Kör megalakulását, melynek előadás sorozatán, mint előadó vagy hozzászóló,

Zsankó László: *Triptichon*

megannyiszor részt vett, s engem is részvételre biztatott. Ám csak 1972 késő őszén került sor arra, hogy mint író, ott bemutatkozhassam, hosszú guyanai tartózkodásom után. Az estet Szabó Zoltán vezette le, Határ Győző tanulmányaimról beszélt, Cs. Szabó László novelláimról. Akkoriban ismert már egy fél tuca-tot. Először az Őszi utazást kommentálta levélben, aztán a Körvadászatot; találkozást proponált a Prego eszpresszóban és ezeket a írásokat, valamint az Odisszeusz-novellákat új színfoltként kezelte. Viszonzásom látható jele a Római muzsikáról írt, lelkendező ismertetés volt, az őserdő szélén írtam Guyanában. A könyvet ő küldette el.

Ugrom az időben: 1978-ban egy este átadtam neki a Minden idők című, 56-os regényem egy példányát. Másnap kora reggel fölhevítte. „Még az éjjel elolvastam a könyved. Végigsírtam az egészet.”

A Szabad Európa londoni irodájában dolgozott. Egy ízben elkísértem Laci bácsit az épületig, Bözsi nénire vártunk, aki kijövet lábujjhegyre állva adott dédelgetett csókot Lacinak, majd engem üdvözölt, kitörő örömmel, mintha számítanék vagy számítottam volna valamit. Néhány novellámat ismerte. Arról beszélgettünk, most már hármában – a metrógig kísértem őket –, hogy a hazában a jelenről vagy a szovjet tarkította múlttól, még kényszer alatt sem lehetett elmondani az igazságot. Részben a Szepsi Csombor Kör annálisaihoz tartozik, mert itt találkoztam először Illyés Gyulával, kinek Csé mutatott be, hogy aztán négyesben kezdhessünk majd beszélgetni, Illyés, a két Szabó meg én. A téma az volt, hogy az Occidental Press megbízásából Illyés-versválogatást készítettem elő angol nyelven (A tribute to Gyula Illyés, 1968). A könyv megjelenése után meghívott Csé a második BBC interjúra.

Hat olyan találkozásunkra emlékszem, részben a hatvanas, részben a hetvenes évekből, melyeknek a színtere a British Múzeum volt. Akkoriban a Pulszky, majd a Blackwell könyvemet készítettem elő, Csé pedig – mikor ott láttam – három ízben is Czigány Lóránttal konzultált a könyvtárban, aki 1969-ig ott dolgozott. Három más alkalommal a múzeum csarnokaiban voltam együtt Csével. A már említett hatvan-kettes beszélgetés a múzeum kávézójában zajlott le. Andris is ott volt. Csé azt a teóriáját adta elő, hogy a Kennedy-Hruscsov feszültségből valószínűleg világháború, sőt atomháború lesz. Fia helyeselt. Én, amikor szóhoz jutottam, ellentmondtam. Másszor Leonardo rajzainak kiállítását néztük meg Laci bácsival. Később a szittyák ötvösművészetének kiállítását. Csé úgy vélte, hogy sem előtte, sem utána nem tudott senki úgy rajzolni, mint Leonardo. No és Michelangelo? – vettem közbe. Buonarroti rajzai megelevenedett szobrok – válaszolta. Durch ein ander – vélekedett a szittyákról. Ki tudja még, mi a még kelta, mi a már szittyá? Aztán fölkerít (fölszólított), hogy a londoni egyetemi könyvtárban keressem ki az anghari csataképek reprodukcióit. Megtettem, s elvittem az ide vágó könyvet a BBC-be, ahol ismerve az ő szigorú munkamorálját, a kintinban folytattuk eszmecsereünket, ebéd közben. A Signoria azt remélte, hogy az egyik falon Leonardo, a másikon Michelangelo freskója ékeskedik majd. Mindketten a rajzokig jutottak csak, Leonardo rajzai a fennköltebbek.

A hetvenes években Cs. Szabó mindegyik könyvéről írtam ismertetést (a Gyanútlanok hangjáték kötetéről háromszor), a Két tükör közt interjúkötetről egyszer, de ebben a vele készített interjúm is szerepelt. A kötet Mozart szonátája – fejezte ki elismerését Laci bácsi, de az elismerésből a jobbik rész önmagának szólt.

1973-ban kedvesen, bár nyilvánosan megdorgált: rosszul idéztem egy Dante fordítást. Kapcsolatunk már 1972-ben intenzív lett. Akkoriban Tábori Pállal szerkesztettük a Magyar Költészet Angol Antológiáját, melyet végül Makkai Ádám hozott tető alá 1996-ban és 2004-ben. Csét a bevezető megírására kértem fel, melyet több fordítás átnézése után elvállalt. Először lakásán kerestem fel, a Gloucester Mews-ban, hol a Piranesi metszetek minden falat beborítottak – a könyvek garmadával a garázsba kerültek. Az volt a tízezer kötetes könyvtár. Több erős fekete elfogyasztása nyomán megbeszéltük a feladat paramétereit. Hat héttel később telefonált, hogy kész az első piszkozattal, és megmutatná nekem, mielőtt véglegesítené. Nálunk ebédelt a 49 Woodlawn Rd emeleti lakásán, Fulham-ben, borsólevest és rostélyost, hagyma nélkül – mert azt nem állta a gyomra. Átnéztük az írást, már akkor nagyon jó volt, mindössze két észrevételt tettem.

Csé valahol azt írja, hogy egész életében nem tett mást, mint a magyar irodalom európai történetét taglalta. Bevezetője tanúja ennek. Bár úgyszólván egész Nyugat-Európát bejárta előadóként, vendégként,

s idekinti könyveinek javát Münchenben adták ki, legfontosabb katedrája a Mikes Kelemen Kör volt – annak hollandiai, városról-városra járó vándorkonferenciái. A hetvenes évek második felében gyakorta részese voltam ezeknek a gyűléseknek – s így a találkozásoknak vele is –, mígnem 1979-ben elhatároztuk, hogy „együtt megyünk a Mikesre”. Ez autózást jelentett, komphajó átkelést, kora reggeli indulást a Mews-ból. Amikor megjelentem ott, őt lábadozva találtam. Beteg vagyok – mondta. A konferencián hiányolták, különösen Fenyő Panni néni, Fenyő Miksa* lánya, Cs. első feleségének, Nagy Katónak jó barátja. Már akkor elkezdődtek azok a vérkeringési zavarok Csénél, melyek idővel lábujjaiba, majd életébe kerültek.

Volt még egy, a privátból a nyilvánosba hajló véleménykülönbségünk. Az 1976-os Két tükör közt kötetben Csé elpanaszolta, hogy az angol esszé – melyből fiatalon oly sokat tanult – kiveszőfélben van. Ezt én nem hittem el neki és tisztelettel szembeszálltam vele. Válasz esszém az Új Látóhatár 1978. októberi számában jelent meg Az angol esszé kiveszőfélben? címmel. A kérdés eldöntetlen. A rövid esszé virul, a hosszú változattal egyre ritkábban találkozunk.

Betegsége ellenére erősen szorgalmazta a hazatérést, nem végleg, hanem csak úgy, mint a fecskék. Az előkészítésben volt némi részem, és 1975 óta, amikor lekajakoztam a Dunán Ulmtól Bajáig, minden nyáron pesti vendég is voltam. Jó kapcsolatom volt egykori tanárommal, Kéry Lászlóval, a Nagyvilág szerkesztőjével, aki lehozta tanulmányaimat. Csét sokan hívták haza. Az író oda megy, ahol írásait leközlílik – hajtogatta. Ezt elmondtam Kérynek, ő leközlött egy Cs. Szabó-írást és ezzel megindult egy folyamat, mely Illyés Gyula közbenjárására érkezett odáig, hogy Csé hazalátogatott, előadást tartott és egy – akkor már kész – könyvét kiadták. Itt is volt némi szerepem. Csét akkori kiadómmal, Ujváry Sándorral én hoztam össze. Mivel a Griff-kiadás hasonmása volt annak, amit otthon elsőnek kiadnak, Ujváry dicsőségben és anyagiakban megrövidült. Az idekinti konzervatívok támadták Csét, nyilvánosan is a Nemzetörben az elzárkózás feladása miatt, én megpróbáltam védeni, és ide irányul 1983-as levélváltásunk, majd az utolsó találkozásunk az ő lakásán. Sámlin pihentette csonka lábujjút két lábfejét és minden harmadik mondata visszatért az elmúlásra. (Egyszer, kezdetben még azt hallottam tőle, hogy írás közben a vér a fejbe száll, a lábát viszonylag vértelenül hagyja.)

Legélénkebb találkozási emlékem vele mégsem ez. Egyszer bejött 1968-ban a University College könyvtárába, engem keresett, „Illyés ügyben”. A Hunok Nyugaton egy nekem dedikált példányát tartotta a kezében. Én éppen a folyosón cipeltem egy könyves ládát a vállamon. Letettem. Atlasz – mondta mosolyogva. – Téged kerestelek és egy görög félistenre akadtam. Hát így van ez, amikor az emberhez Zeusz jön látogatóba – feleltem.

Most még búcsúzóul végiglapozom a Csé dedikációkat. A Petőfiék kötetben ez áll. „Kabdebó Tamásnak Andovertől mostanig, igaz barátsággal Cs.” Ez lényegileg megismételte a nyomozás 1979-es beírását. A Fél száz ének dedikációja még közvetlenebb: „Szeretettel és igaz becsüléssel.” „Hű barátsággal” köszönt a Halfejű pásztorbot, melyet a Gyanútlanok így részletez: „K. T.-nak, akit talán elsőként illet meg ez a kötet, mert elismerő, jó szavai voltak hangjátékaimról... Igaz szeretettel.”

Azt már nem érhettem meg, hogy saját hangjátékaimat a Gyanútlanok inspirációja nyomán írtam meg, 1984 után.

Amikor Csé megszerezte számomra a régebbi Irgalom-kötetet 1977 szeptemberét írtuk, és így dedikálta: „Régi dal, régi dal, régi dalok régi szomorúságomról és próbatételekről, amiket több mint húsz év után K. T. irgalmába ajánl Cs. bátyja.”

Két évvel később a Vérző fantomok előzéklapjára ezt írta: „K. T.-nak, viszonzásul a kitűnő Pulszky könyvért, igaz barátsággal és szeretettel Cs.” És végül, a nekem adott utolsó könyv, az Alkalmom elejére ezt írta: „K. T.-nak, mindent olvasó barátomnak, öreg barátja, Cs.”

Igen, Cs. Szabó László minden sorát elolvastam, ami valaha is a kezem ügyébe került, és minden könyvét kézből vettem át, kézfogás kíséretében.

Száz éve született, közel huszonnégy éve halott, bennem elevenen él minden könyve, minden szava.

Fábián László

bánatok vektora: szonett

ágyamban ott maradt az asszony
 érett testének ízes illata
 bánattal telve sem haragszom
 hogy nincs hozzám többé egy jó szava
 egy percre visszahívtam ifjúságát
 a gyöttrő és gyötrető szenvedélyt
 föllobbantani pőre lángját
 párologtatva teste nedveként
 és asszony lett szerelmes gyöngye asszony
 – talán így volt vagy csak így láttam én –
 értett hozzá hogy könnyeket fakasszon
 hiányérzetet hagyjon itt helyén...
 most már magánya vethet neki ágyat:
 sóhajos bamba éjszakákba bágyad

Csokonai vektor: szonett

megáporodott zűrös éjszakák –
 a villanykályha zúg miként a tenger –
 fölkel vizek és kínlódik az ember
 párnákat vagy takarót rak át

persze azért nem ez az éjszaka
 több is kevesebb is talán nem ennyi
 legelőbb mindig azt kell észrevenni
 merről jöhet az elmúlás szaga

tudni: a pusztulásé minden éj
 felezett mindenkori emberélet –
 minek látszik a csalfa vak remény

hová lettek az álmok és a Lillák? –
 kérdezi néha hogyha még föléled
 vagy nem sajognak lelkén épp a stigmák

szorongások vektora: szonett

láttam egy asszonyt szép volt hajdanában
 az arca inkább érdekes
 mint aki bizonyítékot keres
 firtattam mértem mért volt más korábban

láttam a sűrű fogak meglazultak
 a bőre szürkébb haja kifakult
 idegen arcán a jövő s a múlt
 riogatni még egymástól tanultak

a büszke test így adja meg magát
 nem sejtí hogy nyugalmat nem talált
 lassan roncsolja tovább a szorongás

rugalmas szöveteit szüntelen
 mardossa-mállasztja félelem
 ami még látszik az már csak a forgács

emlékek vektora: szonett

mélységéből a felejtett időnek
 fölviharzik egy letűnt szerelem
 más hangulatban másként más helyen
 az ígérek látomásba nőnek

a szürkében a színek újra élnek
 és elzenghet a néma szerenád
 a fájdalom a vérereken át
 megint bűvös szenvedélybe tér meg

nincs forradás nincs heg a seb begyógyult
 a szíveken a kéreg lett kemény
 s amint a sok-sok emlék összetódult

megcsillant újból régről a remény:
 ezüst sugár talán a teliholdból
 de mégis mégis az a régi fény

Géczi János

Anekdota

(Részlet a Tiltott Ábrázolások Könyvéből)

29.

Hogy a birodalmában sehol sem járt, de mindenhol jelenlévő nagyhatalmú császár álnok és képmutató volt, mindjárt bebizonyítom. Amikor az említett Liberioszt fölmentette tisztségéből, kinevezte a helyébe az egyiptomi Jóannést, kinek mellékeve Laxarión volt. Jóannésról tehát két módon is eshetne szó, miként beszélhetünk a napokról – hiszen a birodalomban mindenkit Jóannésnek neveztek, emlékeztetőül arra, hogy a mozaikban a szürke ködarab mutatja a mintát –, s miként beszélhetünk a nap hét nevének egyikéről is, amely az ő esetében Laxariónnak bizonyult.

Jóannés, kinevezése pillanatában Laxariónként vált fontossá a császárnak. Amint erről tudomást szerzett Liberiosnak igen jó barátja, Pelagios, megkérdezte a császárt, vajon igaz-e a Laxariónról szóló, a boldogság kékjét pávatollként viselő hír. A császár nem hezitált, rögtön nemet mondott, és bizonygatta, hogy semmit sem tett; és átadott neki egy, Liberioshoz címzett, ugyancsak hosszú és csillogó farktollal büszkélkedő levelet is, melyben felszólította, hogy rendületlenül tartson ki hivatalában. Semmiképpen se adja ki, miként teremtő a kozmoszt, a kezéből; neki – írta – jelenleg nincsen szándékában fölmenteni őt. Jóannésnak élt azonban az angyalok lakta Bizáncban egy nagybátyja, a madártenyésztő Eudaimón, ki amúgy eljutott a consuli méltóságig, aki tudta, mikor kell görögül s mikor latinul megszólalnia és a madarakból nagy vagyonra tett szert. Egy ideig a császár magánvagyonának a kezelője volt, de híressé vált tolmácsolási képességéről is: az ametisztben meglátta a zafírt, a tűzhívők hallgatásának tornyában a fecsegést s a császárné hajszinében egy vadállat szörzetét. Értésülvén az elmondottakról, Eudaimón maga is tudakolódott a császártól, aki azidőtájt a világ egyetlen mozaikkészítője számára teknőchéjből készült fésűt kerestetett, vajon biztos-e unokaöccsének a kinevezése. A császár letagadta, amit Liberiosnak írt, és egy levelet küldött Jóannésnak, hogy mindenképpen foglalja el a hivatalát, mivel ő, a császár, nem változtatta meg erre vonatkozó döntését. A császár boldogan fésűlte éjszakánként a teknőchéjből faragott fésűvel a mesterasszony haját, amely olyan szöke volt, mint a délelőtti napfény, s úgy sercegett, mint a gabona szára a tűzben. A biztatás hatására Jóannés felszólította Liberioszt, hogy távozzék a kormányzói palotából, megszegyenülve, miként az első emberpár az édenből, mivel a tisztségéből fölmentették. Liberios viszont – nyilván maga is egy császári levélnek engedelmessé – kijelentette, hogy semmiképpen sem hajtja végre Jóannés luciferi utasítását. Erre Jóannés fölfegyverezte kísérőit, és amikor a Saturnus fölkel, megtámadta Liberioszt, aki viszont embereivel az oldalán, saját fényük oltalmazó sugarai alatt, ellenállni készült. Kitört a fáklyákkal megvilágított éjszakában a csata, az árnyékok és a fénypázmák úgy kavarogtak, mint a polip olajos bőrén a sötét és világos foltok, sokan elestek, köztük Jóannés is, a kinevezett kormányzó, s többé már nem nevezte volna senki hétfőnek, keddnek, szerdának, csütörtöknek, pénteknek, szombatnak vagy vasárnapnak. Laxariónná vált, és bekerült a könyvekbe, s ragyoghatott egyikét mondatban halott igeiként, miként a rikoltó hangú páva a kiszáradt kertben. XXXX

Eudaimón igen határozott sürgetésére Bizáncba rendelték a győztes Liberioszt, a senatus kivizsgálta a történeteket és fölmentette őt, mivel a véres összecsapásban, mint védekező, s nem, mint támadó vett részt. A császár azonban nem nyugodott, amíg titkon pénzbüntetést nem hajtott be tőle: annyit, amelyből a ravennai San Vitale valamennyi mozaikjához megvásárolhatta az alapanyagként szolgáló féldrágaköveket. Ilyen volt Justinianus igazmondása és őszintesége.

Azt hiszem, érdemes elmondanom még valamit, ami összefügg ezzel a történettel. Nemsokára meghalt Eudaimón, elégették a szótárait is; sok, nyelv nélküli rokont hagyott hátra, de végrendeletet sem készített és szóbelileg sem tett semmiféle nyilatkozatot: a szótárak nem arra valóak, hogy kerek mondatokat tartalmazzanak, s ilyennek bizonyult az ő élete is. Ugyanebben az időben távozott az életből az udvari eunuchok főnöke, bizonyos Euphratas is – aki egyébként egy ugyancsak eunuch élettársa volt,

amúgy Theodóra mozaik készítőinek vezetője. Maradt ugyan utána egy unokaöcs, résnyire nyitott szeme szürke jég, de igen tekintélyes vagyonáról ő sem végrendelkezett. A császár elvette mindkettőjük tetemes vagyonát; magát tette meg jajveszékélő örökösüknek, s a törvényes örökösöknek egyetlen garast sem adott. De elkészültek és szállításukra vártak azok a mozaikok, amelyekre a távoli itáliai város tartott igényt Konstantinápolyból, a szőke hajú mesternő pedig tovább kifelhetette a haját teknőcfésűjével Justinianus sok függönyös, a félhomály oszlopai tartotta baldachinos ágyában. Így tisztelte ez a császár a törvényeket és hiveinek rokonait.

De hogy munkám csömört ne keltsen, elég is erről ennyi, emberek lévén úgyis képtelenség mindent elmondanunk. Azt azonban bemutatom, hogy még a kékekre sem volt tekintettel, ha pénz került szóba, bár látszatra kedvelte őket. Annak a Leónnak, aki – mint korábban elmondtam – a referendarius tisztét látta el, a kilikiai Malthanés volt a veje; őt bízta meg a császár, hogy vessen véget az erőszakos cselekményeknek a kilikiaiak között, s tömje be a szájukat szavakkal. Megbízását ürügyül használva Malthanés kegyetlenül bántalmazott sok kilikiait, olyan szavakat gyűrt a szájukba, amelyek, miként burkától a vadgesztenye, tövisesek voltak, s kinkeserves fulladást okoztak. S kifosztván őket, kincseik egy részét a hajfésüléssel foglalkozó zsarnoknak juttatta, a másik részből meg ő maga kívánt meggazdagodni. A többi kilikiai – tóparti kövek garmadája a víz mormolását – némán tűrte a sorsát, Tarsos városának a kékjeit azonban fölbátorította a császártól élvezett kiváltságos helyzetük, és távollétében nyilvánosan szidalmazták Malthanést, különösen azt, hogy a császár részére naponta küldött egy-egy szép jelenettel vésett teknőcfésűt. Amint Malthanés erről értesült, éjjel nagyszámú katonaság élén azonnal bevonult Tarsosba, és szétküldte bőrbe öltöztetett katonáit azzal a paranccsal, hogy még hajnal előtt szállásolják be magukat a házakba. A kékek azt hitték, ellenség tört be a városba, és védekeztek, ahogy tudtak. A sötétben sok szörnyűség történt, többek között elesett az egyik tanácsos is, akit kéthegyű nyílvesző talált el. Ő az ottani kékek vezetője volt. Amikor Bizáncba eljutott ennek a híre, a fölháborodott kékek városszerte viharos tüntetéseket rendeztek, kitartóan zaklatták az ügy miatt a dühögő császárt. Az uralkodó úgy tett, mintha őt is ugyanúgy fölháborítaná az esemény. Haladéktalanul kiadott egy rendeletet, hogy vizsgálják ki alattvalója intézkedéseit, és indítsanak ellene gyorsított bűnvádi eljárást. León azonban nagy mennyiségű aranypénz lefizetésével gyorsan lecsillapította a császárnak a haragját is, meg bizonyosságát adta a kékek iránti szeretetének is. Az ügy kivizsgálása elmaradt, és amikor Malthanés Bizáncba utazott, a császár barátságosan fogadta és nagy megbecsülésben részesítette. De amikor távozott a császártól, Theodóra bérencei meglesték a palotában és összeverték; meg is ölték volna, ha néhányan közülük, akiket León már korábban lefizetett, nem lépnek közbe.

Ki állíthatja, hogy nem a legnyomorúságosabb rendszer az olyan, amelyben az uralkodó megvesztegetés ellenében kivizsgálatlanul hagyja a vádakát, egy párt verőemberei meg habozás nélkül megmernek támadni egy hivatalnokot és jogtalanul kezdet mernek emelni rá?

Ítélje meg ezekből, aki akarja, Justinianus császár jellemét.

Tuulikki Lainamo: Esküvői tánc II.

30.

Hogy pedig törődött-e egy cseppet is az állam érdekeivel, arra a postával és a felderítőkkal kapcsolatos intézkedései vetnek fényt. A korábbi idők római császárai gondoskodtak arról, hogy mihamarább és bármiféle késedelem nélkül tudomásukra jusson minden: az ellenségnek az egyes tartományokban okozott pusztításai, pártvillongások vagy más, váratlan katasztrófa következtében a városokat ért bajok, a helytartóknak és az összes többi tisztviselőnek szerte a római birodalomban hozott intézkedései. A kémek, s a kémek jelentéseit rejtetten szállító postásoknak az ellenségre és a tartományok hivatalnokaira szegeződő tekintetétől korábban mindenki félt: mert a feladatukat, hogy meglássák a fekete posztón a fekete foltot, mindenkor híven teljesítették. E célból, továbbá, hogy az évi adót szállító hivatalnokok idővesztés nélkül biztonságban utazhassanak, mindenfelé állami gyorspostát állítottak föl a következő módon. Rablóktól és a helyi katonaságtól egyaránt védett helyeken megerősített postaállomásokat létesítettek – a könnyű felszerelésű utas egy napi útjának megfelelő távolságon helyenként nyolcat, másutt kevesebbet, de általában ötöt. Mindegyik állomáson mintegy negyven lovat tartottak. A lovak számával arányosan lovászokat is alkalmaztak az állomásokon. A szolgálat emberei a lovakat sűrűn váltogatva – egyébként a legjobbkat használták –, megszakítás nélkül úton voltak, olykor egyetlen nap alatt mások sebességével összehasonlítva tíznapi utat is megtettek, s így teljesítették mindazt, amiről fentebb beszéltem. Ezen fölül nagyon jól jártak a gyorspostával mindenfelé a földbirtokosok is, különösen azok, akiknek birtokai a belterületeken feküdtek: fölös termékeiket minden évben eladták a kincstárnak a lovak és a lovászok ellátására, s ezzel jövedelemhez jutottak. Következésképp a kincstár is rendszeresen megkapta az egyes földbirtokosokra kirótt adót, s az gyorsan visszakerült az adófizetőkhez; amellet a fontos állami szolgálat is működött.

Így volt azelőtt. Ez a császár azonban először is megszüntette a Chalkédón-Dakiviza vonalat. Így arra kényszerített minden futárt, hogy mindjárt Bizáncból egészen Helenopolisig akarata ellenére hajón tegye meg az utat. Olyan tömpe orrú csónakokon utaztak, melyeket itt átkelésre szoktak használni, s ha történetesen vihar támadt, súlyos veszélybe kerültek. Mégsem várhattak a kedvező alkalomra és a jó idő beálltára, mivel szolgálatuk lényege a gyorsaság. Később aztán, bár a Perzsia felé vezető úton meghagyta a korábbi rendszer szerinti a postát, a keleti terület többi részén egészen Egyiptomig napi utanként csupán egyetlen állomást tartott fenn, de azt sem lovakkal, csupán néhány számmal. Ezért nem csoda, hogy az egyes tartományokban bekövetkezett bajokra, melyekről túl későn, az események után is alig érkezett hír, nincsen segítség. A földbirtokosoknak meg soha semmi hasznuk sincs, a szamar csak kórót fal, terményeik pedig szanaszét heverve rohadnak.

A hírszerzőkkel viszont a következő a helyzet. Régen számosan kaptak a kincstártól fizetést, olyan emberek, akik akár kereskedés ürügyén, akár tanítóként, akár másképp, elutaztak az ellenségeinkhez, és a perzsa birodalomban pontosan megfigyeltek mindent; a római földre visszatérve az ellenség minden titkát, mozdulatát jelenteni tudták a kormánzatnak. Az értesülések birtokában a kormányzat megtette a szükséges óvintézkedéseket, és semmiféle kellemetlen meglepetés nem érhetett. Régtől fogva megvolt ez a szolgálat a médeknél is; Chosroés, azt mondják, fölemelte a hírszerzők fizetését, s előrelátó intézkedésének meg is lett a haszna, mert mindenről értesült, ami a római birodalomban történt. Justinianus viszont nem vesztegetett erre egy garast sem, még a hírszerzők nevét is megszüntette a saját földjén. Sok más kudarc mellett emiatt került az ellenség kezére Lazika is, mivel a rómaiaknak semmi módon nem sikerült megtudniuk, hol tartózkodik a perzsa király a seregével.

31.

Ha Justinianus császárságát vizsgáljuk, akkor feltűnik, mily sok pénzt, időt és munkát fordított egyetlen tevékenységre, amely ugyan feldiszipette a templomok falait, és a hívők számára közvetítette azt a pompát, amely az udvart jellemezte, de mindazok, aki úgy vélnék, vallási buzgalma volt ennek az oka, tévednek.

Most elmondom, ami a mozaikokról tudható. A padló- és falmozaik hagyománya a görögökig s a korai rómaiakig nyúlik vissza, akik, állítólag az egyiptomiaktól tanulták meg ezt a nehéz mesterséget; elődeink sem tudtak lemondani az apró márványkockákból, sokszínű, égetett agyagdarabból összerakott képekről s azok tündökletes varázsáról. Az opus sectile, az opus alexandrinum pogány jelenetekkel – s köréjük font

geometriai vagy növényi mintázatokkal – emlékeztette a nézőit egy, az övékénél békésebb, harmonikusabb és példásabb világra. Justinianus is vágyott ilyesmire, hogy mindenkit emlékeztessen – önmagára.

Justinianus és Theodóra oly magas fokra emelte a mozaikkészítést, hogy azt sem szégyellte, ha köztudottá válik, e művészet nem tőlük ered, hanem a régmúlt éled fel benne. Amúgy pedig az a haszna is megvan ezeknek az ábrázolatoknak, hogy a világ sok élőképe közül egyetlen egy kiválasztott jelenet alapján elkészített képet ajánlanak fel a jövőnek, s ezzel kényszerítik a jövődöt, amikor a múltra emlékezik, azt úgy képzelje el, ahogy a kép lehetővé tette. Történetírás ez is, csak éppen nem a történetírók, hanem a történet főszereplői által. Justinianus hevesen vágyott arra, hogy maga mondhassa meg, miről szabad gondolkodni, s mire nincs mód.

Miután a kereszténységet fölvtették a rómaiak, a birodalmi építkezések száma megnőtt, sok mauzóleum és martyrium készült, s ezek csupasz belső és külső falai díszes borításokra vártak. Olyanokra, amelyek a Szentírást világosabb értelemmel látják el azoknak, akik ezt, szellemi restségük vagy csupán gyönyörködésre képes mivoltuk okán igényelik. Az első keresztény mozaikok Rómában készültek, a Santa Pudenziana-templomban, a Santa Maria Maggiore bazilikában és a Santa Costanza-mauzóleumban. Példájuk nyomán, mivel kiderült, mily népszerűek s a hívek számát ez Isten dicsőségét szolgáló emberi munkák milyen nagymértékben növelik, a mozaikkészítés technikája és ábrázolt világa kitágult. A bizánciak a továbbiakban változatosabb anyagot használtak, hol apró, színezett üvegdarabokkal, hol túlnyomóan aranyozott égetett agyagkockákkal tették változatosabbá a márványkövek között. E darabkák enyhén szabálytalan falfelületre is alkalmazhatók, s egyeseket síkból ki is lehet emelni a többiekhez képest. E fölfedett sajátosság a kupolák és félkupolák borítását is lehetővé teszi: s ezekkel a különféle felületekkel alkotott terek azok, ahová összegyűlik az a sok fény, amely a mennyei világ lakóit oly annyira jellemzi.

A justinianusi udvar mértékadásához hozzájárult a Hagioi Apostoloi és a Hagia Sophia templomok, s a Nagypalota példája, s a ravennai, szaloniki és a Sínaiban elkészült képeké. A császár és a császárné kedvtelten szorgalmazta, s buzgón támogatta az építkezéseket s az építmények példát kínáló mozaikjainak készítését. Nem voltak restek műhelyeket létrehozni az angyalok építette főváros falai között, ahová a birodalom valamennyi színes kővének javát egybehordatták, hogy se annak pompájáról, se a templomjáró hívők császári család fényűzésének elképzeléséről, s ennek hasznáról ne kelljen lemondaniuk. A kékek és a zöldek pártja saját műhelyek létrehozásába fogott, mintegy ezzel csapolva meg a császári kincstárat, ennek következtében az egyiket Justinianus, a másikat Theodóra támogatta, s hogy egymást sosem tudták a piacról kiszorítani, annak az eredménye az, hogy idővel nem volt olyan templom, amely díszítményeit ne közösen készítették volna. A két műhely képei aztán, hogy egyik sem mutatkozott a másiknál értékeesebbnek és népszerűbbnek, közös térbe kerültek, azt a különböző két, ellentétes olvasási módot vetették fel, amely szerint Theodóra illetve Justinianus silabizálta saját történetét.

Így került be minden templomba a démon képe.

Most pedig elmondom, a ravennai mozaikegyüttesek példáján, hogy miként látta ugyanazon szöveg olvasását különbözőnek a császári udvar két alakja. Bár mindketten ugyanazoknak a köveknek a hangjára figyeltek, de más-más hangokat hallottak.

Az adriai flottát befogadó Ravenna városa fontosságát senkinek sem kell bizonyítani, oly nyilvánvaló, hogy onnan a teljes tenger valamennyi partvidéke elérhető. E városban már Belisarios hadvezér hódítása előtt is készültek mozaikos épületek, az ókeresztények és a keleti gótok a maguk módján készítették ilyesmiket. De egyik sem fogható ahhoz, amelyet Maximianus püspök akkor szentelt fel, amikor a konstantinápolyiak fennhatósága alá került a város. A San Vitale-templom mozaikjai azzal a pontossággal készültek, amely a császári pár műhelyeinek a sajátja, s oly tökéletesen mutatják be a szellemi, a csillag és az elemi világ hierarchiáját, ahogy azt se Arisztotelész, se Platón, se az egyház atyjai nem tudták volna előtte elgondolni.

A San Vitale templom belseje, az egyetlen emberi célul megjelölhető, feladatként föltáruló kozmosz képét mutatta, ahol az Atyaisten trónol, jelen van a Fiúisten, s jelen a császár, mint az Isten emberek közötti képviselője. A példánként szolgáló mozaik az apszisban látható. A kozmokrátor alakja pontosan Justinianus és felesége, valamint kíséretüknek az alsó szintet betöltő ábrázolása fölött emelkedik.

Justinianus az északi oldalon áll, balján az egyházat képviselő Maximianus püspök, jobbán a hadsereget képviselő Belisarios és katonái. A déli oldalon az ékszerektől csillogó Theodóra császárné, udvarhölgyei között az oltár felé fordul, egy aranykelyhet ajánlva fel adományképpen, amelyet a napkeleti bölcsek is ajándékoztak.

A császár elképzelését követve úgy kell olvasni a szemnek ezt a mozaikegyüttest, hogy annak az Istenkirály legyen az állítmánya. Az alakok és a tárgyak mind-mind egy-egy szó, amelyek, mint gyöngyök a fonalon, egyetlen mondat füzérében olvashatóak, mígnem kimondható Justinianus önmagáról szóló hosszú mondata. A mozaikkészítők híven követték a császári akaratot, semmi díszítmény, mellékes figura, figyelmet elterelő részlet nem került a képre, csupán azok, amelyek nem tagolják részekre a főmondatot. A császár csakis a liturgikusan követendő tevékenységét hajlandó megmutatni, annak mögöttes jelentéséről szót sem ejt. Ennyiben a császári szó egyértelmű, megmásíthatatlan és kiegészíthetetlen a képnézegető olvasó saját értelmezésével.

Nem ilyenek a császárnői instrukció nyomán elkészült képek. Csupa-csupa mellékjelenet, érdekes motívum, sejtelmes, tovább gondolásra érdemes részletből álltak a mozaikok. Theodóra elképzelése az, hogy a mozaikkövek megfeleltethetők a mássalhangzóknak, amelyek közé a képnéző feladata elhelyezni a magánhangzókat. Csupán e szemlélődést követő elmélyedt figyelem nyomán silabizálható ki az a szöveg, amelyet a kép kínál. Theodóra a buzgón tevékenykedő olvasót a kép egyik alkotójává emeli, s mert ez a kép a császárné méltóságát hangsúlyozza, mintegy e méltóság darabjai közé illeszti a szemlélőt. Theodóra elbújik a részletek között, s az egésztől nincs mondandója.

Aki az örökkévalóságra vágyik, mozaikot készít – hirdette fennen Justinianus, s tudta, hogy az maga teremti önmagának az időtlenséget. Theodóra jelleme megengedte, hogy ebbe az örökkévalóságba a képnéző által odaillesztett mozaikkövek is bekerüljenek, igaz, a néző keze ügyébe maga helyezte valamennyit. Theodóra kihívja maga ellen a sorsot. Magam azonban azt feltételezem, hogy Theodóra olyan környezetet teremtett, amelynek barlangjaiban, ormai és mélyedései vadonjában nemcsak megbújnak, de el is tévednek az oda merészkedők, s ebben a homályos rengetegben él egy démon. És azt is feltételezem, hogy éppen e démon kedvéért teremtette ezt a világot, hogy saját életében otthont adjon neki. Éppen ezért csak kontakion áhítatos éneklése mellett nézhetőek meg büntetlenül a rossz világot teremtett Isten házában a mozaikok.

32. Historia arcana

a/

Most pedig elmondom, miként lehet a bizánci császárságban esett dolgokat Justinianus és Theodóra közös uralkodása idejéből röviden elmondani, hiszen, ahogy előrehalad a világ ideje, úgy egyre fogy az, ami a múltból felidézhető. Ha elmondtam, amit Justinianus kegyence majd kegyvesztett historiográfusa, a dicstelenül megmérgezett, s munkáival együtt szétporladt Prokopios formázott könyvvé, semmit sem mondok el. Elbeszélhető-e az, amiről beszélni tilos?

Képzeljük el úgy Prokopioszt, mintha egy sok-sok idő múltán íródo – a bizánci császárságban eső dolgokat elregélő – történet szereplője volna?

Az író állítja, hogy az Anekdota szerzője Oriens praefecturában született, Palesztina székhelyén, a lány éghajlatú Kaisereiában. Amikor világra jött, a rómaiak hajdani napkelte és napszállta között elterülő birodalma már csak reggeltől kora délutánig tartott: a nyugati tartományokat germánok uralták, Ravennában a gót Theodorich székelt s Róma fölött is hatalmaskodott, a római szenátus az új, Konstantinápoly nevet kapott Bizáncból irányítja azt, amire Justinianus császár és felesége, Theodóra mellett egyáltalán lehetősége nyílt, az alig felére olvadt területet. A keresztény vallású birodalom így is mérhetetlen: része Egyiptom, Palesztina, Szíria, Mezopotámia, Kisázsia, a Balkán-félsziget, s a Fekete-tenger partvidéke.

Ahol azonban a munkálkodó iratszerző él, a tizennégy templomú Konstantinápoly. S a városlakók, Prokopios megvetett társai, kétgondúak: hol arról vitáznak, hogy a vallásuk miként maradhat olyan ártatlan és tiszta, hogy arra biztosan épülhessen a káprázatosnak és hithűnek tételezett birodalom, hol pedig a cirkusz váltakozó eredményeiről. A császári palota mellett elterülő hippodromosz kocsisversenyein a

városi lakosság mindig részt vett, ez a szórakozás az amúgy poros köpenyű élet leghímesebb eseménye, annál is fontosabb, mint az ingyen kenyér osztásának gyakori alkalmá.

Amíg a vallás versenyzői a szerzetesek, a különböző nézetek képviselésére szegődő egyházi méltóságok s az egyház fejeként gondolkodó császár, a sportpályán négy, a kék, a zöld, a piros és a fehér egyes szereplői viaskodnak. Üzleti vállalkozás ez is, az is, személyzettel, felszereléssel, intézményekkel. S amíg a klerikusok szócsatákat vívnak, a kocsiversenyzők fizikailag akarják egymást legyőzni s szurkolóik megnyerésére minden egyéb szórakozási formát, táncelőadást, színházi műsort, állatmutogatást, madárreptetést, akrobaták, szörnyeknek maszkírozott emberek produkcióit kínálják. A felszínen az egyletek körül hangoskodó cirkuszi pártok vetélkednek, s a pályán felizzó szenvedélyek az utcákon, a hivatalnokokban vagy a palotákban folytatódnak. De csak két színnek, a kékeknek és a zöldeknek jelentős a tábora – ezeket, alkalmanként, a császár és felesége maga mellé, illetve mások ellenébe állítja. A két párt azonban 532-ben összefog, a cirkuszi tüntetésből zavargás, a ricsajból felkelés kerekedik. A tüntetők jelszavából Nika-felkelésnek nevezett esemény Justinianus trónját is megrengeti, ha nem siet segítségére Theodóra és a magánhadsereggel rendelkező Belisarios. Harmincezer ember halálát okozza ez a felkelés – illetve a császárnő és hadvezére.

Justinianus 527-ben lett császár, de már korábban, a parasztlegényből koronáig eljutó Justinus mellett is a kormányzat irányítója. Az újperzsa birodalomnak és a hunoknak pénzügyi segélyeket ad, hogy elkerülve velük a viszályt, s a keleti területekről a katonákat Belisarios irányításával a nyugati vidék felszabadítására vezényelje. Belisariost elkíséri bizalmasa, Prokopios, aki a vállalkozás eseményeit, miként gyöngyöket szokás, az írás finoman cizellált nemesfémébe rögzíti. Észak-Afrika, a Sziciliától Ravennáig tartó Itália ismét római kézre kerül. Belisarios azonban a perzsa frontra kényszerül: az örök békét megszegi Chosroés. Antiochia környékének felszabadítására azonban nem kerülhet sor – többek között azért, mert az új vezér házassága válságba kerül, s felmentik megbízatásából. Néhányan azt hírelik, hogy az érzelmi válságba került hadvezér felesége, Rosa, azonos Theodórával, tán azért, mert a hűsvér nőknek azonos démon adja a lelkét, s ezért a két férfi, Justinianus és Belisarios azonos lelkű asszonyokon osztozik. S a nő, aki egykor Belisarios nappali, éjjel pedig a császár hitvese, sokáig nem képes dönteni, társául mely férfit is válassza: végül a harmadikat, saját természetét fogadja ágyába – más-más szeretők alakjában. Így érthetővé válik, hogy a három emberszerű lény, a császári pár, és a hadvezér miért nem találkozott sosem hármában. Feltételezhető, hogy a két férfi nem is tudott arról, hogy mindketten csak a későbbi szeretők ágyát melegítik.

Belisarios 544-ben bocsánatot nyer, s az itáliai gótok ellen vezeti hadseregét. Négy év múlva, anélkül, hogy megszámlolhatta volna napjai szavait, győztes csata nélkül tér, vissza Konstantinápolyba. Málhájában száraz főneveket, porladó mondatokat és töppedt ígéket visz házába haza, de nem volt asztala, amelyen elteríthetné, nem hálófülkéjében láda, amelybe helyezhetné. Az üres égbolt örül szegődik hamarosan, s olyan számításokon törli a fejét, amellyel a napokat a szokásosnál több időegységre oszthatja. Abban reménykedik, hogy megtalálja azokat a legkisebb idődarabokat, amelyekben már nem lel rá, elvesztett felesége emlékére, olyan apróak.

Justinianus bár már 529-ben bezáratta a pogány filozófiai iskolákat, Belisarios és Prokopios csak tizenöt évvel később fejt fel ennek az értelmét: az egyetlen magyarázat elvét. Időzavarba kerültek mindketten, számukra a dél nem akkor létezik, amikor az árnyék hossza a rövidülésből növekvővé válik, s a Hűsvét időpontja is eltér többek Hűsvétjától.

Prokopios befejezi – az azóta már megsemmisült – a rómaiak dicsőséges csatáit ismertető Justinianus háborúi munkáját, amelyre az Anekdótában többször utal. Nyilván eltérő szemléletű a két mű, ha oly sokszor kerülnek elő más megvilágításban új és még újabb részletek. Ámbár az Anekdótát talán sosem fejezi be szerzője, erre utal az utolsó, folytatását váró mondat: Éppen ezért kontakion éneklése mellett nézhetőek meg büntetlenül ezek a mozaikok. De valójában utal-e valamire, s ha igen, mire e sor?

Arra biztosan, következik ez a 'kontakion' szóból, hogy a rómaiak története a továbbiakban nem latinul, hanem görögül olvasandó. Állami nyelven más jelentése mutatkozik a dolgoknak, mint a műveltség nyelvén. Justinianus harcait, s a harcokhoz fűzött kommentárokat eltérő nyelven, a hazugságén és az

igazságén lehet olvasni. Ez arra is indokul szolgál, miért tiltotta be a császár a nagyhírű platóni akadémiát Athénban, Alexandriában. És arra, hogy hatalma minden eszközével törekedett: – hogy a lehetségesek közül mégha több példányban is, egyetlen történet maradjon, s éppen az, amelyet csak latinul lehet olvasni, s az is általa ellenőrzött és jóváhagyott. Az utókor azonban nem lehet abban biztos, melyik történet, vagy éppen egy, a görögül írt marad-e meg. S mi az, amelyik megsemmisült.

Prokopios számára bizonytalanság tehát a hitelesség. Amellyel amúgy is gondjai lehettek. A kortársak szerint történetírói módszerét jellemzi, hogy csakis azokról az eseményekről szól, amelyek élő tanúja, legtöbbször pedig szemtanúja. Nem búvárlotta a mások által készített kéziratokat, saját korán kívül más nem foglalkoztatta. Próbátétele ebből következik: ami az írónak esetleg javára válik, a saját szemszög, a történetírónak nem: az eseményeket irányító központ, ahol a valódi döntések történtek, Konstantinápoly, a császári udvar, többnyire kimarad a szövegből – azzal együtt az is, ahogy Justinianus valóban látni akarja a dolgokat. De Prokopios mégsem lehet a Justinianus háborúiban annyira szabad, hogy nyilvánosságra hozza saját véleményét a dolgok okairól, ha arra kényszerül, hogy azt másik művében korigálja.

Tudható, a császár megbízza a háborúról szóló történeti munka szerzőjét, hogy készítsen összeállítást az építkezéseiről. A birodalom gyarapítójának, a nagy hódítónak a babérai mellől hiányzott a békés építőmunka dicsősége. Fényes templomok építőjeként, mint az igaz hit bajnoka jelenjen meg, a nagyszerű középületek az alattvalóiról történő bőkezű gondoskodásának a bizonyítékai: a kórházak, és jótékonyági intézmények tanúsítják szerte a birodalomban, mennyire a szíven viseli minden ember jólétét. És ezen a téren attól sem kellett tartania, hogy dicsőségének fényét egy alsóbb végrehajtó alakja megfakítja, mint Belisarios a történeti munkában. Egy ilyen megbízást csak teljesíteni lehet: Prokopios kétséget kizáróan megírja Justinianus építkezései című magasztaló-iratát. Ez is, miként a többi prokopioszi munka, hamarosan megsemmisült.

A további eseményekről, mint fellelve alakjáról a szélben, csupán feltételezés lehet: mindennek az oka, hogy a 'ki nem adott írás', az anekdota, mivel nem fejeződött be az utolsó mondat, évezredek át folytatódik. S amíg az első rész körbehatárolt, a második foszlékony. Szerkezetbe foglalt mi előbb áll, s képlékeny massa, ami a következmény. Itt látjuk, mily világos vonalakkal kontúrozott az írás – az első öt rész Belisariossal és Rosával foglalkozik, a második a császári párral, előbb ifjú korukkal, majd uralkodásuk idejével, majd végül az elnyomás természetrajzával. S látjuk, amiként utóbb a körvonal elmosódik.

Mi is történik, ha Prokopios Belisariosról, Rosáról, Justinianusról és Theodóráról mondott története befejezett, s nyilvánossá válhat, ki a történetük írója, s ki fogta az íráskor a történetíró kezét. Bárki is élne négyőjük, illetve háromjuk közül, de különösen Theodóra, a szerző nem maradhat az élők sorában. A szerző halálát műve elolvasása jelenti, az utolsó mondat kislabilizálásának ideje lelke elröppenésének végső pillanata.

Ha azonban az egyetlen mű az olvasói harag eredményeként elpusztul, miként hosszú törrel elvágják a nyakát a szerzőjének, belátható, hogy az iratban megírt alakok, már ami belőlük a mondatokkal materializálódott, úgyszintén megsemmisül. Prokopios munkája megkezdése előtt tudhatta, ha elvégzi feladatát, maradjon, vagy pusztuljon akár a történelemkönyve, halálát jelzi a hőseinek is. A mű halála a főhősöké is.

Igen, ennyi feltételezhető Prokopiosról.

Miként az is, hogy maga az, aki elpusztítja Anekdotáját, úgy, hogy azt rajta kívül soha, senki emberfia nem olvasta. Tettével, ha már föltárta a démoni sorsokat, felfedte a jövőt is: ez elől, mint gyorsan forgó kerekű szekér elől, nem tér ki maga sem. Mert, ha kész az igazságot feltáró irat, akkor az abban megírtak vérbosszúért kiáltanak, s ki más lehet a kivérző, hiszen rajta kívül más olvasója nincs, ha nem a szerző.

Prokopios csupán úgy pusztíthatja el azt a démont, amelyet hol Theodórának, hol Justinianusnak neveznek, ha művével együtt önmagát is megsemmisíti.

b/

Ha már tudjuk, miként született meg a ki nem adott történet, ki volt a szerzője, s kik a hősei, s ha azt is, a szerző és a hősök miként emésztették el egymást, s hogy sejtjük azt, mindennek mögött körvona-

lazódik egy folt, amely, míg világ s világ nem fogja utolsó alakját elnyerni, mert szenvedélyként körbejárja a dolgok és élőlények valamennyiét, beköltözik a képeslapba, a naplementébe, a rózsakvarcra, a hatytyúdalba, a rémtörténetbe, a hová-ba, az árnyékba, rovinjba, rómába, s mindenben, ami szöveg, feltartva kezét, jelentkezik, akkor mást is sejtethünk. De még azt is, hogy mindegyre idejekorán figyelmeztetett az olvasó.

Mondták, amikor Justinianus anyja elárulja néhány rokonának, hogy Justinianus nem férjének, Sabbatiosnak, és nem is valaki másnak a fia, Theodóra, aki hallomást szerzett erről a kijelentésről, öntudatlanul kibökött egy nevet.

Abban az időben ugyanis, amikor Justinianus megfogant, egy démon járt az anyjánál, Theodóra szerint annak Prokopios volt a neve. Nem lehetett látni, de az asszony érezte, hogy ott van vele, egy székben ülnek, egy kanállal esznek, egy szempárral tekintenek ugyanazokra a dolgokra és személyekre, és vele hál, ahogyan férfi szokott a nővel, aztán, mint az álomban, hogy megtermékenyítette, eltűnt. Theodóra szerint így férje apja démon, s ez a démon az oka, hogy mind a császár, mind ő, a császárnő, azon túl, hogy sértethetetlen, örök életű is lesz. Ugyan nem a testük az, hanem a képességük, hogy halálukkal testet váltsanak. Ámbár Justinianus mindig csak férfialakot ölt, s van, hogy, ha netán oly közelállóról van szó, mint a testvérek, egyidejűleg három testben is jelen tud lenni, de öneki, időnként egy állat formáját kell felvennie, s abban várni, hogy vörös haja kifényesedjen, mert akkor ismét nővé alakul, olyan pompázatos és illatos, amilyen csak a rózsza lehet. S azt is elmondta – éppen ennek a Prokopios nevű démonnak –, hogy változatos alakjuk nyomára csupán azok a mozaikrakók tudnak jutni, s megfogni, mint csapdával a rőt vadat, akik, mintha egy történetet, a kődarabokat úgy rakják össze, hogy oly tabló kerekedjék ki azokból, amely a teljes, a huszonnégy szférájú teremtett kozmoszt ábrázolja. Ha ilyen létrejönne, azon láthatóak lesznek azok a romlékony testek, amelyben a kép elkészülte pillanatában éppen ő és a férje léteznek, mert az az ellentmondásos szerelem, amely összefűzi őket, örök marad a világ végeztéig.

Aki az örökkévalóságot vágyja, mozaikot készít – hirdette fennen Justinianus, és tudható, miért volt oly nagy a mozaikkészítésben a buzgalma. Hiszen biztosítani akarta, hogy legyen hely ötven, ötszáz és ötezer év múlva is, ahol donátorként, fecskeszárnyat érintő gyermekként, osztrigaárusként egy piacon, vagy bármi színű kövekből kirakott jelenetben biztosan föltűnhet az alakja. Mindig legyen egy múlt, amely, mint köpeny a didergőt, vadon a vadat, mondat a szót, illat burka a vadánizst, befogadja.

c/

Amikor az Anekdota megírását követve, ezeröttszáz év múlva a Veszprém városából származó család testvérgyermekei fölleltek egy kéziratot, amelynek Anekdota a neve, felvetődhet számos kérdés a mű mibenlétét illetően. Ez a mű azonos-e azzal? S ha nem, miért viselik első oldaluk fehér homlokán ugyanazt a címet?

Mi azonban, ügyes olvasók, tudjuk, a két munka, az elsőtől az utolsó mondatáig, azonos egymással. Elpusztult-e tehát a prokopiosi emlékirat, vagy sem? Erre egyetlen lehetséges választ a veszprémi család három fiújának későbbi életrajzírója, egyébként az Anekdota harmadszori felfedezője ad. Feltételezése szerint nem Prokopios írja a történetet, hanem az ő nevét fölhasználva egy kontakion-szerző, akit Romanosz Melodosznak neveznek. Egyedül ő, a mozaikkészítő mesterek patrónusa, aki érdekelt volt a konstantinápolyi udvarban, hogy megszülessen, elpusztuljon, s mégis megmaradjon a történet. Amúgy a Romanosszal kapcsolatos ismereteit e regényes családhistóriát szerző kutató megírta, piros és zöld betűk találhatók irata borítóján.

Romanosz, aki tud önmaga halhatatlanságáról, hiszen a történet, amely fennmarad róla, biztosítja számára, kényszerűen választ olyan szerzőt maga helyett, aki halandó. Prokopios, neves kortársát találja alkalmasnak – hát helyette megírta a művet. Amely aztán, hogy elolvasta Prokopios, Prokopios halálát, s vele együtt a mű hőseinek pusztulását is okozza.

Romanosz az tehát, aki megérte az időt, amikor Justinianus eltávozott az életből (ha ember), vagy elhagyta az élők világát (mint a démonok fejedelme). Ő az, aki tudja az igazságot már akkor is, amikor íráshoz kezdve papírra vetette: „A gyűjteménykönyvtárban lakott”.

Pék Pál

Mint a sáska

„ide s tova hanyattatom, mint a sáska“
soltárok Könyve, 109.

a tükör halott
kilépett onnan akit
végig tükrözött

ki mint a sáska
hanyattatott a szó és
fojtott tett között

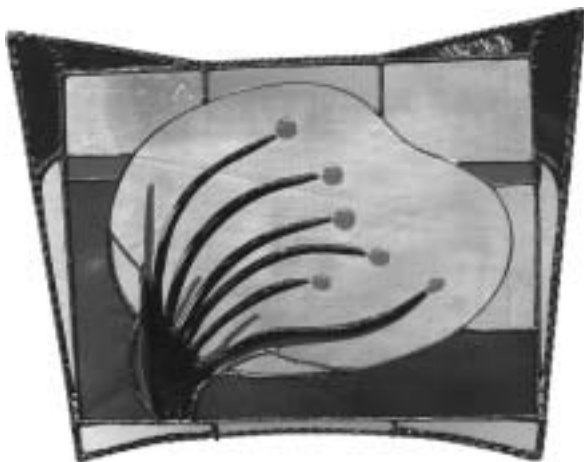
s kerítve házát
termékeny éjbe dőlt és
pihenni rég

kiáltott másért
mint ki lombot gyökérrel
mégis összevét

s a tárgyat tárggyal
a teremtőnek csöndbe-
forradt tetteit

ahogy a végső
gyolcsot tépve támaszt
magának valakit

2005. március 21.

Tuulikki Lainamo: Anyám

Megmarad

Aki csontig levetkezett / lehetne
tán az a Bárány – / Magát
nézve ahogy nézi / Ábel-arcom
szörnyű mását

És kuporog és üttön jár / hisz
rombadőlt az oltár / hajnalt
mímel éjszakánk / és árvizet
a posvány

Szabadságunk falják föl / de
helyet cserélünk / s napra nap
újra kezdjük / hiszen bennünk
bárány voltunk megmarad

2005. március 3-5.

Halicanumi töredékek

Fordul a táj Teljes égbolt
forog bozsog és titka sincs
Miért hogy az utak hurkán
vergődnek rokon árnyai?
*

Maradni nem tudsz futni restellsz
és feszíti csak a szád
az olcsó hit és öklendeztet
az eddig volt a nincs tovább
*

Rögeszméd hogy haláلودig
itt ajtó ablak tárva
S ami künn ma édenednek
foszló áruhája?
*

Vagy Halicanum fölött mégis
fordulnak a csillagok
és sakállá ha lenned kéne
emberhangon vonítod?

Egyetlen tánc döng a réten
egyetlen arcban ezer másod
születésed perce ez és
ezeréves országlásod

Lendva, 2005. április 12-16.

Tömör Péter

Hol volt (hol nem) mesevilág

Szeretettel lányomnak, Tömör Gyöngyvérnek

Gyöngyvér,

azt mondtam neked a minap este, amikor ezerkilencszáz ötvenhatról faggattál, hogy léteznek olyan könyvek is, amelyekben az igazságot írták le, csak el kell jutni hozzájuk ... És miközben ezt mondtam, tudtam, hogy ez csupán pedagógiai megkegyesült hazugság, hiszen a ti igazságaitok nem lehetnek bent a mi könyveinkben ... Hiszen a mi könyveinkben csak mesék vannak. Megtörtént, vagy kitalált mesék. Az emlékezés hajszálerein előderengő, félelmekben született és a képzelet dús televényén felizmosodott mesék, amelyek gyarló módon legtöbbször akkor bukkannak fel az időből, amikor megmutatkozásukban nem rejlik kockázat az alkotóra nézve, vagy amikor el akarjuk magunkkal és a világgal hitetni, hogy a történetnek a történetnél mélyebb értelme van...

Kötetnyi ilyen történetet akarok rögzíteni neked, hogy, ha majd emberi folytonosság tudatod nyugodt zsombékjaira érkezel, legyen, hol előkereshess mesékbe lopott, lopatott ösmivoltomban engem és azokat, akiknek a mese szükséglete életemük volt.

Veszprém, 1985 nov. 3.

Félatléták, figyelem

Állok a Balassa utcai lakás koszos-szürke, műköből készült padlójára sütve a szemem, fölöttem dicsfényt köröz a huszonötös, ellenzős drótán lelógó villanykörte, balomon gözzel sistereg a sparherden álló hatalmas, melegvizes fazék; édesanyám szemében jóságos öröm, édesapám szája sarkáról felém szökdösnek a huncut mosolyszilánkok, szempillám rései között, akár világba nyíló álmot is szűrhetnék, ha nem kellene állandóan arra gondolnom, nehogy most, ebben a felemelő pillanatban billenjen meg alattam a sokadik világot megjárt konyhai hokedli, hiszen azon állok, fel lettem rá helyezve, ez most a pódium, a megtisztelő magas, mert díjkiosztás van ma: a konyhában, nálunk, valamikor az ezer-kilencszáz-hetvenes évek derekán, Kolozsvárott, a Tündérország fővárosában.

A tanár úr előttem áll, komoly és szertelen, mint mindig is volt, bármely pillanatában, mondatai egymás farkincájába harapnak, onnan ágaznak szerte, összefüggés nélkül, de ez csupán a felületes szemlélődő verbális csalódása, hiszen az értelem valahol mélyen a szavak mögött, az értelmezhető lét láthatatlan árnyoldalának aknáiban húzódik meg, az abszurd, a hihetetlen, számunkra oly lélek közeli sejtelmes világában.

Még magam sem tudom, miért a díj, hiszen már nem tartozom az iskola kötelékébe, már a régióéba sem, valahol a Balkán főváros és haza húzó Erdély között a hazám, többnyire repülön, vonaton vagy televíziós közvetítő kocsiban töltöm a napjaim, mérhetetlen mennyiségű kávé, ital és cigaretta bűnös fogságában, ábránd maradt a sport, rugékonny csikókorom érzékemlékképe a zsigerek mélyén, ám a tanár úr díjkiosztásainak tartalmát és lényegét az ember annakidején is mindig idő elteltével tudta meg, és már

Vetró András: A nagy mutatóvány

pereg is lelki szemem előtt, ott, a konyhai hokedli díjkiosztó emelvényén annak a hatvanas esztendőnek a tavasza, amikor a tartományi atlétikai bajnokságra ki kellett vonulnunk testületileg, mindannyiunknak, akik valamilyen versenysportot űztünk, télen, avagy nyáron, teremben vagy az Isten szabad ege alatt, nem tudván még azt sem, melyik atlétikai sportág vár ránk a megmérettetés terheivel, hiszen a versenyekben a mi iskolánknak bármi áron az élen kellett végeznie, és a mi iskolánk az élen is végzett, bármi áron. Ezen a rendezvényen versenyeztem először és utoljára Károlyi Öcsivel, no nem kalapácsvetésben, amelynek ő akkor országos bajnoka volt, nem is nyolcszáz méteren, amelyen rólam is tudtak a városban, hanem három kilométeres távgyaloglásban. Öcsi is úgy került ebbe a számba, mint jómagam, együtt melegítettünk a tribün alatt, a régi, fagerendákból ácsolt, sétatéri tribün alatt, amikor egyszer csak jött a maga haragú piszszegtetésével Ő, a nagy sportmachinátor, és bevetett az éppen rajt előtt izguló gyaloglók közé...

Az emlékezet antennái gyorsan fáradóak, de nekem máig frissen hozzák erről a versenyről a képeket. Mert győztünk. Ez Boltis László tanár úr szóhasználatában azt jelentette, hogy nem adtuk fel, nem álltunk ki, legyűrtük a távot, bebizonyítottuk ország-világnak, hogy a kolozsvári Ady-^aincai középiskolában mindenki minden sportágnak ismerője és gyakorló birtokosa...

„Atléták leülhetnek, félatléták guggolhatnak, a többi szénégető cigány, fel a kötélre, az apátok istenit... tiszteltetem apádat,” – pattant a folytatás a végszóra, boltisi módra, – „mert befizette a sportkőri díjat... te díjat nem nyertél fiam, de mától fogva fél atléta vagy... guggolhatsz... ide gyere, mi van a tornacipőddel?... ott a káméséccébe szétfotballoztátok, mi!?...” – és már zúgott is a pofon, mehettem félatlétta státussal a felmentettekhez, hogy besegítsek a tanári szoba pokoli nehéz kerevetének a kiporolásába és helyretételébe.

Mert Boltis László tanár úrnak az alkalmas teljesítmény volt az ideálja. Az, amelyben mértékkel él az ember, amelybe nem szakad bele sem ő maga, sem cipellője, sem egyéb, lélek és test ínségeinek megóvására előteremtett alkalmatosság. Ő, ezt ő így nem fogalmazta volna meg soha, s ha most itt ülne bizonyára, ha nem is tenyéből eléripakodó, de szemrehányásba göngyölgötetett pillantással arcul vágna megint, hiszen az ilyen túl komplikált mondatokban a vihánc sértést, a „hekulát” sejtette, nem alaptalanul, hiszen annakidején, amikor az osztálynak, amelynek most harmincötödik érettségi találkozásán döbrentjük rá magunkat, mennyire megöregedtünk, a neve még csak hetedik bé volt, és korszokás szerint nagy hévvel, saját zenekart foglalkoztatva, elvtársi összejevetel címszó alatt, szombati pattanásos első táncdélutánjait ülte, egyszer csak a konferáló, emígyen szólt a – szív küldi szívnek szívesen – mintájára aktualizált műsort figyelő tisztos publikumhoz:

„A hetedik bé szeretettel küldi Boltis tanár elvtársnak a Hazugság volt minden szavad... című dalt.”

Még bennünk, a csínyet kezdeményezőkben és beavatottakban is fennakadt a szusz, tótágast állt a világ, és ahelyett, hogy a várt eget-földet megrázó hahota kitört volna, vészjósló csend dermedt a motorinával felkent padlózatú díszteremre. Csend, amely máig fülembe cseng, ha meggondolatlanságból, vagy rátartiságból, vagy alamuszi szándokkal történő megalázást látok, s megjelenik benne hófehér arccal Ő, aki valóban sokat és földtől elrugaszkodott dolgokat is beszélt, Ő, a mindennapi kis csodák fantáziadús költője, Ő, aki nemcsak tanítványai teljesítményében, de a kívülről provinciális berekesztettséggel szorító világban is álmai megvalósulását szerette volna látni, s ha erre idő és térség nem nyújtott termő keretet, hát átutalta a képzelet dús Európájába, és beszélt róla, szenvedélyesen, hátha igévé válik a szó, s mikrokozmoszában megtörténik az újratertemtődés csodája. „Hintás” – ez volt iskolai gúnyneve –, átűszta azt a mérhetetlen csendet, amelyben mindannyian hosszúnak tűnő pillanatokig beleragadtunk, és elhagyta a termet... Lehajtott fővel, szomorúan. Mi pedig belevetettük magunkat a táncba, megkíséreltük levetkezni szilaj akarnoksággal a bűntudatot, jókedvet és derűt mímeltünk, de nem mertünk egymás szemébe nézni, vagy nem akartunk egymás szemébe nézni, pedig akkor még nem tudtuk nyilvánvalóan, hogy a kor amelyben élünk a kollektív galádságok kora, a kollektív gengszterizmusé, amely a többiektől csak abban különbözik, hogy míg amazok csupán a testet, emez a lelket is a legrafináltabb instrumentumokkal volt képes kínzani, személytelen vizsgálóbíróként és arctalan vádlóként – elfeledtetni akartuk magunkkal azt is, hogy apró gázságunk beleépít minket is a lánca, amelyről Illyés Gyula éppen azokban az években tett keserű tanúbizonyságot Az egy mondat a zsarnokságról című versében...

Miképpen érezhette magát Illyés Gyula, vagy más tündöklő nagyok, amikor a legperverzebb játék szereplőiként humánus megnyilatkozásukért, a művészetükért, gyilkosoktól kellett átvenniük díjakat ...?

Ez a konyhai díj, lám, szemérmetlenül, már klasszikus példákig tagítja auráját, jóllehet tárgyát tekintve a világon a legjelentéktelenebb, csupán nekem kedves, mert olyasvalamiért kaptam, amit nehéz napokban a tisztesség feladatul rótt rám: Boltis László, kolozsvári nyugalmazott testnevelő tanár úr engem, azon a bizonyos estén ugyanis, felállítva a hokedli „legmagasabb fokára”, a nyakamba akasztható éremmel, a Zenés Karaván című irodalmi-szórakoztató tévéműsor rendezéséért díjazott. A laudáció az áradó bevezetővel szemben tömör volt, és egyáltalán nem vallott rá:

„Mert megérdemelted!”

Az ünnepélyes kézfogás után pedig, se szó, se beszéd, kifordult az ajtón, valószínűleg dologtételre sietett, mesélték: kosztos csészék tömekelege lógott kerékpárjának kondor kormányán, szűkölködő betegeknek szállította a napi eledelt... Így aztán én sem mondhattam el neki, hogy köszönöm, éppen a legjobb pillanatban jött ez a díj, akkor, amikor nagy ívű pályák „bodros hajdútáncosai” éppen kötelességtudattal visszaélve akarták kirázni belőlem a tisztességes szolgálat hitét s hozzá, szokásuk szerint, csak úgy mellékesen a lelkemet is...

Most, harmincötödik érettségi találkozónkon akartam alkalmat keríteni, hogy előhozakodjam neki ezzel a régi mesével, most, amikor az olimpia éve van, himnuszokba és zászlókba csomagolt, díjakkal cifrázott világmulatság, amelynek van azonban boldisi részvevője is, mert az a bizonyos Károlyi Öcsi, aki Bela Karoly-ként rendszeres hőse az olimpiáknak, most is kimosolygott ránk a képernyőről, ránk kolozsvári Ady^aincajosokra, akiknek még mindig fontosak Boltis tanár úr követelményei, hogy a mi iskolánk...el akartam mondani neki, hogy ... és akkor megtudtam, hogy ő nincsen már.

Kibiciklizett.

Jobb kezében valószínűleg a rúdugró bambusz-botot vitte, amivel Klein Ottó már nem ugrik, bal kezében a kalapácsot, amelyet aranyérmeket termő tornaszerekre váltott fel Károlyi Béla, nyakában a síp, amellyel Pál Elemért buzdította ezer méteren, kerékpárjának kondor szarvain Rohonyi Zoltán és nagybátyád, Tömöri Géza országos bajnokságainak temérdek babérjai és ajkán bizonyára furcsa pisszegésekkel bennfentesített örmény mosolya:

„Psz, pszt, félatléták, én elugrom az örökkévalóságba, de ti továbbra is edzettek, mert fontos, hogy a mi iskolánk az élen járjon, bármilyen áron”.

A lélek fényes termei

Én négy kerek esztendeig a világ közepén éltem. A hely, amely ilyen világközpontilag megnyilvánult a földrész egyik keleti provinciája, szülővárosod, az idő pedig a születésedet közvetlenül megelőző évek. Ha nagyképűen, manapság divatos rekord- és különlegesség igényrel próbálnám meghatározni lelki Európám akkori kereteit, még világraszóló statisztikai adatokat is fel tudnék sorolni dicséretére. És miért ne?! Hiszen a város, amely e rangot kivívta bennem, a Keleti Kárpátok kanyarulatában meghúzódó Háromszék megyeszékhelye, Sepsiszentgyörgy 1968-1972 között a világon az egy lakosra jutó legnagyobb literátor-számot produkálta.

Sepsiszentgyörgyön akkoriban huszonöt ezer székely-magyar ember lakott, ezek közül tizennégy már önálló kötetes költő, író. Ide kell írnom a magyar irodalomban immár jelentős névsort: Bogdán László, Csiki László, Czegő Zoltán, Dali Sándor, Farkas Árpád, Holló Ernő, Györffy Kálmán, Magyarai Lajos, Nagy B. Viktor, Sombori Sándor, Tompa Ernő, Vári Attila, Veress Dániel, Völgyesi András... És ha ehhez hozzáteszem a Szívek harcának szerzőjét, Elekes Gyurka bácsit, az éppen akkor induló Boér Gézát, Markó Bélát, Sütő Istvánt, és az irodalmi alkotások megjelenésének szaporaságát, akkor méltán büszkélkedhetem el azzal, hogy az egy négyzetkilométerre jutó leggazdagabb magyar irodalmi termésátlagot a világon itt

érték el, messze megelőzve a verstermelésben amúgy is világegyenjáró Budapestet, Kolozsvárt, Újvidéket.

Az irodalmi művek úgy születtek abban az időben Sepsiszentgyörgyön, mint áldásos eső után a gomba a Szemerja fölötti csererdőben. Ma már nem egy ezek közül a magyar literatúra örökérvényű gyöngyszemei közé tartozik.

Szóval szülővárosod Csipkerózsika álmába 1968 tavaszán a Tükör megjelenésével irodalmi nemzedék robbant be, egy generáció, amelyet később az irodalomtörténészek a Forrás második nemzedékének neveztek. Mivel mi, akkori fiatal írók, nem tudtuk, hogy ilyen előkelő irodalomtörténeti kategóriába tartozunk, csapatosan jártunk, mint a vadkutyák, inkább élvezet, mintsem babérokat hajkurászva. Ideológiánk, vagy közös platformunk nem lévén, valami, ekkor még megfogalmazhatatlan, hit és bizakodás tartott össze. Bogdán László később megjelent, nagyszerű, Promenádn című regényében így emlékezik erre:

„Jól hallottad, bármennyire hihetetlen: hit kell! Hit elsősorban a szavakban, hinni abban, hogy az igazat is mondjuk, s ugyanakkor a valódit is. És abban is, hogy az időpontot nem rontjuk el, mindezt okvetlenül most kell elmondani. S hit abban is, hogy mindezt most, épp mi, csak és kizárólag, csak mi mondhatjuk el, sőt kötelességünk elmondani, egyszerűen nem tehetünk mást, nem bújhatunk ki ez alól a kötelesség alól, nem mondhatjuk, mint az iskolában annyiszor, hogy tanár úr, én készültem, de... És azt sem mondhatjuk, hogy most éppen mással vagyunk elfoglalva, nem hanyagolhatjuk el ezt a vallomást, nem halaszthatjuk holnapra, jövő hétre vagy máskorra.”

Ez a nagy álmú hit a kötelességtudatban parancsként működött bennünk, neki voltunk elkötelezettek és általa születtek meg a versek, novellák, még színművek is, amelyek aztán azon frissiben, még melegen, az olvasók elé is kerültek a LAP, a TŰKÖR jóvoltából. A ma egyfelől elmisztifikált, másfelől lefitymált újság – jóllehet címlapján az állt, hogy az RKP Kovászna megyei Bizottságának lapja – a mienk volt. Mi szerkesztettük a sepsiszentgyörgyi park északi sarkán álló épület három szobájából és egy átjárójából improvizált szerkesztőségben. Annak az épületnek a szomszédságában, amelynek üléstermében, az oda 1849-ben összegyűlt székelyek előtt, Gábor Áron, ugyancsak hittől elhivatottan, kimondta: „Lészen ágyú!”

Szüksös-sivár helyiség volt a szerkesztőség, de az olyan külsőségekre, hogy hol lakunk, hol alkotunk, milyen körülmények között, arra mi akkor fittyet hánytunk, elbódított, hogy hallathatjuk szavunk, és írásainkat, amelyek éjszaka születtek, már reggel viszontláthattuk a lapban, délben már értékelésüket is hallhattuk a Sugás törzsasztalánál...

Dali Sándor, lapunk főszerkesztője, mikor aggályoskodó politruk kollégái, a többi pártlap főszerkesztője, ép eszét kérdőjelezték meg, hogy tucatnyi fiatal, elvetemült költővel akar lapot csinálni, kinyájában kitalálta az azóta komolyan értelmezett, kultúrpolitikai szállóigévé avanszált paradoxont:

„Költészetünknek szüksége van az újságírásra, újságírásunknak a költészetre.”

Ez a mondat tette lehetővé azt az irodalmi kirajzást, amelyet a mi generációnk képviselt Erdély egyik legkeletibb zugában, a háromszéki Sepsiszentgyörgyön.

Magáneurópánk színhelyét, a szerkesztőséget és benne minket furcsán fogadott a város és tisztos úri közönsége. Gyanakvó kíváncsisággal, távolságtartással, kandi kajánsággal.

Abban az időben csak délután írtam, és reggeleim még a hajnallal kezdődtek. Ócska, mosókonyhából átalakított albérletemből a napkeltével együtt siettem be a szerkesztőségbe, ahol meleg, védettség, társak vártak. S a hittételek megannyi újramezdése: ki mit hoz be aznap reggel. Mivel én voltam a kulturális rovat szerkesztője, az én asztalomra kerültek legelőször a versek, novellák, tárcák. Így olvashattam, mindenki előtt, elsőként, még tejpárameleg állapotában nem egy, azóta közkinccsnél drágább, mert az időben is örök értékű alkotást.

Korán keléseim okán lehettem én az első tanúja az éjszakai ivászatok, botrányok utóéletének is.

– Halló? Tükör újság?

– Igen.

– Ajjó, hogy van ott valaki, mert ki kellene küldeni egy autót a strandra. Itt aluszik a főnyenyen egy poéta, s a gyerekek már piszkálják...

A panaszra bejött pakulárral is nekem kellett először szemet akasztanom.

- Aggyisten jó reggelt!
- Jó reggelt.
- Itt dolgozik egy Csiki nevezetű? Aki ír.
- Itt.
- Hol találok?
- Még nem jött be.

– Nem-é?!.. – és a pakulár úgy állt meg a szerkesztőség nagyszobájának a közepén, munkaeszközére: a terelőbotra támaszkodva, mintha nekem sem lett volna más dolgom, mint kérődző bárányinak ott kint a legelőn. Állt, állt magába szálltan, ha valamelyik kolléga megérkezett, illedelmesen köszönt neki, majd felém vágott a szemével : „Ez-é az?!”

Jó két órát posztolt ott, mintha az idők kezdete óta oda lett volna testálva a négy íróasztal karéjába vont placra. De addig senkivel sem volt hajlandó szót váltani, amíg Csiki meg nem érkezett. Akkor komótosan felé fordult:

- Önötök csinálta azt az írást Szentivánlaborfalváról?
- Én – válaszolta emberünk látványától kissé megszeppenve Csiki.
- Akkor helyt vagyunk – summázta az atyafi.

Maga mellé helyezte botját, kifűzte bakancsát, kilépett belőle, kapcáit szépen eligazította, nadrágja szárát térdig feltúrta és felemelkedvén olyan éktelen kutyaúristenezésbe kezdett, hogy belerezegtek az ablakok:

– Ez a lábszár magának kacsos? Azt a kisázsiai tetüből szakadt hétszentségit ennek a karikós világnak! Csiki remegő hangon mondta, hogy nem, á, dehogy, egyáltalán nem kacsos ez a lábszár, inkább határozottan csinosnak mondható...

– No, csak azért... – csendesedett meg békülékenyen a pakulár. Szép sorjában visszaöltözte lábbelijét, és egy ránk dörmögött „Isten áldjával” kivonult a szerkesztőségből.

Csiki egyik riportnovellájában a kacsos- vagy karikalábú szentivánlaborfalvi juhászról írt, megnevezése nélkül, egy mellékmondat erejéig valamit. Mivel a mi emberünkön kívül más juhász nem élt Szentivánlaborfalván, zokon vette a „kiírást” és begyötörte testét a városba, hogy az úri huncfutságért elégtételt vegyen.

Ha hibaigazítást nem is kellett adni, de levelet kellett küldeni a falu néptanácsára, amelyben maga a főszerkesztő, Dali Sándor igazolta, hogy nevezett pakulárnak csinos a lába és a cikk szerzője valószínű máshova való, arra legeltető juhással találkozott, amikor a riportot írta...

Nehezebb eset volt, a testet is inkább megpróbálói, amikor saját emberem állított be a szerkesztőségbe egy hajnalon. Öreg, illyefalvi székely, személyesen nem ismertem, esetéről panaszlevele alapján írtam jegyzetet s így járultam hozzá ügyének számára előnyös rendezéséhez.

- Marci bácsi vagyok Illyefalváról. Elhoztam a pityókát.
- Miféle pityókát, Marci bátyám, ez itt az újság szerkesztősége...

– Hát éppen azért. Három zsák pityókát hoztam Tömöry úrnak, mert tudjuk mi azt, hogy Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen. Leraktam ide a gádorba, osztán maga fiatalember, mondja meg az úrnak, hogy házához nem vihettem, mert még a párton sem tudták, hogy hol lakik, pedig azok mindenről tudnak, hogy az anyjikk... Azzal küldött el a kapus, hogy ide jöjjenek, mert itt a fiúkák mindent tudnak, nem úgy, mint odaát az elvtársak...

Erőfeszítembe telt, amíg azt a fránya riportíró urat, azt a Tömöryt, kellőképp szigorúnak, s az ilyen dolgokért felette gyorsan indulatra lobbanónak, morcos-marcona sértődősnek lefestettem és még nagyobbba, amikor a székely bácsi az én hátamra rakta a zsákokat, s nekem kellett a szekérig visszacipekednem mind a hármat. Abban azonban nem tudtam meggátolni, hogy segédkezésem fizetségeképpen ne dugjon nadrágom zsebébe egy tizlejest, – „itókára” –, és hogy titokban tartsam az esetet a szerkesztő úr előtt, mert az még képes és kiírja őt az újságba...

Igen, abban az időben sihedernek néztem ki, bizonyára valami kifutófiúnak vagy hivatalsegédnek gondolt az illyefalvi Marci bácsi. Mint ahogyan erről pár nap múlva a rikkancsfelvételre jelentkező cigánygyerek is megjöszött:

- Adjon Isten jó reggelt!
- Jó reggelt!
- Hol a Tükör újság?
- Itt...

– Az nem lehet, – csusszant ki a hökkenet a barnaszemű suhanc szájából, miközben fölötte nagy megbotránkozással hordozta körül tekintetét a kopott falakon, szedett-vetett íróasztalokon...

– Miből gondolod – kérdeztem.

– Én csak abból, ládd-é, komám, hogy azt hittem, itt fényes termek és úriemberek vannak...

A termek, a ház rossz állapotára hivatkoztak a hivatalos szervek is, amikor lerombolták a kedves épületet s helyébe jókora emeletes tömbházat emeltek, ami elé a dicső román fejedelem, Vitéz Mihály vajda lovas szobrát helyezték el.

És nem tudták, hogy ezzel a mi dolgunkon is könnyítenek. Hiszen a szerkesztőség termei azóta, a falaik között született alkotások révén igencsak kifényesedtek az időben, és ha a szerkesztőkből, szerzőkből nem is lettek úriemberek, s hogy azokká legyenek, immár végleg nincs esélyük, a szellem erős, hites várában él, élni fog, míg magyarul beszélnek Háromszéken s a világon bárhol, ez az épület, a néhai Szabadság tér sarkán, amelyben pár esztendeig a Tükör újság szerkesztősége működött. És őrizi az akkor ott munkálkodó „fiúkák” emléke mellett Szilágyi Domokos, Domokos Géza, Szöcs Kálmán, Méliusz József, Horváth István, Nagy István, Franyó Zoltán, Balogh Edgár, Méliusz József, Csehi Gyula, Kányádi Sándor, Lászlóffy Csaba, Szabó Gyula, Páskándi Géza, Szász János, Páll Lajos, Oláh István, Ferencz S. István, Király László, Lázár László, Gálfalvi György, Bodor Pál, Szemlér Ferenc, Hervay Gizella, Deák Tamás, Földes László, Tamási Gáspár, Sütő András, Gellért Sándor, Szász János és még sok más jeles erdélyi író, költő, publicista nagyreményű buzgalma, hitből és alázatból fakadt szolgálatának becsét.

A kukorica

Első nyugati utamon, 1982-ben, újdonsült magyar állampolgárként ez a növény volt legbensőségebb útitársam... Kukorica, tengeri, málé, törökbúza... Hányféleképpen is mondjuk mi, magyarok, hányféleképpen készítettük el szükség-megmaradásunk napjaiban. Hány ízt, hány élményt őriz, mennyi hányattatást és vállalt csángálást, mennyi kapába kapaszkodást, sík mezőn, dombháton, hány nosztalgias emléket a kukoricafosztónak, gyerekkori maszkabáljainkból előzizegő kófic-bajszokból hányat, bozót megóvó sűrűjében hány titkos csókot, hány miegyebet ...

Mondják, Petőfi Fehéregyházán a meredeknek iramodó kukoricásban próbálta megvonni magát... És mesélik azt is, hogy a halála előtti napon, utolsó vacsoráján a székykeresztúri papnál tejespulizskát estebédelt.

A kukoricatáblában málét fordíthatott ki gyomrából a kozák dzsida...

Utazásom előtt két héttel, a Nyárád partján, Miháza alatt, Szélyes Imre színművész édesapjának kertje végében, amikor sátorozásunk utolsó napján kifogyott élelmünk, Imre felszalajtotta unokaöccsét a házba, hozna maroknyi málélisztet, mert abban szeretné kisütni a sebtiben kihalászott pirkákat. A maradék lisztből hirtelen puliszka főtt, forrásvízben, sóval, kevéske túróval... Az íze patakcsobbanatú és viharillatú, nosztalgikus és mégis örökkéig valóságos volt. Úgy ettem belőle, mint kiéhezett ember falná az úrvacsorai kenyeret: a test kényszere mellett a lélek áhítatával harapva, hörpintve hozzá szemmel beláthatatlan kétségű eget, amely ott pompázott az elmúlt este viharfelhőinek szakadt fodraival a Mezőhavas és a Bekecs nyers-zöld partja között és tükrözte a lelkünkbe költözött bűnbánatot, de a feloldozó megbékélést is, hogy mégsem magunk hasznalásáért menekedtünk a megmaradt Magyarország mostohaföldjére vagy akár tovább, Európa igen komfortosan berendezett ésszerű világába. Oda, ahol a kukoricát, mint emberi étket nem is ismerik, ahol csak nemes kenyérgabonából készítik a test erőtartásának szükségfajátjait...

Oda, ahol csupán egyetlen szót ismernek megnevezésére, szótárba szecsckált botanikai kifejezést...
Most oda utazom, negyven esztendeje európai, először, a rangsoroltan Európának nevezett nyugati részekbe...

Suhan a vonat... Nem kattog... Nemzetközi... Hatalmas kerék küllői gyanánt fordulnak el szemem tengelyében a haránt hasított zöld, sárga, barna síkok... A zöld: kukorica... A nyárádmonti puliszka gyomromból nemesebb szerveimbe szívódott melegéből apró dobbanások simogatják a szívemet, akárhányszor a mérges zöld, erős rostú, lándzsavég büszkeségű kukoricaszárak rendje bontakozik ki a tájból. Üzennek: itthon vagyok. És velem együtt itthon van, a kukorica okán, itt Európában, a balkáni peri-fériára rekesztett nép is... Mint egy elsőoldalas jegyzet a Megyei Tükör hőskori lapjára, úgy feszül szívemre és lelkemre a fennköltég...

Megvéd ez a puliszkaliszt-meleg, megvéd az ízetlen lelkesedéstől, a gazdagságra csodálkozás megalázásától... Befele fordít, magam, magunk méltósága felé, az önkeresés hajszálgökereire csatlakoztatva, kimenekít az ámulás kísértéséből, tiszta tekintetű érdeklődő szigorít, távlatot nyit a pillanatnak, amelyet egy kerítés gyanánt viselkedő határ átlépése kell, hogy élményemmé tegyen két óra múlva...

Ám a kukoricatáblákban ott leselkedik a bűvőhely mellett a halál is, leveleinek zöld kései másfajta késeket is rejtegetnek, olyanokat, amelyeknek rettegető képe genetikai kódolással van elrejtve lelkem láthatatlan kromoszómáiban. Hiszen mi lehetne más az oka annak a félelmetes érzésnek, amely hirtelen rám tör...

Mit nem cselekedtem az előírásoknak, a kötelmeknek megfelelően?!

Megvan: magamnál felejtettem a személyi igazolványomat. Itt állok a nemzetközi vonat folyosóján, bámulom a tájat, és hirtelen megizzaszt a felismerés... Milyen szerencse, hogy kint is, bent is izzik a júliusi kánikulától a levegő: izzadságcseppjeim, amelyek kínzó szaporasággal gyöngyöznek ki orrom nyergén, így valószínűleg nem tűnnek fel senkinek. Mert máris úgy érzem, hogy engem figyelnek. És le fognak csapni rám, mert szabálytalanságot művelek... Megint... Talán megmotoznak, letartóztatnak, megvernek,... Óvatosan megtapogatom belső zsebeimet... Szent Isten, nem csupán a személyim van nálam, hanem az írószövetségi tagkönyvem is, a nemzetközi újságíró igazolványom, csupa „dokumentum”, amely bizonyos, feltételezhető szándékaimat illetőleg terhelő lehet... És viszek magammal hat csomag pirospaprikát, tíz gulyáspasztát, piros aranyat – ajándékba a hűgomnak. Ebből is baj lehet, hiszen törvény tiltja mindenfajta élelmiszer nagymérvű kivitelét... Hónom alatt már páros pataokban ömlik a víz. Érzem, miként gyúlik meg derekamnál, a nadrág szorításának árkaiban. A félelem priznice egyre erősebben feszül rám. Már-már leszállnék a vonatról, már le is mondanék az egész utazásról, visszafordulnék... Minek is teszem ki magam megint ilyen gyanús helyzetnek, minek örlöm amúgy is meglazult idegeimet ilyen próbatételeken. Megvoltam eddig is a könyveimben és gondolataimban lakó Európával... Megleszek ezután is...

Még csak Biatorbágnál vagyunk: tenni kell valamit. De óvatosan, hiszen már most figyelhetik minden mozdulatomat. Mint a szükségét végző vadállat kémlelek körül, görcsösen, remegő mozdulattal cigarettára gyűjtök. Aztán befordulok a fürkébe, táskámból kihalászom úti tárcámat. Visszamegyek a folyosó ablakhoz. Háttal fordulok a többi utasnak. Úgy teszek, mintha okmányaimat venném számba. Arcomra közömbösséget erőltetek, tenyerem kagylójába rejtem a személyi igazolványt, lassan, önkéntelennek tűnő mozdulattal, kifordított kézfejjel bal hátsó zsebembe mélyesztem. Fellélegzem. Az igazolvány ott ül a farzsebben. Csakhogy hosszanti állásban: felső széle kitészhet a zsebből. Az a képzetem, hogy ezer szem figyel. Mindenünnen. A kupébeliek, a folyosón cigarettázók, az egész vagon... Nyeglének tervezett mozdulattal hirtelen fordítok egyet az igazolványon. Sikerül. De ebben az állásban kimerevíti a zsebet, eltávolítja a nadrág bársonyanyagát a zseb bélésétől. Megfordulok. Oldalazva megyek be a kupéba, a tárcát visszateszem előző helyére, kifarolok újból a folyosóra, majd, mint akinek sürgős a dolga, besietek a vécére. Bereteszelem magam mögött az ajtót. Fellegeznék..., de nem. Nem lehetek oly naív, hogy egy ilyen, Nyugatra tartó vonaton éppen ide, erre a mindenki számára rejtett helyre ne szereltek volna fel megfigyelő kamerát... Kutakodva, módszeresen nézek körül. Vajon melyik szegeletből mered rám a kíváncsi, elektronikus szem? „Nicht hinauslehnen!” – de hiszen ez német kocsi. Ezek nem leselkednek az ember után. És ha mégis?! Még mindig óvatosan, felsötestemmel álcázva ténykedésemet, kiveszem az iga-

zolványt, merev fedelét kétszer erősen meghajlítom, puhul már, szép homorúra formázom, kövesse természetes ívben farpofám hajlatát, húzza meg magát észrevétlenül a zsebemben... Kész! Most vizet kell eresztetni az öblítóből, kezet kell mosni, mintha tényleg...

Visszamegyek a fülkébe, leülök. Alapos, teljes-seggű ülés, hadd helyezkedjék el az a fránya bűnjel. Alakuljon hozzám, árulóm ne lehessen...

Inkább kimerülten, mint megnyugodva ülök.

Ülök, ülök, ülök.

És érkezik a magyar vámtiszt. Továbbmegy. Jön a magyar határőr. Beüti a pecsétet a kék útlevelembe. Továbbmegy. Aztán megáll a vonat. Aztán továbbindul. Felállok: látni szeretném a határt, a vasfüggönyt, a tankakadályt, aknamezőt és ott túl, a valódi, sajátos, áhított, szabad európai tájat. Két-három bokor, egy satnya ciheres, szántóföld – ez itt még Magyarország, aztán egy drótkerítés és... és kukoricaföldek. Hersenő zászlók gyanánt ringó táblák. Átjöttünk. Magamra tekintek, vonatablakra vetülő képem ott ring a kukoricatáblák zöldjében. Nem vagyok megilletődve, nem vagyok ideges, nem vagyok nyugodt. Csak félelmem szégyenétől fáradt. Egy mondat, egy négy szóból álló mondat csivitel felém a vagon szomszédos fülkéjéből:

„Sintem in Austria, dragă!”

Megvan! A felismerés hahotára fakaszt. Az a bizonyos Pavlov nem tudott olyan ékesszóló eredményt elérni a kutyájával a feltételes reflexek kialakításában, mint azt velem tették.

A vagon túlsó fülkéjében bukaresti muzsikások utaztak. És bár tudatos felismerésemig el sem jutott, a félelem, a megfigyeltség érzetét a háttérzörejként hallható román beszéd keltette fel bennem. Negyven esztendő szorongásai, az állandó „szabálytalanul, jogtalanul, megfélemlítetten, lehallgatottan és feljelen-tetten” -élés idegeimbe ivódott reflexei működtek, amikor beleizzadtam, belealázódtam előbbeni félelmembe.

Mosolygósan vettem ki zsebemből az igazolványt, kisimítottam, most már bevallom, meg is simogattam. Visszahelyeztem többi iratom közé, és életemben először éreztem magam úgy, hogy szabad ember vagyok, egy ország szabad és jogosult állampolgára. Negyvenévesen először Európában, európai. És bementem a mosdóba, levettem az ingemet, megnyomtam a pedált, zuhogjon a víz, alátartottam fejem, nyakam, mossa az izzadást, a hosszú kísérlet megkésve is gyötrő tanújelét, tisztítva, tisztítva... És kitekintettem az ablakon, és kihajoltam a tiltó felirat ellenére, magamhoz akartam ölelni a kukoricaföldeket...És magamhoz akartam ölelni itt, a kukorica győzelmes zászlórengetege előtt félelemtől salétromosodott lelkemet ...

Már a Lajta fölött robogott át a vonat. Odatartottam arcomat a szélnek, ráncaimba apró porszemek szúrtak. És amint nekicsapódott arcomnak Európa, Domonkos István újvidéki társam versbeszédét sur-rogták a vonatkerekek:

„...relax, relax, magyar...”

Selmeci György

János, emlékszel?

Komoly kölykök vagyunk,
Tizenöt éves a bor, július van, árnyaktól villogó dél,
Szabadok vagyunk egészen, minden tagunkban ott az Isten,
Görög-tiszta ünnepe időnek, létezésnek.
A perc tenger-ütem. Kék. Látjuk a színét: kék!
Este pedig nyitott az ég, hunyorgó csillagokról beszélgetünk...
A völgyön túl ott a Várhegy, mint lusta állat hát,
A limes romjaival dús,
Marcus Aurelius légiói harcoltak erre,
S itt halt meg egy király.
Igen,
Az összes látó látta és látja a Neszmélyt,
Kultúra és barbárság frontvonalát.
A Természet mindkét partot benövö díszes közönyét-derűjét.

Hat nyúl felment a hegyre

(rajzfilm forgatókönyv)

Hat nyúl felment a hegyre,
Négy lejött,
Kettő maradt,
Egy fölrobbant (az, amelyik vanília fagyaltot evett),
A bagoly robbantotta fel,
Aztán jöttek a békák,
Este volt
És Csörcsil zörgő franciasággal azt mondta Sztálinnak:
Vu et ün immansz mer-portöz, susu!
Aztán Magyarországon évekig nem volt narancs,
Csak egy hatalmas seggfej ezer és ezer fényképen, mindenütt üdvözülve.
Apa fekete vonalakat húzott kilométer számra,
Hogy megélhessünk a rohadt, józsefvárosi szobakonyhánkban.
Bizony így volt. Da! Yeah! Tovább nem is érdekes.

Harmati Zsófia: Egy fotós emlékére

1976 tavasza, emlék tanítványaimról

(Hommage á Boros Éva, Kásás Karolina, Kadlott Ágnes)

Minden nap láthattam arcukat
 És ahogy rajzaikon átütött a Túlán szívverése,
 Elnémultam, mert már nem voltak szavak,
 Csupán a Kozmosz némán égő szerkezete,
 Csak a paraszak, melyek fénye nem evilágból való
 És tiszta arcukon a telihold okozta seb,
 Tavaszvirágzás, Tápió szelíd vidékén...

A felhők

A felhők hideg, szürke gyökeret eresztenek,
 Nem tudod mi ez:
 Nyári vihar,
 Hó,
 Őrült április szerepjátszása...
 Apa nyolc éve halott.
 Anya három éve halott.
 Lelküket egy fölfoghatatlan gyémántba zárta az Isten.
 Nézem a tükröt.
 Kiégett szemű maszk néz vissza rám.
 Ma éjjel felmerültem az örületből,
 Egy hazát láttam,
 Ligetekkel, Pengő acélként fénylő folyókat,
 Mintegy felülről láttam a testemet,
 Önmagamat:
 Magyarországot.

Kérdés

Lélegzetnyi szabadságból világot emelnék,
 Tükrét tengereidnek, méltót hozzád, Uram!
 A Szükség szörnyei rámszabadultak, minden démoni lett,
 Védem gyermekeimet, ködhazámat, csontokat, képeket a húsban!
 Védekezem és mérem értelmem omlását:
 Homoképitmény,
 Végtelen hátterű hullámaid előtt.
 Miért van ez így?

Major-Zala Lajos:

Tűnődések

(Részletek)

A csend még hallhatóbbá válik, ha nem szólal meg senki. Az igazság vérző sebeiből a némaság csordogál. Csak a bensőben zajlik a döbbenetes, kérlelhetetlen harc az elnémitott igazságért. A sükettség ordításában.

Az életet csak az álom összevissza elágazó, ide-oda ugráló képsoraiba beillesztve lehet felidézni. Hogy minden nap legyen csöppnyi időnk, cél nélkül és zavartalanul megállni és sóhajtani: hisz az álom is bennünk van, amit ha előcsalogatunk, élet is lehet belőle. Csak észre kell venni.

A holocaust és a gulág is közéleti esemény már ötven éve, és ötven, sőt száz év múlva is az lesz, hogy a gázságokat soha ne feledjük. A közéleti történelemhamisítók nyomására sem.

Meglepő a többnyelvűség szerepe az ember életében, sőt hatása az irodalmi munkásságára is. Arról már írtam, hogy a „régis szép időkben”, amikor még könyveim francia nyelvű kiadásával is foglalkoztam, többször változtattam a magyar szövegen is, a franciára fordítás közben beugrott ötlet alapján. Párizsi kiadómnak úgyis tartozom még egy francia nyelvű kézirattal, szegény meghalt közben, isten nyugosztalja, megbocsátottam már neki, amiért az utolsó találkozásunkkor akaratlanul megbántott. Amikor elmondtam neki, hogy én egészében visszatérek a magyarhoz, anyanyelvemhez, azt felelte, mit keresek én a Balkánon? Idővel nagyon is megbánja a dolgot, figyelmeztetett még. Az ebédnél aztán földrajzórát kellett neki tartanom. Csodálkozott. Persze a franciáknak jó barátaik a csehek, szerbek és a románok voltak, véletlenül sem a magyarok. Ebben mi is ludasak vagyunk, szinte kihívtuk a sorsot magunk ellen. Ami aztán sok-sok vérbe és könnybe került, hogy tisztára mossuk a szomszédaink által ránk zúdított hazugságözönt.

Ez nem volt mindig így! A szabadságharc után 1890-ig mi voltunk a franciák kedvence. Utána hangozódott ellenünk a nagyhatalmak közvéleménye. S a negatív hangulatváltozás ellen gyámoltalan diplomatáink keveset tettek. Mondhatjuk: semmit. De egyre sikeresebben forgott ellenünk a későbbi kisanant propaganda gépezete, semmiféle elferdítésektől és hazugságoktól nem riadva vissza. Hányszor kényszerültem a földrajz és a történelem elferdített tengelyét valahogy egyenesbe hozni. Nem könnyű. Azt ellenben be kell vallanom, hogy a világtörténelemre az '56-os események hatását összefogóbban és tisztábban látják itt kint, mint az anyaországi magyarok. '56 óta magyarnak lenni külföldön elismerés és tisztelet, ami Magyarhonban elvetendő magyarkodás. Ide még nem ért el a globalizmus megtévesztő metyege. Mint már említettem is, több címe is volt már „fociregényemnek”, amit senki sem akar, vagy nem tud egy műfajba sem besorolni. Hogy minek nevezik, nem érdekel, lényeg, hogy a naplóként szétdarabolt történet végül is egy egészévé összeálljon. Ebben pedig senki nem kételkedik. Inkább a címadással kínlódtam. Az utolsó pillanatban, mielőtt végleg leadtam volna a kéziratot, Frankfurtból egy rövid tartalmi összefoglalót kértek tőlem németül. Fribourgbán, a Buffet de la Gare harminc év óta létező ovális „Table des artistes”, intarziás Művészasztalánál üldögéltem, amelyet Madame Morel ajándékozott művészeinek, s most Trudi nevű menyé, kiváló színészi képességgel, mondja franciául és németül verseinket az összejöveteleken. A festő barátok képei mindmáig díszítik a falakat a Művészasztal körül, sajnos többségük már Szent Péternek festi a mennyet. Szerencsére van utánpótlás. Ha hosszan elnézem villám teraszáról esténként a báránnyelűket, egy-egy képük, ecsetvonásuk kirajzolódik a fribourgi égre. Épp megérkezett egy német kolléga, átváltottunk máris németre, hisz itt franciául és németül egyaránt természetesen diskurálunk, egyik nyelvből belefolyva a másikba. Gyötrődünk. Magyar címeim németre lefordíthatatlanok voltak. Egyszer aztán úgy mellékesen megjegyzi: Der verlorene Sieg. Fölkiálttam, majdnem megöleltem örömben, Schüler Norbert univerzális képességű barátomat, aki költő, filozófus, zenész, teológus és Don Juan egy

személyben. Magam elé mormogtam: Elveszett győzelem. Gráce a német barátom német nyelvű ötletének, megvolt könyvem magyar címe.

Tükörkép csak tükör által létezik. Nemzetimázs is csak akkor, ha egymás szemébe merünk nézni, és ott meglátjuk tükörképünket a másik elismerő tekintetében. Minden más önbecsapás.

Mindenkiben benne van a csoda, lábom maradni egy súlyos betegség után, vagy feladni. A betegség kiszolgáltatottság, a halál pedig egy meddő élet után gyötrelmes megalázás. Már többször megírtam, amiről mind jobban meg vagyok győződve, hogy népi imádságaink nem csak kegyes könyörgések, fohászok, hanem szövegeik már akkor, ha tudatalanul is, tiszta pszichoszomatikus hatást fejtettek ki. A szegényeknek nemhogy orvosra lett volna pénzük, még a díszes templomok sem fogadták be őket imáikkal. Tehát öngyógyítást végeztek, amit az Anyaszentegyház anyanyelvükön, apokrif néven tiltott. Nekünk pedig bearanyozza, a még Németh László szerint is, irodalmunk kietlen középkorát. Isten áldja meg az anyanyelvükön imádkozó anyákat, akik mások vagy maguk gyógyítására ráolvasókat mormoltak, mert hittek az anyanyelv erejében, amikor az egek egyre távolodtak tőlük, mint a fejük fölött a mindig magasabbra emelkedő boltívek. Archaikus nyelvi szépségükkel és kifejező erejükkel megtöltötték a kongó kupolák és a középkor sivárságát irodalommal, a mi irodalmunkkal: magyar irodalommal. Még mindig ez az Énerő tartja össze az ember személyiségét, és az egyedek közösségét.

Számlaaláírás. Szegény Magyarhon! – azért kell az üzletnek esetleg egy embert felfogadnia, hogy a gép által kiköpött számlákat aláírja, különben nem érvényesek az elszámolásnál. Ha ugyanez megtörténne Svájcban, körülfognák a parlamentet, és elvinnék a miniszter urakat, hülyeséget gyakorolni. Az idő, úgy látszik, csak a megrögzött kapitalistáknak pénz. Fúj-fújdogál megszokott irányból a kádári szél.

Ha az ember nem tér vissza gyökereihez, a természethez, s csak pazarlón, mennyiségben gondolkodik és termel a minőség helyett, amelyet sorstársaival sem akar megosztani, e Föld egyenrangú lakóival, végzete meg van pecsételve. A Profitisten belöki a felszórított teljesítmény hozamának a gödrébe. Betemetik a nyereség hantjai és a haszon hamuja.

Aki elveti a múltat, kifut lába alól a jelen, beveri fejét az időbe jövőtlenül. Így nem tartozik felelősséggel senkinek életéért. Magának sem, mert a bölcsöben felejtette születését. Ő soha nem hal meg, mert nem is élt.

Lefekszünk feleségeinkkel, hogy kifizessük szolgáltatásait, vagy hogy magunkon hajtsuk be a bért, sokszor egy életen át. A házasság csak akkor viselhető el, ha párbeszédben éljük. Így még boldogságot is hozhat néha-néha, vagy legalább egy bizonyos biztonságból kiinduló kreatív aktivitást, egymás becsülését. De ha abból csak monológ lesz, rosszabb a pokolnál is. Amerikai felmérések szerint, a férfiak 45%-a, vagyis a fele, kocsiját tartja élete legértékesebb társának. Ennek a csoportnak csak 10%-a helyezi feleségét és 6%-a gyermekeit a fontossági sorrendben egyáltalán megemlékezésre méltónak. Térdre tehát a Krómisten előtt, akinek jó harminc éve már egy kötetet szenteltem: Fémember az áramkörben. Sajnos a nyugati kultúra embere ma már csak monológban képes közlekedni a világgal. S ha hiányzik az echó és elmarad a néma segítségkérés visszhangja, magába borulva szidja a világot, sajnálatná magát, ha lennének, akik megsajnálják. Esetleg a pszichiáter, de annak fizetni kell. Olcsóbb volt a gyóntatószék.

Hogy tud valaki meghalni, ha lelkiismeretét súlyos tetteinek eltávolíthatatlan foltjai rondítják? Most már tudom a rendszerváltás nélküli rendszerváltoztatás után: lelkiismeret nélkül minden lehetséges.

Ki az az örült, aki újra telepíteni, kitelepíteni, áttelepíteni akar, a nagy Széttelepítők nyomában: Sztálin és Hitler példáját követve. Ki akar, ki mer otthonokból otthontalanságba taszítani? Kívánok neki néhány

idegenben, emigrációban eltöltött évet. Hiába ugyanaz a nyelv, még sem ugyanaz. Még az anyanyelv is mindenütt másképpen hangzik, más a tónusa, a befogadó képessége, a visszhangja. Az otthon örül vagy sír benne. A gyökerek éltetnek, vagy vádolón elszáradnak. Az anyanyelv az otthon küszöbe nélkül, a bölcső emléke és a temetők múltat idéző, védelmező intései nélkül, már csak az otthontalanság nyelve. Otthont rabolni nem más, mint kirabolni a lelket, kifosztani a szívet, kiüríteni a személyiséget. Otthon elhagyására kényszeríteni, vagy annak cseréjére biztatni, egyenlő az ember és a haza kirablásával. Kirabolni saját magunkat. Mert az otthon: haza. A haza: otthon. S mindkettő magunk vagyunk, nyomorunkban és sikereinkben.

Hiába emelkedik egy nemzet számban, gazdagságban, ha téved az önértékelésben, vagy süllyed az önbecsülésben.

Mi meg nem történik, a történelemhez nem illőn, a huszonegyedik század elején. Újvidéken furcsa indítvánnyal állt elő a palament elnöke, nem kisebb dolgot javasolt, mint azt, hogy a parlament elé állítsák fel Mária-Terézia szobrát, mert ő a vajdasági szerbek Édesanyja. Ő tette lehetővé, hogy a török elő menekülő szerbeket a magyarok befogadják. Szegény vendégfogadók! Megkérdezésük és kopogtatás nélkül kaptak vendégeket. Azóta is fülükben cseng: fogadj be vendéget, kiűz a házadból.

Hol található meg a nyugati magyarság, nem csak a múltba merengő, hanem jövőbe néző és jövőt formáló kultúrájával? Ha a Duna Televízió a nyugati magyarsághoz téved, gyakran eltéved. Legalább is Svájcban. Mint a magyar nagykövet Bernben. Ha van ugyan nagykövet. Olyanokat hallok „komoly” interjúkban, hogy Svájcban lehetetlen svájci barátokat szerezni, bejutni svájci társaságba. Aki nem jut be, meg is érdemli. Nem bejutni kell, hanem náluk és velük otthon lenni. A svájciak a legaranyosabb emberek a világon, de barátságukat ki kell érdemelni. Hogy Fribourgban elfogadtak költőjüknek – és nem befogadtak? erre nagyon büszke vagyok.

Az alattomoság veszélyes fegyver, de ha egyszer kicsorbul az igazság életől, hatását veszti örökre, egy egész életen át.

Az állatvilág legcsodálatosabb védő és támadó szerszáma: az ember agya. Kár, hogy inkább támadásra, mint védelemre használja. Különösen önmaga ellen. Egyben hágcső is, kiváltságos pillanatokban leszállni a lélek mélyére. Átsegít megjárni a poklokat, és abban is, hogy meg ne pörkölődjünk a magas szférákban. Alig kétmaroknyi puha, nyálkás agyvelő, s a leggyilkosabb agy(ar) lett a Földön. A boldogság és a boldogtalanság csapóajtója.

Úgy látszik, hogy a huszonegyedik század embere manipulált ember lesz. Az internet pórása behálózta majd a világot, vezetgeti a gyámoltalan lelket. Segít neki a kiválasztásban, irányt szab cselekedetének, vigyáz jólétdrogjára: kurtítva, vagy hosszabbítva szellemi és lelki pórázát. És a húszegyedik század embere elméje pórázával végre biztonságban és boldogságban érezheti magát, így nem csavarognak el csapongó agyának renitens gondolatai.

Idősebb korában az ember, apró, itt-ott, a napjaiban felvillanó, nem annyira fontos dolgokkal is beéri. Különösen akkor, amikor a zsákutcás alagút záró falát kémleli, ahova nem ér el már fény, nem világít jelen, nem csillan fel jövő, csak a múlt homályából egy-egy csalfa sugár. Gyermekkorából fölcsengő hangok, az édesanya hívása, az apja szerető dorgálása és! -néma sustorgással: a rövidzárlat. Mikor szűnnek meg végképp a betűk, a szavak, a mondatok, verssorok, elhálnak-e valaha? Amikor rácsapódik nyelvére a reménytelen remény, agyára a sötétség örök nyugalma. Megpattan elméjében az Idő. Kivirágzik-e sírján egy margaréta, anélkül, hogy valaki is odaültette volna...

Mindig ugyanahhoz a borbélyhoz járok Hévízen, Szegedi Tiborhoz. Egyik könyvem dedikációjában, mint udvari fodrászomnak ajánlottam a kötetet, aláírva: udvari költője. Hát persze, hiába akartam fizetni, mondván ő: egy udvari költő nem fizet egy udvari fodrásznak. A világ nem is olyan rossz, mint ahogy elképzeljük, még a költőknek is van becsületük – nagy dolog!? ebben a modern világban, főleg ott, ahol nem is várja az ember. Ez pedig az élet sója, minden elismerésnél többet ér. Nincs olyan díj, amely ezt felülmúlná.

Hitetlen ember nincs a világon, csak közömbös vagy rossz. Aki hisz az emberben, az Istenben is hisz.

Jobbá lenni? Boldogabbá? Ez az ember vágya, sokszor minden áron. Minden megváltás a tragédia keresztjén, idővel reklámozloppá válik, hatalommá.

Tudott, nagyon sokat tudott, csak egy kicsit többet mint kellett volna.

Sajnos a mai világban nem az számít, hogy magadnak mennyit érsz, hanem, hogy másnak.

Kérdik, nem félsz, nem tartasz a karriered zátonyra futásától? Nem, mert nekem egyszerűen nincs karrierem. Ha valaki elmúlt hetven éves, nem a karrierjére gondol, sikerre, díjakra, hanem békére, nyugodt légkörre, hogy elvégezhesse azt a picinyke feladatot, amit még szellemi kofferjában cipel. Politika? Én nem akarok semmit a honatyáktól, a magyar néptől sem. Európától, a világtól még úgysem, hisz eleget pöröltem már velük. Elég egyoldalúan. Azt kívánnám nekik, hogy jobban nyissák ki szemüket, amíg nem késő. Ha az anyanyelvről lenne szó, benső otthonomról, az már más. Vele soha nem veszekedtünk. Ha valaminek fájna az elvesztése, bizonyára ennek a meg nem érdemelt, bölcsömbe pottyantott ajándéknak. A halál nem riaszt, de az megborzosgat, hogy nem tudok többé gondolkozni ezen a csodálatos nyelven: anyanyelvemen.

Mindig megráz a hajléktalanok problémája. Hogyan lehet az ember magában otthon, ha otthonában sincs otthon, mert nincs otthona, nem azért, mert nem vágyik rá, hanem mert ez a legelemibb emberi jog számára valahogy elérhetetlen. A szellemi hajléktalanok a még sajnálatra méltóbbak, jó, hogy ők ezt nem tudják. Lassan ezekkel lesz tele a világ, a lelki rágcsálókka, akik önpusztító közömbösséggel csócsálják péppé önmagukat és vele civilizációnkat. A kultúra, szerencsére nem ízlik nekik.

Megmaradt becsületesnek, de sajnós belehalt. A becstelenségnek nincsenek ilyen súlyos következményei.

Azt gondolják, hogy a nyelvnek vannak titkos vidékei, amire nincs szavunk, vagy ha vannak is, bemocskolódtak. Tiltott szó nincs az irodalomban, ha hitelesen hangzik ott, ahol a szöveg azt úgy kívánja. A szöveg vagy megtisztítja a szavakat, vagy bemocskolja. Minden hamis szó, bármit fejezzen is ki, mocskos. A legszebb is, ha hamis nyelven hiteltelenül hangzik. Lassan már csak bárcás szavaink vannak, megloptak bennünket a nyelvünket. Kifosztották lelkünket, így lettünk a nyelv árvái.

Egyik barátom azt mondja keserűségében, az élet szart sem ér. Ér vagy nem ér, ha nem volna élet, honnan tudnánk, hogy mit is ér? Elmosolyodott.

Könnyű a zászlónak, bármerre fúj a szél, arra leng. Ha nem, összeroppan nyakcsigolyája. Vannak, akik a zászlóval akarnák fúvatni a szelet.

A Biblia után már írni sem volna szabad. Minden utánczás. Az ószövetség az emberiség krimije, véres családtörténet, az Evangélium pedig történelmünk legszebb tanmeséje. Szabad-e a hitet megfélemleni?

litésekkel, olcsó jutalomígéretésekkel kikényszeríteni? Mint Pascal mondta: „Mit veszíthetünk, ha hiszünk? Hitetlenül viszont mindent elveszíthetünk”. Elég számító, önző megfogalmazás. Akár modern biztosító társaság jelmondata is lehetne.

Majszolom, izlelgetem a szavakat: tiló, gereben, ágyazás, guzsaly, motolla, lecsapolni. Köszönöm, anyanyelv.

Nagyon szomorú, hogy a szabadságért – de milyen szabadságért? – elveszítettem hazámat, életemet, jövőbeli családomat. Csak saját magamat nem. Ebből a különös masszából kellett felépítenem az új szabadságot, új hazát, új családot. A nem létező múltat új múlttá formálni. Ifjú álmimat a felnőtt göcsörtös, elhervadó vagy túlrett álmaival behelyettesíteni. Önmagán túlmutató emberfeletti erő. Ez mind lehetetlen lett volna az anyanyelv simogató és pironogató szeretete nélkül.

A hit csak akkor ér valamit, ha másokon, a társadalmban a közösségbe vetett egyén hite, amiből nem lóg ki a remény önzéstől szagotzott rongya.

Kedves levelet kaptam a húsvéti ünnepekre. Fénykép pottyant ki belőle, mint a húsvéti tojásból kicsusszant kicsibe. Egy négy éves kislány pillantott rám szemérmesen, durcás kihívással, mint a halálból feltámadó Élet. Franciául írták. Már kaptam évekkkel előtte jelzést, az Ajsa című kötetem francia megjelenésekor, hogy egy fiatal asszony megfogadta, ha lánya születik, Ajsának fogják hívni. Elfelejtettem. S íme most meseregényem hősnője, Ajsa köszön vissza rám, mint a papírra, betűkbe vetett bizalom. Talán csöppnyi elismerés is, egy csöppnyi leánygyermek ismeretlen anyjától, mintegy kiegyensúlyozása annak, amit nem kaptam meg szülőházamban. Jobban örültem neki, mint Francois Mitterrand személyes levelének – ne haragudjon érte a másvilágon –, amelyben megköszönte az erdélyi ciklusomat. De Magyarhonban is történt velem, ehhez hasonló, piros tojásba kívánczó meglepetés, amit mindig az élet ajándékként fogadok. V. M-hoz, a hévízi kórház főigazgatójához voltunk feleségemmel hivatalosak vacsorára. Miklós bájos felesége, Magdi, egész délután a tűzhely körül sürgött-forgott, mint most körülöttem sürgölődött kislányuk, Veronka. Miklós rendre akarta inteni, de én bátorítólag szoltam hozzá, hogy üljön csak az ölembe. Kérkedtem vele, hogy nekem is vannak ám ilyen huncut unokáim Svájcban, olyanok, mint te Veronka és a kisöcséd Miklóska. Kérdezgetett, kíváncsi volt, hogy miként is hívják unokáimat, és amikor elárultam neki nevüket, hogy Ines, Cedric, Aurel, nagyokat kacagott, mulatott rajta, hogy ilyen nevek nem is léteznek. Nem baj, mondtam neki, de azt csak elhiszed, hogy én vagyok a nagypapjuk. Ő halkan megjegyezte: nekem nincs nagypapám, Lajos bácsi. Hát az tényleg nagyon szomorú lehet, válaszoltam, ha valakinek nincs nagypapája. S mi történt nagypapáiddal? Meghaltak, s erre hirtelen átölelt, átszorította nyakamat, kapaszkodott belém, és kimondta a társaság nagy ámulatára, hogy megálltak az evőeszközök mindenki kezében: Lajos bácsi, légy te az én nagypapám. A megilletődéstől alig tudtam szólni, miközben Miklóska is ölembe kuporodott, és így lettem két aranyos gyereknek fogadott nagypapja. Ezek az élet fenntartó, apró dolgai, amelyek az elismerésnek és a szeretetnek semmilyen kitüntetéssel nem pótolható ajándéka.

Következik a tavaszi sátorfelszedés ideje, mint a nomádoknál. Oly nehéz lesz elhagyni az itthon Pensier-ban, majd megválni a hévízi otthontól. Évről évre nehezebb itthonból az otthonba, otthonból az otthonba. A barátság felperzselt sztyeppéi, vagy a párbeszéd kizöldült hajtásai várnak-e rám odahaza? A meg nem értés, a félreértés, a félremagyarázás, a felelősség alól való kibúvás, az agy mosott kimagyarázkodás? Utána kell aztán sátrat vernem itthon újra a munkához, megmenteni az otthont. Hűtlenségre hűséggel válaszolni. Az anyanyelv segítségével, egyetlen hűséges kíséremmel megemészteni a megemészthetlent. Azt gondoltam valamikor, hogy az anyanyelv is lehet bizonyos körülmények között hűtlen hozánk, tévedtem. Az anyanyelv az, amivé tesszük, hűtlen vagy hűséges. A hűtlenség kísértése mindig bennünk van, soha sem édesanyánkban.

Persze, akinek az anyanyelv csak eszköz, az édesanya pedig szülő masina, később felnevelő dajka, majd pedig félretolandó nyűg, ő soha nem fogja megérteni ezt a szöveget.

Valaki mondja, az anyanyelv: hagyomány. Csak hagyomány? Vagy csak eszköz a boldoguláshoz? Eszköz a hétköznapok túlélésében? Az anyanyelv az élet megkerülhetetlen követelménye, mint az élethez szükséges levegő, víz. A levegő, a víz, a talaj ellen elkövetett bűnök sokaságát fel sem tudnám sorolni. Ekkor jutott ez a versféle az eszembe.

Mi vagy?

Mi vagy? már volt sem
talán kutyakaparás
amelyre az Élet rápisál
sem jövő sem jelen
mi vagy? sem élet
sem hulla sem vagány
hulló szó voltál
porladó nyelvél leszel
csillagpor-magány
széteső felejtésben
vak fény és semmi más
észtelenül időbe foszlott
hiába-némaság

szeretni jöttem a világra
most meghalni készülök
házamban szeretetlenül
mondatok szeméthalmazán
gyalázva érthetetlenül
dermedő értelmében
lesz-e ki tiz körmével
kikaparja síromból
újra a hűtlen szerelmet
szavak oszló rongyából
éltetni a didergő nyelvet
a feltámadás nélküli
feltámadást: a szerelmet?

Vetró András: Együtt

Nem középfokú vagy felsőfokú vizsgát kellene tenni az érettségi bizonyítványhoz, vagy az egyetemi diplomához, hanem közép- vagy felsőfokon nyelvismeretet adni a diákoknak. Ehhez nem elég a pénz, a legjobb akarat sem, hanem anyanyelvi fokon tanító tanárookra lenne szükség mint Svájcban. Úgy, hogy a tanár meg se szólaljon más nyelven, csak azon, amit tanít. Így sajátították el gyermekeim a németet és a franciát, sőt hozzá az angolt is az érettségéig a fribourgi Saint-Michel kollégiumban. Fiam, aki a genfi egyetemi klinika szülészeti magán docense, tudományos munkáit csak angolul írhatta, mert a más nyelven publikáltakat nem fogadták el a bemutatkozásra. Rasszizmus, tudományos elnyomás, ez már más lapra tartozik. Angolul publikált munkák közül is csak a három lapban – egyik angol, a kettő amerikai – közölt kutatási eredményei számítottak Másként voltam én, amikor elűztek hazámból azok, akik ma is a hatalom részesei, és szívesen kiebrudalnának az anyanyelvemből is. Nyolc évig tanultam németet, négyig

franciát, de egyiken sem tudtam megmukkanni külföldön, a sorsdöntő megpróbáltatásaim kezdetén. Pedig „jó”-ra érettségiztem. Legalább is ezt jegyezték be az érettségi bizonyítványomba Nagykanizsán, a piarista gimnáziumban.

Valamikor megkérdezték Karádytól, hogy miért hagyta el azt az országot, ahol annyian szerették. Egyszerű, mondta, egy igazi színész csak a szabadságban tud dolgozni. Ami Magyarországon csak az újságokban található.

Igyekszem bizonyos, jóindulatú felvetéseket elfogadni, hogy azokat átgondoljam akkor, ha érvük nem a kinyilatkoztatás.

Aki nem szereti hazáját, önmagát sem szereti. Aki elveti hazáját, megtagadja önmagát. Aki pedig önmagát nem fogadja el olyannak, amilyen, örökké otthontalan marad. Teleki Pál, hogy megmentse a haza becsületét, az embert önmagában, szétrombolta testi létét. Talán ez volt élete legnagyobb tette, elég lett volna egy nemzet tévelygéseinek feloldozásához, amely sajnos sokat váratott magára: 1956. október 23-ig.

Vetró András: Lovag I.

Böröndi Lajos

Emlék

Valaki énekelget bennem
egy régi dalt. Alig hallani.
Valaki verset mormol belül,
verset dúdol belül valaki.

Mosolyog. Jókedvű nyár van.
Sétál, hangját alig hallani.
Kisfiú, kislány? Az üveg időben.
Nevét sem szabad kimondani.

Nem alkony ez még

Nem alkony ez még. Késő délután van.
Kitárt szárnyal lebegnek a lepkék.
Nézelődöm. Hol voltam eddig? Eddig
is volt itt ennyi szépség? A kert
zöldje már sárgára vált át,
színekben tobzódik az ősz is.
Akár szemed, ha föléje hajolok,
türkiztől a skála a zöldig.
Lobog még az élet, körülöttünk
ezer parányi élőlény lebeg.
Lassuló mozdulatokkal öllelek,
hallgatom szívverésedet.
Csiszolatlan gyémánt az idő,
nem alkony ez még, késő délután van.
Halk zajok szövik az időt csönddé,
s arcod ragyog e késő délutánban.

Szerelmesvers

Átfolyik rajtam illatod
Ölelésed átszívárog
Az együtt töltött perceken
A hófehér porcelánon

Mint vér az átlőtt kiskabáton
Átfolyik rajtunk átömöl
A lassan múló délelőttön
A mindent elöntő gyönyör

vallomás

a belső haza csak talpalattnyi
néha úgy véled ennyi csak
határa megrajzolhatatlan
belőle elcsatolni nem lehet
viszed mindenhova magaddal
a belső haza mindig veled van
a belső haza csak talpalattnyi

veled pusztul mert benned élt csak
drágaságai veled hullnak
ami örök az értéknek talmi
ami veszendő óvjuk védjük
a belső haza csak talpalattnyi
néha csak félig dúdolt dallam
a belső haza mindig veled van

nem vetheted le mint a bőrt csak
megtagadhatod néha néha
ha nem tudsz ellenállni szeszeknek
ha kurvaságok elszeretnek
ideig-óraig aztán sirhatsz
a belső hazához visszafuthatsz
ő megölel mint anyát a gyermek
a tőle kapott élet éltet
a belső haza mindig veled van
élhatsz fényben heverhatsz mocsokban

ne hidd hogy elmenekülhatsz
ne hidd hogy megmenekülhatsz
ehetsz ihatsz szerethetsz
a belső haza tágas határa nincsen
befogad végül mint a persely
méltó módon temet el
lehetél hozzá méltó méltatlan
a belső haza mindig veled van

Kardos Eszter

Virágok és nők

HANNEKE

Délután fél egy lehetett, amikor először fölébredtem. Felhős idő volt. Fölhallatszott az utcáról a villamos csikorgása. Émelygett a gyomrom. Kinyitottam az ablakot, friss levegőért. Kinéztem Rotterdamra. A harmadikon laktam. Az ablakomból a kikötőnegyedre lehetett látni. A mélylégzés enyhített a rosszullétemen. Visszabotorkáltam az ágyamhoz. A szoba közepén, a szekrény előtt, belerúgtam a kerékpár pedáljába. Ez a hátránya az egyszobás lakásnak, a szűk hely. Fájó lábujjamat szorongatva aludtam el újból.

Késő délután volt, amikor fölkeltem. Beleszagoltam a teáskannába. Poshadt lé volt benne. Kiöntöttem. Friss vizet engedtem bele. Begyűjtöttem alatta a gázt. A vízcsapban szennyes ruha ázott. Elkezdtem mosni. Mikor a víz felforrt, félbehagytam. Megittam a teát. Erős fejfájás jött rám.

Csöngettek, Arjen volt. Leült az ágyamra, cigarettát sodort magának.

– Holnap este feljövök. Hozok innivalót.

– Azért jöttél, hogy ezt megmondod? És közben telefüstölöd a szobám azzal a bűdös bagóval. Fáj tőle a fejem.

– Bemégy a főiskolára? – kérdezte, a szavaimra nem reagálva.

– Nem. Nagyanyámékhoz megyek.

– Azt ígérted, hogy ma elhozod a megbeszélte számítógép programot az évfolyamtársadtól.

– Elaludtam. Most nagyanyámhoz kell mennem.

– De szükségem van a programra, és nincs zsozsóm, hogy megvegyem. Megígérted.

– Nem érdekel. Mert nekem lakbérre nincs pénzem, s az fontosabb – torkoltam le.

Elégedetlenkedve ugyan, de végre elment. Felöltöztem, hogy én is induljak. Letuszkoltam a kerékpáromat a keskeny lépcsőn. Óvatosan kellett fognom, nehogy a töredezett zománc megsúrja a kezem.

Elkarikáztam a nagyanyámhoz. Odaadtam neki a lakbércekket. – Gyere, Hanneke, vacsorázz velünk. Rád fér, hogy néha rendesen egyél – hívott.

Sajnos. Mert utálok enni. Nem akarok meghízni. De ahányszor elhozom a csekket, nagyanya mindig megvacsoráztat. Egyszer ravaszul napközben jöttem, mert akkor a nagyszüleim dolgoznak. Bedobtam a postaládába a csekket, egy levéllel. De két hét múlva emlékeztető felszólítást kaptam a tulajdonostól. Nagyanya nem fizette be a lakbért, mert nem vacsoráztam náluk.

Most nem úszom meg az evést. Sült hús, krumpli, paradicsomsaláta volt a menü. Villára szúrtam a hússzeletet, a vízcsapnál lemostam róla a szaftot. Ennyivel is kevesebbet hízom. Lassan ettem, nehogy még egyszer kelljen szedni. Az asztalterítőt nézegettem. A drapp és a bordó szín különböző árnyalatai alkottak absztrakt mintázatot. Emlékszem, gyerekkoromban, mikor itt ültem, és palacsintát, fánkot ettem, gazdag képeskönyvnek tűnt a viaszosvászon. Királykisasszonyt, kiskutyát láttam bele a mintákba.

– Kék a szemed alja – mondta nagyapa. – Mit csináltál éjszaka?

– Tanultam.

– Ugyan, ne mesélj.

Szlankó László: Darázspatis

– Karinéknál voltam. Összejöttünk egy páran, szórakoztunk.

Nehéznek éreztem a gyomrom, míg hazafelé kerékpároztam. Az ennivalóból háj lesz. Lerakódik a csípőmre, vállamra. Csúnya, kövér leszek. A kerékpárt úgy szoktam fölvenni, hogy minden lépcsőfordulóban pihenek egy kicsit. Most megállás nélkül cipeltem föl a harmadikra, hogy azzal is foggyak. A szekrénynek támasztottam. Kikönyököltem az ablakon. Katicabogár mászott az ablakkereten. Levettem a cipőm, és agyoncsaptam vele. Gusztustalan, pirosas kis massa maradt a helyén. Pont olyan, mint a ma esti paradicsomsaláta egy csöppje. Mintha még néhány fehér paradicsommag is lett volna a közepén. Undorító volt. Becsaptam az ablakot.

Tanulni kellene, gondoltam. Elővettem egy tankönyvet. Légköri jelenségek, állt a címlapján. Földrajz-biológia szakra járok. Ez földrajz tankönyv. Álmosan lapozgattam. Tele gyomorral nem lehet tanulni, dobtam el a könyvet. A vízcsaphoz mentem, folytattam a félbehagyott mosást.

Két üveg rummal érkezett Arjen. Ittunk. Sokat.

Az egyik üveg már majdnem üres volt. Egyszer csak fölugrottam. Észrevettem, hogy nem világít a hangulatlámpa egyik körtéje. Kiégett. Nyomasztó volt a kevés fény. – Becsavarok egy új villanykörtét.

– Inkább azt az egyet is eloltanám – válaszolta Arjen, és meghúzta az üveget.

– Jó, nem bánom – hagytam rá. – De előtte tegyünk bele újat, hogy reggel rendszeren világítson.

Hol is vannak a körték, törtem a fejem. A szekrény aljában kezdtem keresgélni. – Kell itt lennie egy üres virágcserepnek. Abban tartom a villanykörtéket – mondtam Arjennak.

Sok kacat hányódott a szekrényaljban. Kiszáradt rúzs, fél pár cipő, egy darab orchidea-mintás tapéta. Végre megtaláltam. Diadalmasan húztam elő.

De az üres virágcserepben nem volt semmi.

Visszatántorogtam az ágyra. Közben fölrugtam a tele rumosüveget. Eltört. Arjen tombolt: – Mit csináltál? Én még inni akartam!

Én is nagyon sajnáltam a rumot. – Ha nem ihatunk, akkor feküdjünk le – javasoltam, – hiszen te már az előbb el akartad oltani a villanyt. Jobb is lesz, ha sötétet csinálunk. Csak egy villanykörte ég, és nincs itthon jó körte. – Vetközni kezdtem.

– Hanneke, te állat, a törött üveget meg itt hagyod? – dadogta részegen Arjen. Fölszedegette a cserepeket. A rumot szép lassan beitta a parkett.

Kabátot vett föl: – Hozok még innivalót.

– Van még egy kicsi a másik üvegben – vizsgáltam.

– Az kevés – felelte. – Megyek, szerzek valakitől. Elmegyek Richardhoz.

– Olyan messzire? Na, mindegy. Húzd be magad után az ajtót, és vigyél kulcsot.

A padlón csillogtak az üvegszilánkok. Odahúztam a szőnyeget az ajtótól, rátettem a szilánkos részre. Megittam a maradék rumot, eloltottam a villanyt, lefeküdtem.

Álmomban a szoba minden villanya égett. Fölemeltem a szőnyeget, és nem volt alatta üvegszilánk.

Virágkertészetben dolgozom, egy közeli faluban. A főiskolát nem fejeztem be, egyszerűen abbahagytam. Ennek már több éve.

A busztól hazafelé jövet vettem magamnak egy pulóvert. Alatta szegfűvel volt tele a táskám. Bakker asszony adta. Pedig még nem is voltak igazán hervadtak. Szigorú vezető volt, és sok piszokságot megcsinált a dolgozóival. Az övé a kertészet, ő a tulajdonos, neki mindent lehet. De néha rendszeren viselkedik: szokott nekünk virágot adni.

Arjen nem rég hozhatta haza Marijkét, a kislányunkat. Még rajta volt a kabát a gyereken. Bár kitelik Arjentől, hogy órák óta itt ültette, s nem vetköztette le. Marijke maga elé tartotta a kezét. Mozdulatlan ujjait nézegette. Szellemi fogyatékos. Szerintem azért, mert Arjen valószínűleg akkor is részeg volt, amikor a lányunk fogant. Igaz, lehet, hogy én is. De ő jobban.

Levetköztettem Marijkét, és tisztába tettem. Utána fölpróbáltam a pulcsit.

– Ez mi – kérdezte Arjen.

- Most vettem.
 - Arról volt szó, hogy babakocsit veszünk. Unom már ölben cipelni a hülye kislányodat. A kerékpárra tehető gyerekülésből pedig kiesik. Nem tartja magát, kifolyik belőle. Miért költöd ilyesmire a pénzt?
 - Majd a jövő hónap végén veszünk babakocsit. Na, hogy áll nekem a pulóver?
 - A múltkor is vettél egyet. Minek neked ennyi ruha?
 - Arról leszakadt a gomb. Nem érek rá fölvarrni. Dolgozom. Pénzt keresek. Te nem csinálsz semmit.
 - Minden héten ott vagyok a munkaközvetítőben. Nincs állás. Nem tehetek róla.
 - Ha akarom hiszem, ha nem, nem – morogtam, és előszedegettem a virágokat a táskámból. A szekrény tetején volt a váza. Vízet engedtem bele. Ahogy folyni kezdett a víz, megcsörrent benne valami. Arjen karórája volt az. – Mit csinálsz, te idióta? – kiáltotta.
 - Örülj neki, hogy megtaláltam.
 - Tönkretetted.
 - Nem tudtam, hogy benne van. Elvisszük egy óráshoz, és megjavíttatjuk.
 - Pont arra telik nekünk.
 - Ne tartsd a vázában az órát.
- Nagyapa eredetileg órás volt, de már régóta nem a szakmájában dolgozik. Ezt többször mondtam Arjennek, de természetesen elfelejtette. Ha megszárad az óra, és nem jár, elviszem nagyapához.
- Nagyanya pedig már sehol sem dolgozik. Sem a szakmájában, merthogy varrónőnek tanult, sem máshol. Ugyanis nyugdíjaztatta magát, mikor megszületett Marijke. Ő vigyáz rá. Rendes tőle, hogy föladata a pénzkeresést a gyerekéért. És még így is ők fizetik a lakbérünk felét. Én pedig a tanulást adtam föl Marijkéért. Mikor kiderült, hogy terhes vagyok, azonnal félbeszakítottam a főiskolát. Munkát kerestem. Tudtam, hogy a fiúmrá anyagiakban nem számíthatok.
- Arjen ráadásul megvádolt, hogy akarattal nem szedtem a tablettát. Hogy egy gyerek miatt abbahagyassam a tanulást. Pedig én majdnem mindig bevettem a fogamzásgátlót.
- Hámozhatnál egy kis krumplit a vacsorához, te ingyenélő – szóltam oda Arjennek.
 - Én?
 - Igen. Fáradt vagyok. Azt hiszed, olyan könnyű napi nyolc órát dolgozni?
 - Nem hiszem. De én meg munkanélküli vagyok, ez sokkal sanyarúbb sors.
 - Lelkileg lehet, de fizikailag nem. Én ma palántákat ültettem, virágföldes zsákokat cipeltem. S ráadásul türtem a főnöknő zsarnokoskodását, éles nyelvét, megalázó modorát.
 - Miért volna zsarnok? Csak megköveteli a pénzéért a rendes munkát. A főnökök mind ilyenek. De te, Hanneke, a saját barátodhoz vagy utálatos. Ez sokkal rosszabb, mint amit a munkahelyén egy idegentől kap az ember. Versenyezhetnétek Bakker asszonnyal, hogy kettőtök közül ki a negatívabb személyiség.
 - Nem igaz. Mert én, Arjen, csak úgy viselkedem veled, ahogy megérdemled. De a kertészvezető ok nélkül szokott letolni bennünket. Undok nő. Sokkal negatívabb ember, mint én. Egyébként pedig, ha volna is verseny, viszonylagos volna a megítélés. Mert szerinted én vagyok a rosszabb, énszerintem meg ő. De ki tudja, hogy egy harmadik ember hogyan vélekedne.
 - Az asztalra tettem a vázát. Elrendeztem benne a szegfűszálakat.
 - Megyek üvegezni – szólalt meg Arjen.
- Ilyenkor végigjárja a lépcsőházat. Mindenhová becsönget. S ha adnak neki visszaváltható üveget, begyűjti. Errefelé sok a bevándorló, azok nem fogják meg úgy a centet, mint mi, hollandok. Odaajándékozzák egy házbelinek a pénzt érő üveget.
- Negyed óra múlva lenéztem az ablakból. Arjen két degeszre tömött, csörrenve muzsikáló táskával imbolygott az utcán. A járásán láttam, hogy a fölöttünk lakó pakisztán férfi, akit otthagytott a felesége, és bánatában alkoholista lett, valószínűleg megkínálta innivalóval. Nem ez az első eset.
- Arjen cipekedett és dülöngélt. Reméltem, hogy sikerül épségben eljutnia a közértig.
- Megígértem Arjen kisöccsének, hogy elmegyek az iskolába megszemlélni egyik díjnyertes munkáját.
- Hideg volt, itt-ott befagytak a város csatornáit, amelyek mellett elkerékpároztam. Máskor szépek és hangulatosak, most poccsékok. Minden, amit az emberek kidobnak és más évszakokban lesüllyed a víz

mélyére, most ott éktelenkedik a befagyott csatornán. Tisztítani nem lehet, mert nulla fok körüli a hőmérséklet. A városi takarítók nem mehetnek rá a jégre.

Rozsdás kerékpárlánc, tépett csizma, foltos párna, csak így első nézésre. Ellenszenves a sok szemét. Nyugtalanító. Jó volna betakarítani. Ne kelljen tovább nézni. Vagy valami más módon változtatni rajta. Kimosni a párnát, megvarrni a csizmát.

Az iskolában kukucskáló-doboz-bemutató volt. Arjen öccse is csinált egyet, s a díjazottak közé került. Volt néhány érdekes doboz. Az egyik Laurens Costert mutatta, amint épp fölhalálja a nyomtatást. Ül az erdőben egy kidőlt fán, mellette a kisunokája. A gyerek marka tele van fakéregből faragott betűkkel, amelyekkel a nagyapja tanítja olvasni. Az egyik betű leesett. Természetesen a kukucskáló-dobozbeli jelenet épp ezt a pillanatot mutatja. Coster fölemeli a leesett betűt, és a kisfiúval együtt megcsodálják a nedves földön a lenyomatát.

Gyanítom, hogy a Barbie-baba-családból az egyik szépfiút öltöztették be és maszkírozták tizenötödik századi, nagypapa korú férfinak.

Több Vondel-mű illusztrációját is lehetett látni. Az egyik egy szinte bőrönd nagyságú kukucskáló-dobozt töltött meg. Ezen a dobozon a két kerek nyílás, amin be kell nézni, túl távol esett egymástól. Messzebb, mint az ember két szeme. Kényelmetlen volt. Nem sokat időztem itt. Üdítően hatott a komoly témájú szépirodalmi dobozok mellett néhány könnyed mese-illusztráció, Selma Lagerlöf művei.

Tetszett a Thales felesége című doboz is. Maga Thales is szerepel benne. Mi mást rajzolgatna a híres tudós, mint köröket és háromszögeket. Egy ókori körzöt tart a kezében, s ül az ábrái között a földön. Az alapterület nagyobb része azonban a feleségéé, aki a barátjánéval együtt szabásmintákat vés a fövénybe. Görögvállas ingek, tunikák, lebernyegek: tisztára Burda-stílusban. Ötletes. A két görög nő mellett lévő alacsony asztalkán – gyufásdoboz nagyságú bútordarab – ruhaanyagok, olló, tű, cérna. A sarokban természetesen miniatűr görög váza ékeskedett.

Hirtelen elegendem lett ezekből az iskolás dolgokból. Kimentem. Azt sem tudom, melyik kukucskáló-dobozt csinálta Arjen öccse.

Elmentem a zöldségeshez, almát vettem. A bevásárlóközpont bejáratánál ott állt a szokásos óriási plüss-nyuszi, üvegszekrényben. Gépi hangon beszélt bele a vakvilágba: – Szia, Nyuszi vagyok. Téged hogy hívnak? Jaj, de szép név. Tudsz egy viccet? Ha-ha-ha, ez jó! Kérsz egy mentolos cukorkát? Dobj be ötven centet. Ugye, finom? Na, viszlát. Szia, Nyuszi vagyok. Téged hogy hívnak?

Érzésem szerint ez a céltalanságot harsogó üvegdoboz jobban tükrözte a valóságot, mint a tartalmat, ötletet mímelő kukucskáló-dobozok.

Elindultam haza a jeges, hulladékos csatornák irányába. A műnyuszi műhangja jó darabon elkísért.

Vihar tombolt a faluban. Faágakat hordott a szél, és itt-ott tetőcserepet sodort le. Egyre erősödött a vihar. Sűrű szellőkések söpörtek végig az utcákon. A kertészetben csak a könyvelő volt a saját helyén, az irodában. A kertész és én ahelyett, hogy a dolgunkat tettük volna, a virágüzletben lézengtünk. Az üveg-házak felől csörömpölés hallatszott. A szél betört egy ablakot. Aztán megint. Nem csoda, hogy nem mertünk ott maradni. A munkatársam a vásárlóknak kitett virágos vödörökbe engedett friss vizet. Hasznossá akarta tenni magát. Én meg az elárusítólánynak segítettem, csomagolópapírt hajtogattam. – Hazamehetek – jött oda hozzánk a főnöknő. – A nap további részére nem fizetek benneteket.

A kertész elköszönt, kiment az öltözőbe. Én azonnal odaálltam helyette a vizesvödörkhöz. Csupa szolgálatkészség voltam. – Nem maradhatnék? – kérdeztem. – Nagyon fontos volna, hogy teljes fizetést kapjak. Babakocsira gyűjtünk Marijkének, a kislányomnak.

Bakker asszony megengedte: maradjak, dolgozzam. Persze akkor kihasználja az ittlétemet. Ha kész vagyok a vödörrel, takarítsam ki az irodát és az öltözőt, utasított.

Teljes erőből tört és zúzott a szélvész. A harsány szélzúgás azt az érzéki csalódást keltette, hogy az épület, amiben vagyunk, zajosan vágató gyorsvonat.

Csörömpölés hallatszott, betört egy újabb üvegtábla. De a zaj gyanús volt. Nemcsak üvegtörés, hanem a keret csapódása is hallatszott. – Be vannak csukva az üvegház-ablakok?! – vont kérdőre a főnöknő.

– Nem mind – válaszoltam félve. – Dirk néhányat nyitva hagyatott. Amikor elhajtott a kocsival, még nem volt ekkora szél.

Dirk a kertészmérnök. Ma délelőtt elment Amszterdamba egy virág-nagykereskedőhöz. El fog tartani az útja egy ideig. Nem szokott rakodót vinni, hogy ne vonjon ki embert az itteni munkából. Egyedül pakolja tele a kocsit, s ahhoz idő kell.

Bakker asszony visszakérette az öltözőből a férfimunkást. Ott értem, még nem ment haza. – Menj, csukd be az ablaktáblákat! – adta ki a feladatot a vezetőasszony.

– Nem merek oda menni, elnézést kérek – válaszolta a kertész.

A főnöknő elcsodálkozott. Bosszúsan felém fordult: – Adok száz euro prémiumot, ha vállalod.

De én sem mertem az üvegházakba menni. A bolti eladólány sem vállalta. A könyvelő sem. Mind ott voltunk már a boltban. Bakker asszony kiabált: – A biztosító kifizeti a törött ablaküvegeket. De ha nyitva voltak az ablakaink, akkor nem! Hát nem értitek? Kétszáz euro prémiumot kap, aki becsukja az ablakokat... Háromszázat!

Nem mozdultunk. Féltünk a vezetőnőtől, de a fejünkre potyogó üvegcserepektől is. – Nem tudjátok fölfogni, mekkora kár ez a rengeteg összetört üvegtábla?! Ha elosztom négyfelé, és le kell törlesztenetek, hosszú ideig fele fizetést kaptok! – tombolt a főnökasszony.

Makacsul álltunk. – Így is jó. Ki vagytok rúgva, mind a négyen – mondta. Már nem kiabált. – Menjete, öltözzetek. Mára lejárt a munkaidőtök. Látni sem akarok benneteket. Holnaptól pedig le fogjátok dolgozni a felmondási időtöket.

Hátat fordított nekünk. Odaállt az elárusító pulthoz, hogy ha vevő jönne, kiszolgálja. Kétségbe esve bizonytalankodtunk, de nem mentünk az öltözőbe. Az üvegcsörömpölés rendszertelenül ismétlődött. Ellenszenves, veszélyes volt. De egy kicsit örültem: azzal, hogy a főnöknő kirúgott bennünket, a kára nem csökken.

Kocsi állt meg a kertészet előtt. De hisz ez teherkocsi! A kertészmérnök volt. – Be kell csukni az ablakokat! – lépett be sietősen a virágüzletbe.

Ránk nézett, Bakker asszony haragos arcára, a mi ijedten és makacsul álló kis csoportunkra, és mindent megértett. – Hát akkor becsukom én – mondta.

Fölvett egy kapucnis dzsekit. Rá egy vastag viharkabátot. A csuklyát szorosra húzta, bekötötte. Vastag, téli bőrkesztyűt vett föl. Műanyag vödört tartott a feje fölé. De a tomboló szélben, a szeszélyes irányban kavargó üvegtörmelékek miatt még így is nagy volt a veszélye annak, hogy megsérül. A feje fölött kell becsuknia az ablaktáblákat! Jobb nem is belegondolni.

Végigjárta mind az öt hosszú üvegházat. Sorra hallatszott, ahogy becsukódtak az ablakok. Ha kitört üvegű keretet csukott be, a csapódást csörömpölés kísérte.

Vevő jött az üzletbe. Csodálkozott, hogy milyen sokan állunk a boltban.

Amikor elment, bátortalanul megkérdeztem, hogy érvényes-e még a kirúgásunk. – Ez attól függ, hogy Dirk mit tud elvégezni – vetette oda a választ a főnökasszony.

Hosszúnak tűnt az idő, míg a kertészmérnök a virágházakat járta. Végre visszaérkezett, kimerülten. A két kabátot és a kesztyűt tönkrevagdosták az üvegcserepek. De neki nem esett baja.

– Dirk megmentette a kertészetet – nyilatkozta fennköltén Bakker asszony. Mintha egy hazafias dráma nagymonológját szavalta volna el. Engem persze csak az a prózai apróság érdekelt, hogy ott dolgozom-e még. De nem volt merszem újból rákérdezni. A főnöknő azonban magától is nyilatkozott: – Nem mondok föl nektek. De a mai nap hátralévő részére semmiképpen sem vagyok hajlandó fizetni benneteket. Az elárusítót kivéve hazamehettek. És a gyávaságotokat megjegyzem magamnak. Nem is gyávaság ez, hanem egyenesen árusítás.

Megsemmisítő pillantással végignézett rajtunk. De én kihúztam magam. Mégiscsak vagyok valaki. Szembeszálltam egy milliomossal. S nem tudott megtörni.

ALMATINE

Vettem egy orchidea-ágot. Öt nagy virág van rajta. Lilás-rózsaszín szirmok, bordón cirmosak. A lilás-rózsaszín a szirmok közepe felé sejtelmes, nagyon halvány, majdnem fehér lilába megy át. Fehér vázába tettem. Szétnéztem a nappaliban, hol nincs még orchidea. A fehér szattyánbőr ülögarnitúra dohányzóasztalkáján csak egy ezüst hamutartó volt. Mellé tettem a vázát. Jól mutatott. Vajon milyen virágot visz Wilmer ma Vonknének, tünődtem. A férjem Vonknénál, a szeretőjénél volt.

A vadon nőtt orchideát is szeretem. Ausztriában, egy tisztáson, szép kis vad-orchideát találtam. Sötét színű, kékes lila volt. Minden oldalról lefilmiztem. A szálloda melletti nyiladékbán másik, rózsaszínesebb fajtát fedeztem föl. Mindegyiket megörökítettem magamnak. Paramaribóba tavaly direkt a trópusi orchideák miatt mentünk nyaralni. Rengeteg virág volt ott, nagyok, mindenféle színűek, és tömény illatot árasztottak.

Alig hallható, rövid neszt hallottam a hátam mögött. Még annál is halkabban, amit a kerékpár okoz, ha átmegy egy pincebogáron. Hátranéztem. A másik asztalon álló, néhány hetes orchidea egyik virága esett le. Kidobtam. Az ágot a vázában hagytam, mert a többi orchidea még szép volt rajta.

Kocsiba ültem. Elmentem Jenny Duinhoz, a férjem titkárnőjéhez. Három hónapja betegállományban volt. Fájt a jobb karja. Kezelésre sem javult. Nem tudott dolgozni a számítógépen.

Mosolyogva fogadott, kávéval kínált. – Hogy van, Duin kisasszony? – kérdeztem.

Erre abbahagyta a mosolygást. Hiszen a vezetéknevén szólítottam. Miért nem Jenny-nek hívom?! – Szokatlanul enyhe a február az idén, ugye, Duin kisasszony? – mondtam kedvesen csevegve.

– Kirúgnak. Most kirúgnak – gondolta, legalábbis ez látszott az arcán. Mindedig biztos volt az állásában, mert betegállományban lévő dolgozónak nem szabad felmondani. De most megsejtette, hogy itt a vég. Kiérezhette a viselkedéséből, hogy találtunk megoldást. Meg tudjuk kártyázni a menesztését.

Valószínűleg köszívű milliomosnak tart. Nagyon helyesen.

– Szép függőnyei vannak, Duin kisasszony – mondtam. Kényelmesen hátradőltem a fotelban, és a függöny ürügyén gátlástalanul kibámultam az ablakon.

A titkárnő kétségbeesett kísérletet tett: – Néha mintha kevésbé fájna a karom.

– Ez közeli munkába állást jelent? – kérdeztem rá.

– Azt azért még nem tudom ígérni.

– Sajnos, mennem kell, Duin kisasszony. Igazán finom volt a kávéja.

A kocsiban fölényes mosollyal gondoltam Jenny együttérzésért esdeklő arcára. Csak nem képzelte, hogy megesik a szívem egy semmi kis titkárnőn? Nevetséges. Havonta sok pénzünkbe kerül!

A férjem bútorüzemében a jövő hónaptól megszűnik a titkárnői státusz. Ebbe a szakszervezetnek is bele kell nyugodnia. Az üzletszervező elvállalta, hogy a munkaköre kibővüljön az ügyintézésel. Nem lesz szükség titkárnőre.

– Min mosolyogsz, Almatine? – kérdezte Eefje, a barátnőm. Egyszerre értünk a házam elé. Barátnői beszélgetésre ugrott át.

– Üzlet – legyintettem.

Teavizet tettem föl. Eefje segített, teáscsészéket hozott az ebédlőszekrényből. – Kettőt vegyek elő, ugye? – kérdezte.

– Igen, ketten vagyunk – feleltem –, Wilmer nincs itthon. Vonknéhoz ment.

– Nem korai egy kicsit ez a délutáni légyott? Persze, tudom, hogy semmi közöm hozzá. Inkább beszéljünk másról – mondta Eefje, és elfoglalta magát a csészékkal, kiskanalakkal.

– Maradhatunk a témánál – folytattam a Wilmer-ügyet. – Ma van Vonkné születésnapja. Máskor természetesen nem megy hozzá fényes nappal. Diszkréten csinálják.

– Ha maradhatunk a témánál, akkor mondok valamit – ült le a teához, a friss, szépséges orchidea mellé, Eefje. – Koradélután a Rotterdami úton volt dolgom, Vonkné benzinkútja felé. A busz megállóba akkor állt be a busz. Nem tudtam megelőzni, végig kellett várnom a le- és fölszállást. Bámultam az utcát, unalmamban.

- Na és, mit láttál?
- Wilmert. A sarkon állt le. Két háznyira a benzinkúttól. És egy óriási, vörös rózsából, szegfűből és gerberából álló csokorral lépett be Vonkné házába. Ezt nem lehet diszkrétnek nevezni.
- Nem számít – feleltem. – Egy virágcsokor, akármilyen nagy is, csak néhány euró. Nem fontos. Az udvarlás, szerelmi kapcsolat, születésnap: csak játék. Nem ez mutatja meg Wilmer hovatartozását. Hanem a velem közös bútorüzeme. Egyébként biztos, hogy nekem is hoz ma este virágot, amikor hazajön. Ha éjfélkor, akkor éjfélkor, ha hajnalban, akkor hajnalban. De virág, az lesz.
- És elfogadod tőle?
- Persze! S ha jól sejtem, most jön az a kérdésed, amit időnként fölteszel. Hogy miért nem válok el tőle, hiszen szeretőt tart.
- Eefje nevetett: – Igen, pont ezt akartam kérdezni. – Biztos volt a nemleges válaszban, s abban, hogy tudom, hogy ő előre tudja a válaszat.
- Nem válok el, nem tolok ki magammal.
- Mert a bíróságtól nem várhatod el, hogy igazságosan ossza el a vagyontokat. Mert amikor ellopták annak a kis asztalosnak az ötletét...
- Gerard van Born...
- ... a szekrényorsóba beépített televízió-állványt, és ő beperelte Wilmer bútorüzemét, akkor ti nyertétek meg a pert. Igazságtalanul, de bölcsen döntött a bíróság.
- Helyesbítenem kellett: – Nem, Eefje, nem azt mondtam, hogy a bíróságnak az a dolga, hogy mindig igazságtalanul döntsön. De el tudom képzelni, hogy a vagyonunkat nem igazságosan osztaná el. Mert Wilmer lehengerlően bizonyítaná, hogy nekem az alaptőkén kívül nem sok jár.
- Nem tudná apád lefizetni a bírót?
- Dehogynem. De kár volna még fizetni is azért, hogy tőkét vonhassunk ki egy jól menő üzemből. A tőke azonnal döglött pénzzé válna, akármilyen nagy összeg is az. Nem számít, hogy a jól jövedelmező üzem a férjemé, aki megcsal. A bútorüzem megérdemli, hogy benne hagyjam a pénzem, mert nyereségesen működik.
- Az üzem mindennél fontosabb?
- Őszintén válaszoltam: – Nem, dehog. Én Wilmerrel kapcsolatban is a saját érdekemet nézem. Most társtulajdonosa vagyok a bútorgyárnak, a házasságom és a befektetett alaptökém miatt. Ha elválnék, csak pénzem lenne. Olyan, mintha egy patak helyett egy többhektárnyi, de iszapos állóvizet választanék. Esztelenség volna így dönteni. A tőkének a vállalkozásban van a helye, nem nálam. Ott él a pénz.
- Ezért inkább elnézed a férjednek, hogy szeretője van.
- Nem ezért nézem el. Engem nem zavar. Majdnem mindenkit megcsalnak. Akit meg nem, annak más problémái vannak. Nem hiszek a tökéletes házasságban.
- A jó házasságban sem?
- A miénket, mindennel együtt, jó házasságnak tartom.
- Az ebédlőasztal reggelihez volt terítve. Wilmer frissen borotválva lépett be. Leültünk. Pontosan nyolckor, mint minden hétköznap reggelén.
- Beszámoltam a titkárnőnél tett látogatásomról. Wilmer elismerően hallgatta. Döfésre emelte ezüstkését: – Három hónapig szipolyozta a céget az a nőszemély, nem kegyelmezünk neki!
- Féltoltam a kést, nevettem: – De jó a kedved. Talán már meg is van a jelölted, akit később fölveszel titkárnőnek?
- Nem, még nincs. De új titkárnő valóban kell majd. Le fogom vonni a következtetést: az üzletszervező nem tudja reprezentatív csicsergéssel fölvenni a telefont: „Visscher Bútorüzem, jó napot kívánok!” Tehát: mégiscsak szükség lesz titkárnőre. De legalább fél évet várunk, hogy az a Duin-lány ne hóböröghessen.
- Vonknéről akartam beszélgetni: – Kellemes társaság jött össze tegnap délután?
- Igen, jól sikerült a születésnap – felelte Wilmer szüszavúan.
- Csak barátilag, nagyon jó indulattal kérdezlek, nem volt feltűnően nagy a virágcsokor, amit az ünnepeletnek vittél?

- Neked is ugyanakkorát hoztam. Itt van a földszinti fürdőszobában, egy vizesvödörben.
- Láttam. De talán jobb lett volna, ha kint az utcán, a benzinkútnál, mindenki szemeláttára, nem szeded le a csomagolópapírt Vonkné csokráról.
- Wilmer csodálkozott, majd elmosolyodott: – Hidd el, Almatine, ez nem fontos. – A francia ingaórára nézett. – Mondanivalóm van ezzel kapcsolatban. Nem akartam most belekezdeni, de ha forszírozod a témát, és mivel még van időm, mielőtt átmegegyek az üzembe...
- Elkezdtem én is enni, és vártam az új témát.
- Az a helyzet, hogy ... Elválok tőled.
- Mikor? Miért? – nyögtem.
- A válás után meg fogok nősülni.
- Összeszedtem magam: – És mi lesz a vagyoneelosztással?
- Majd a bíróság eldönti. Úgy gondolom, az alaptőke másfélszerese jár neked. Méltányos vagyok, ugye?
- Hogy gondolod? Hisz rengeteget ér az üzem! És ennek a háznak a fele értékét is ide kell adnod, mert nem maradok itt a bútorgyár mellett. Legyen a tiéd a ház.
- Meghallgatta az érveimet. – Igen, én szeretnék itt lakni, én is úgy gondoltam – felelte. – Az induló tőke másfélszeresébe a ház árának egy részét is beleértettem.
- Ez nem igazságos!
- Kérlek, megvárjuk a bíróság döntését – válaszolta Wilmer teljes nyugalommal. – Egyébként, ha készpénzed lesz, belefoghatsz majd valami vállalkozásba.
- Ezt vizsgálatnak szánta. A pénz ugyan, amit nekem idedob, kevés, de ad mellé egy aranyat érő jó tanácsot: ne üljek rajta, hanem sokszorozzam meg.
- Nevetnem kellett: – Ezt én is tudom. Lehet, hogy azt fogom tenni. Csak épp azt nem tudom, hol találok olyan üzemvezetőt, aki nem csap be. Egyáltalán, milyen vállalkozásba kezdjek?
- Átvehetnéd Belinda benzinkútját.
- Meglepődtem: – Miért, eladja? És mit fog csinálni?
- Amit te eddig. Semmit. Most majd ő lesz a feleségem.
- De hisz az én alaptőkémrel kezdted el a bútörüzemet! Hogy mondhatasz ilyet, hogy semmit sem csináltam?! – Valami eszembe jutott: – Talán annyi pénze van Vonknénak, hogy lesz mit beépítenie a cégbe? Netán a vagyon megosztásra szánt összegedet is tőle fogom kapni?!
- Nem, dehogy. Egész más a helyzet – magyarázta a férjem. – A benzinkút az utóbbi időben veszteséges volt. Talán túl nagy volt a személyzet. Persze, ezt bővebben ki kell fejtenem, mert félreérthető, hiszen egyetlen kútkezelője van a töltőállomásnak. A „túl nagy személyzet“ azt jelenti, hogy esetleg automatizálni kellene. Hogy a kutat átveheted, úgy értettem, a hiánnyal együtt. Hiszen lesz készpénzed.
- Nem érdekel a benzinkút. Nem értek hozzá.
- Beflefoghatsz valami másba is. Nyiss ruhaboltot. Női divatüzletet.
- Ne nevettesd ki magad. Akkor már inkább virágboltot veszek. Vagy kertészetet.
- Helyes. Nagy a választék. Azt csinálsz, amit akarsz. Temetőt vásárolsz, vagy pártot alapítasz, virágboltot veszel, vagy benzinkutat.
- Mikor Wilmer átment az üzembe, leültem a telefonhoz. Vége a házasságomnak. Ez szörnyű!
- De azért tárgyilagosnak kell maradnom. Házat kell vennem. És úgy döntöttem: virágboltészetet vásárolok. A szüleimet is föl kell hívnom. És keresnem kell egy jó válóperes ügyvédet.
- Kit is hívjak fel először?
- Tudtam, hogy intézkednem kell. Ez nem volt szokatlan, mert eddig is ezt csináltam. De eddig mindent Wilmerért tettem. Most a feje tetejére állt a világ. Ezentúl ellene kell ügyködnöm.
- Kit hívjak föl? Akárhon is kezdem az ügyintézés, abban biztos voltam: nem engedem meg, hogy az alaptőkém másfélszeresével megússza Wilmer a válópert. Mérget mertem volna venni a sikeremre.
- Egy merész gondolattal elhalasztottam minden intéztnivalót. Bejelentettem magam a fodrászhoz.
- Megérkezett a bejárónő. Kirakta a bevásárolt holmit, hogy ellenőrizzem. Gyógyszertárban is volt.

Ott láttam a fogamzásgátlót a kelbimbó és a tojássampon között. Eddig minden hónapban, évek óta azt gondoltam: most még beszedelem, ez a legutolsó adag. Aztán vállalni fogom a trónörökös kihordását. Magam sem tudom, miért halogattam a teherbe esést. De valahogy furcsának véltem, ha csak elképzelttem is, hogy például nagy hassal fogom rendezgetni a lakásban az orchideákat. Ehhez a virághoz karcsú nő illik.

Tudom, hogy Wilmer, annak ellenére, hogy ritkán hozta szóba, utódot akart. Lehet, hogy megunta a várakozást? Lehet, hogy azt gondolta: ha úgysem szülök, akkor már jobb a másik nő? De miért nem mondta, hogy mi a határidő! Ha sejtettem volna, hogy néhány éves házasság után máris gyereket akar, mert ez a feltétele annak, hogy az ő zseniális vállalatigazgatása és az én nem kevés pénzem egész életünkben együttműködjön, és szép nagy hasznot hozzon: akkor természetesen máris teherbe estem volna.

De ezt ilyen nyíltan sosem mondta ki. Én meg csak nem fogom magamtól kezdeményezni, hogy hónapokon át kövér lehessenek.

Eltettem a fogamzásgátlót. Mellbevágott a gondolat: az előző havi tabletták valóban a legutolsóak voltak. Pedig szokás szerint nem gondoltam komolyan a fogadkozást. De íme, beszedelem az adagot anélkül, hogy tudtam volna: ez a legeslegutolsó, nincs tovább. De hisz a halálán lévő ember sem tudta előző nap, hogy utoljára nézte az esti híradót.

A bejárónő odahordta a vízcsaphoz a virágvázákat. Hamarosan nem orchideák, hanem gerberák alatt fogod cserélni a vizet – gondoltam.

Belém karmolt a fájdalom arra a gondolatra, hogy Vonkné itt fog lakni az én helyemen. Úgy látszik, Wilmer helyett a lakásba voltam szerelmes. Előre fáj, hogy mennyire hiányzik majd a megszokott otthonom.

Útban a fodrászhoz a bank előtt haladtam el. Lelassítottam a lépteimet. Ha már harcolni kell, legyen kíméletlen a küzdelem, gondoltam. Másolatot csináltatok Wilmer valamelyik piszkos pénzügyéről. Amiről csak én tudom, hogy kétes üzlet volt. Melyiket szűrjam ki a választékból? Amikor kenőpénzt utalt át a STEM tévégyárnak, hogy a mi bútorüzemünkkel kössenek szerződést a szekrénysor gyártására? Nem, az régi dolog.

Eszembe jutott a gyárkémény filterbetétje. Nagy ügy volt. Állami támogatást kaptunk a környezetvédelmi minisztériumtól, új kéményre. Hogy kevésbé szennyezze az üzem a levegőt. Jókora összeg volt, sok kövér ezres euro. Wilmer a pénz egy részén új filterbetétet vásárolt. És lefestette kívülről a kéményt. A kéménykészítő üzemet pedig lefizette hamis igazolásért a teljes átalakításról. Még így is jókora összeg maradt az állami pénzből, amit természetesen a magánszámlájára tett át. Mikor is volt ez? Novemberben, ha jól emlékszem.

Bementem a bankba. Megrendeltem a számlamásolatokat. Amíg vártam, eszembe ötlött, hogy Wilmer talán már holnap zároltatja a számláit. Vagy ma. S előbb-utóbb nyit nekem egy új számlát. Az én jelenlegi bankkártyáimat természetesen érvényteleníteni fogja.

Az utolsó pillanatban vagyok, állapítottam meg.

Belegondoltam, hogy milyen lesz válás után a bankkártyám, a jogositványom, az útlevelem: Almatine Visscher helyett a lánynevem, Almatine Bakker fog mindegyiken szerepelni.

Elképzeldhetetlen volt.

Megkaptam a papírokat. Átlapoztam. Az egész gyanús ügy minden mozzanatát bizonyítani tudom. Ezekkel a papírokkal elérhetem, hogy Wilmer úgy táncoljon, ahogy én fütyülök. Az üzem teljes mai értékének a felét akarom! És a ház értékének a felét is.

S a férjem és Vonkné még azt főzték ki magukban nagy naivan, hogy vegyem át a veszteséges benzinkutat. Kacagnom kell.

A fodrásznál elhatároztam, hogy vörösre festetem a hajam. Már nem vagyok az, aki eddig voltam, gondoltam. Nem vagyok már Wilmer felesége. Más élet, más hajszín.

Vihar tombolt a faluban. Kocsiba ültem, elhajtottam a kertészetembe. Ágakat, nylonzacskókat sodort a szél.

A főtéri zebránál lassítottam egy gyalogos miatt. A szomszéd falu katolikus lelkésze volt. Futólag köszönt. Régen, míg Visschernének hívtak, mi voltunk a férjemmel az egyház legnagyobb támogatói. Még abból az időből ismerem a papot. Most nélkülünk „üzemelnek”. Wilmer nem jár templomba, mert újraraházasodott. Én sem járok, azért, mert Vonkné húga takarítja az épületet. Ott is lakik a szomszédban, a családjával. Találkozhatnék vele. S ezt nem akarom. Elég, ha az utcán összefutok néha a volt férjem új feleségével, vagy annak valamelyik hozzátartozójával.

Így, a mi rendszeres és jelentős adományunk nélkül nagyon megcsappant az egyházközség bevétele. A saját papjuk állását meg is kellett szüntetniük. A szomszéd faluval van közös lelkészsük.

Nélkülem csak egy fél papot tudnak eltartani.

Erősödött a vihar. Sűrű szállókések söpörtek végig az utcákon. Beértem a kertészetbe. Nem is kellett az üvegházakba lépnem, az irodából is hallottam, hogy egymás után törnek ki az ablaküvegek. Átmentem a virágüzletbe. A dolgozók mind ott voltak, nem mertek a virágházakban maradni. Kivéve a kertészmérnököt, aki anyagbeszerző-körüton járt.

Kiderült, hogy a melegházi ablakok egy része nyitva van. A kertésznő, egy rotterdami fiatalasszony valotta be nagy nehezen. Nem lehet igaz! Így nem fogja kifizetni a biztosító a viharkáromat! De nem tudtam rávenni az alkalmazottakat, hogy odamenjenek, és becsukják. Egyszerűen nem engedelmeskedtek. Pedig kirúgással fenyegettem őket. Még a könyvelő is megtagadta az ablakcsukást, pedig neki különösen fontos lett volna, hogy megtarthassa az állását. Jól dolgozott, de ez nem derült ki első látásra. Mert Romániából jött, vagy Csehországból. Idegen neve van, Peter Máhiárnak hívják. Eredetileg állítólag úgy kellene ejteni: Madjar. Írni pedig: Magyar. Ha elbocsátom, nehezen talál munkát ilyen abrakadabra-nével.

Dühöngtem a dolgozók miatt. Ki tudja, meddig tart a vihar, hány ablak törik be. Lehet, hogy az összes. Négy gyáva kukac lesz az oka, hogy esetleg óriási, megtérítetlen károm lesz. Éppen idejében érkezett meg Dirk, a kertészmérnök. Ő vállalta a veszélyes munkát.

Egyetlen ember van rajtam kívül az egész kertészetben, aki elég magasröptű elme ahhoz, hogy fölfogja, micsoda érték ez a vállalkozás, Dirk. Meg kell jutalmaznom. Adnom kell neki valamit, ami több, mint a pénz. Meg akarom vele értetni, hogy tisztetem a bátorságát, azt, hogy partner a vezetésben. És hogy hálás vagyok neki. Hogyan értessem meg vele?

Mikor kész volt az ablakcsukogatással, mintha mi sem történt volna, elsorolta, hogy milyen árut vásárolt a nagykereskedőnél. Elkértem tőle a szállítólevelet, átmentünk az irodámba. A két kertészt és a könyvelőt mindenesetre hazaküldtem. Aznapra már nem akartam őket fizetni. Elhatároztam, hogy szóval tartom Dirket, amíg a virágbolti eladónak letelik a munkaideje, és elmegy. Az üvegházak felől továbbra is kisebb-nagyobb csörömpölések zaja hallatszott. Kár volt az üvegért, de már biztos lehettem benne, hogy nekem nem kerül pénzembe az újraüvegezés.

Az asztalom fölött, a falon egy barna bőrű, szürinám apáca fényképe függött, Vianie nővére. Szórakozottan nézegettem. Aztán elmeséltem az arcképhez kapcsolódó történetet Dirknek:

Nyáron Suriname-ban nyaraltam. Életemben már másodszor jártam ott. A barátnőmmel, Eefjének hívják, és a férjével, meg a húgával utaztunk. Egy alkalommal elmentünk kirándulni, kocsival, egy folyópartra. Nem mertünk belemenni az ismeretlen vízbe, úszásra különben is ott volt a paramaribo-i uszoda. Földerítettük a partot, s egy-két méternyire bemerészkedtünk a folyóval párhuzamosan húzódó erdőbe. Egy másik délután egyedül mentem a folyóhoz. Néhány órás magányra, csöndre vágytam. Kiszálltam a kocsiból. Sétáltam, és a tájban gyönyörködtem. A folyó partján haladtam. Be-beléptem a fák közé. Kóstolgattam az erdőt. Egy helyen, a dús, trópusi növények között elhagyatott, omlófalú, rozsdás gyárépületre akadtam. Megnéztem, és visszamentem a folyópartra. Fürdőruhára vetkőztem, lefeküdtem egy kis időre napozni. A fák miatt félárnyék volt, bíztam benne, hogy nem veszélyes a napfény.

Arra tértem magamhoz, hogy egy ágyon fekszem, és sok szürinám ember van körülöttem. Csak a fél szemem tudtam kinyitni, a másik be volt dagadva. Fölemeltem a kezem, az is dagadt volt. A kézfejemen lévő piros pont, vélhetőleg rovarcsípés körül alakult ki a jókora duzzanat. Megszólított az egyik arc, Vianie nővér. Misszióstelepen voltam, a gyártól nem messze. A missziói iskolából egy kisfiú talált rám a folyóparton. Ájultan feküdtem.

A testemet borító több csipésből arra lehetett következtetni, hogy mérgek bogarak leptek el. Megijedtem, hogy skorpiók, de biztosítottak, hogy nem.

Napokig nem tudtam fölállni. Értesítették Eefjét, el is jött meglátogatni. De nem lett volna értelme elvinni engem onnan. Vianie nővér ápolt hetekig, amíg elmúlt a mérgek hatása, és megerősödtem.

Egy reggel, amikor még nagyon rosszul voltam, arra ébredtem, hogy tele van rakva az ágyam hervadt orchideával. Az a kisfiú hozta őket, aki megtalált. Jóval a balesetem előtt püspöklátogatás volt a telepen, és orchideával díszítették föl az épületeket. Most, hogy elhervadt a dekoráció, kidobták a virágokat. Azokból került az ágyamra egy halom. Szeretéből.

Vianie nővér odaadóan ápolt. Sokat üdvözlégyezett, ávemáriázott a betegágyam mellett. Bármit kértem, vizet, enniavót, tiszta pizsamát: pillanatok alatt odavarázsolta. Önzetlenül ápolt. Magával nem törődött. Három hetet töltött velem. Egy fotelban ült az ágyam mellett. Egész idő alatt nem feküdt le a saját ágyába. Sokat köszönhetek neki. Jó volt hozzám.

Amikor a boltos elment és kettesben maradtam a mérnökkel az egész kertészetben, rátértem a mondanivalómra, amit közben már kiterveltem:

– Nagyon szeretem az orchideát – mondtam Dirknek.

– Tudom, Bakker asszony – felelte. – Nem felejtettem el leadni az orchidea-rendelést a nagykernél a jövő hónapra.

– Igen, de most többről van szó – folytattam. – Nemcsak a nagykereskedőktől beszerzett virág a fontos. Szeretném, ha saját termesztésű orchideám volna

Gondterheltté vált: – Alakítsuk át az egyik melegházat? Tartok tőle, hogy elég nagy költséggel járna. És ugyancsak kérdéses, hogy megtérülne-e saját orchideát árusítani. De ha akarja, Bakker asszony, centre kiszámolom.

– Nem a kertészetre gondoltam. Otthon, a lakásomban szeretném, kicsiben. Tudnál készíteni egy beépített trópusi üvegszekrényt?

Föllelkesült a gondolatra: – Az nagyon szép lenne. Megoldható. Gondoskodni kell a szekrénykében a megfelelő páratartalomról és az egyenletesen magas hőmérsékletről. Vannak ilyen készülékek. És speciális talaj is kell az orchideának. A humuszt szemcsés anyaggal kell keverni, hogy levegősebb legyen. A virágszekrényt egyébként térelválasztónak is lehet alkalmazni, közfal helyett. Például a nappali és az ebédlő között. Vagy külső falon, az ablak helyettesítésére. Esetleg az ülögarnitúra fölött a falra tenni, mint egy festményt.

– Gyere el, nézz szét nálam. Ráérsz most?

Nem is volt ez kérdés. Tudtam: az az elve, hogy a jó kertészmérnök sosem mond nemet a kertészet tulajdonosának.

Lassan hajtottam, hogy követhessen a kocsijával. Bár, gondolom, eddig is pontosan tudta, hogy hol lakom, ha nem is volt róla szó.

Szétnézett a lakásban, ismerkedett a helyzettel. De én előbb vacsorázni akartam. – Majd utána megbeszéljük az orchideát – mondtam neki.

A desszert után, stréber módon, azonnal rákérdezett: – Hová kerüljön az üvegszekrény, Bakker asszony? Végignézném a földszintet – ajánlotta, s már indult is. – Van az előszoba, a folyosó, az utcai nagyszoba, az ebédlő, a terasz, a konyha, a másik folyosó...

Megállítottam. És végre kimondtam: – Nem a földszintre akarom, hanem a hálószobámba. Gyere föl, nézzük meg.

– Mennyi ideje is lakik nálad a főkertészed? – kérdezte Eefje egy délelőtt, mikor nálam kávéztunk.

– Körülbelül fél éve – válaszoltam. – A nyári nagy vihar óta. De nem lakik itt. Csak elhívom néha egy-egy éjszakára. Nem ettem meszet, hogy összeköltözsem valakivel, aki a fizetéséből él. – Süteményt tettem az asztalra. – Van Dirknek egy fehér öltönye. Tudod, Eefje, hogy milyen jól néz ki benne, mikor itt ül a fehér szattyánbőr fotelomban? Az egész szobabelsőt a világos környezetből kiemelkedő sötétbarna, rövidre vágott haja uralja. Nem szoktuk ilyen értelemben használni a szót, de szerintem kifejezetten frapáns az a mindig frissen nyírt, barna haj, itt, ebben a széles, szétterülő fotelban. Klassz látvány.

– Majd egyszer eljövök megnézni – mondta Eefje. Aztán a volt férjemről kezdett beszélni: – Hallottam már: Wilmer azt mondja, hogy ő tartotta benned a lelket, amíg a férjed volt? Mióta elváltatok, lezüllöttél. Vadházasságban élsz az egyik munkásoddal. Képes ezt mondani, ő, aki évekig szemérmetlenül megcsalt, amíg a felesége voltál!

– Nem lep meg. Már a váláskor fölkészültem rá, hogy ott fog sárral dobálni, ahol csak tud. Nem érdekel. Vannak ennél fontosabb dolgok. Például az, hogy süt a nap. Imádom a napsütést. Nézz ki, milyen gyönyörű, fényes az ég. És legalább nyolcvan-kilencven százalék megtakarítást jelent ez a ragyogó napfény az üvegházak fűtési költségeiben.

Kiittuk a kávékat.

Aztán röplabda-edzésre mentem.

Annak idején, amikor – a távoli Vianie nővér áldozatos szeretetének elvi elismerése ellenére – levettem a kezem a helyi egyházközségről, kerestem egy másik szabadidős ügyet. A falunkban, hetente egy délelőtt, háziasszony-torna működött. Megláttam benne a lehetőséget. Rábeszéltem az odajáró nőket, hogy alakuljanak át röplabdacsapattá. Hiszen labdázni mindenki szeret. A legtöbben igent mondtak. Leszerződtettem egy edzőt részmunkaidőben. Mezt varrattam a csapatnak. Vettem nekik egy buszt, és beneveztettem őket az amatőr területi versenyekre. A múlt idényben tizedikek lettek a megyében. A nevük Bakker Egyesület lett, ami természetesen a kertészetemet reklámozza.

Néha én is elmegeyek edzésre. Jól esik egy kis testmozgás, összjáték.

Egy ideje baj van a csapattal. Anyagilag. Először azt hittem, hogy átmenetiek a nehézségek. Emelkedtek a benzinárak: többre kerül egy-egy hétvégi meccsre utazás, mint eddig. Megemelkedett a tornaterem bérleti díja, nem is kicsit. Végül az edző is fizetésemelést kért.

Mindent összeadva beláttam, hogy meg kell szüntetnem a csapatot. Máskor is volt már költségnövekedés, de így együtt sok. Hobbynak is, reklámnak is: túl drága. Nem éri meg fenntartani a sportegyesületet.

A mai edzés lesz az az alkalom, amikor bejelentem: túlságosan sokba kerül az amatőr röplabda. El lesznek kenődve szegények. Sajnálom, ez van.

Sporttáskájukat lóbálva, a tornaterem előterében hallgattak meg. Fejből tudtam a költségvetési számadatokat. Mindent elmondtam, azt is, hogy nem lesz több edzés.

Egész jól vették a hírt. Nem mutatták, hogy bántja őket a csapat megszűnése. – Mára még ki van fizetve a terem? – kérdezte az egyik játékos.

Igennel válaszoltam, de megismételtem azt is, hogy az edző már nem jön. – Azért még labdázhatunk – mondta a nő. S már be is viharzott a csapat az öltözőbe.

A tornateremben vártam rájuk. Ahogy beszállingóztak, részletesebben magyarázni kezdtem: akármilyen jól megy is a vállalkozásom, nem tudok a röplabdára akkora összeget szánni, amennyire ezentúl szükség lenne. De a játékosok nem nagyon figyeltek rám. – Labdázunk egy jót utoljára – mondta valaki. Adogatni kezdtek. Egy mondat közepén vettem észre, hogy nincs kihez beszélnem.

Miért nem bánkódnak?! Dobták a labdát, pattintották, kapták, továbbadták. Szemlátomást jókedvűen játszottak. Buták ezek az asszonyok! Ne a labda körül ugráljanak. Mert a labda az enyém. Az enyém! Én vagyok az, akit most körül kellene állniuk, hogy köszönetet mondjanak. Hiszen mindezidáig én teremtettem meg nekik a játéklehetőséget.

Passz, dobás, háló fölött, hopp, megvan. Kár, hogy ilyen kiszámíthatatlanok az emberek. Mint a múltkor a dolgozóim. Gyávák voltak becsukni az üvegházak ablakait a viharban, pedig attól függött a kártérítés. Persze, túl ostobák ahhoz, s ezek is itt, hogy megértsék, az élet lényege a pénz. Az ilyen lenézni való közemberek ezt nem értik. Képtelenek fölfogni. Nincs hozzá elég eszük. Kicsinyesek: csak szokásos takarékoskodásuk eredményét tudják értékelni. A nagyobb pénz iránt nincs érzékük. Pedig tudhatnák: az ember akkor bölcs, ha tiszteli a pénz hatalmát. S ha elfogy, gyászolni illik. Nem pedig ugra-bugrálni!

Ezek a falusi tehének. Otthon zsémbesek meg zsuporiak. Vagy alamuszian szolgálalkúek, nincs egy önálló gondolatuk a férjük nélkül. Vagy bankszámla-gyarapítási függőségben szenvednek. Centre kiszámolják, hogy mit fözzenek, mi az olcsóbb vacsora a családjuknak az aznapi árakkal: spenót tükörtojással,

a spenótba egy csepp tejszín, vagy sóska krumplival és fasírttal. Vagy pedig harcias vasmamák, akik szigorúan megregulázzák a gyereküket. Egy héten egyszer vesznek fagyilaltot. Esetleg rettegett unokahúgok és sógornők, akik karvalyként várják a dédnagymama utód nélküli öccsének vagy egy távoli nagynéninek a halálát némi örökség reményében.

Futnak, fölugranak, dobognak. Eggyévnak a könnyű gumilabdával. Hogy mernek kikapcsolódni a hétköznapi gőrcseiből? Pattan a labda, fölível, magasán száll, röpül, szárnyal.

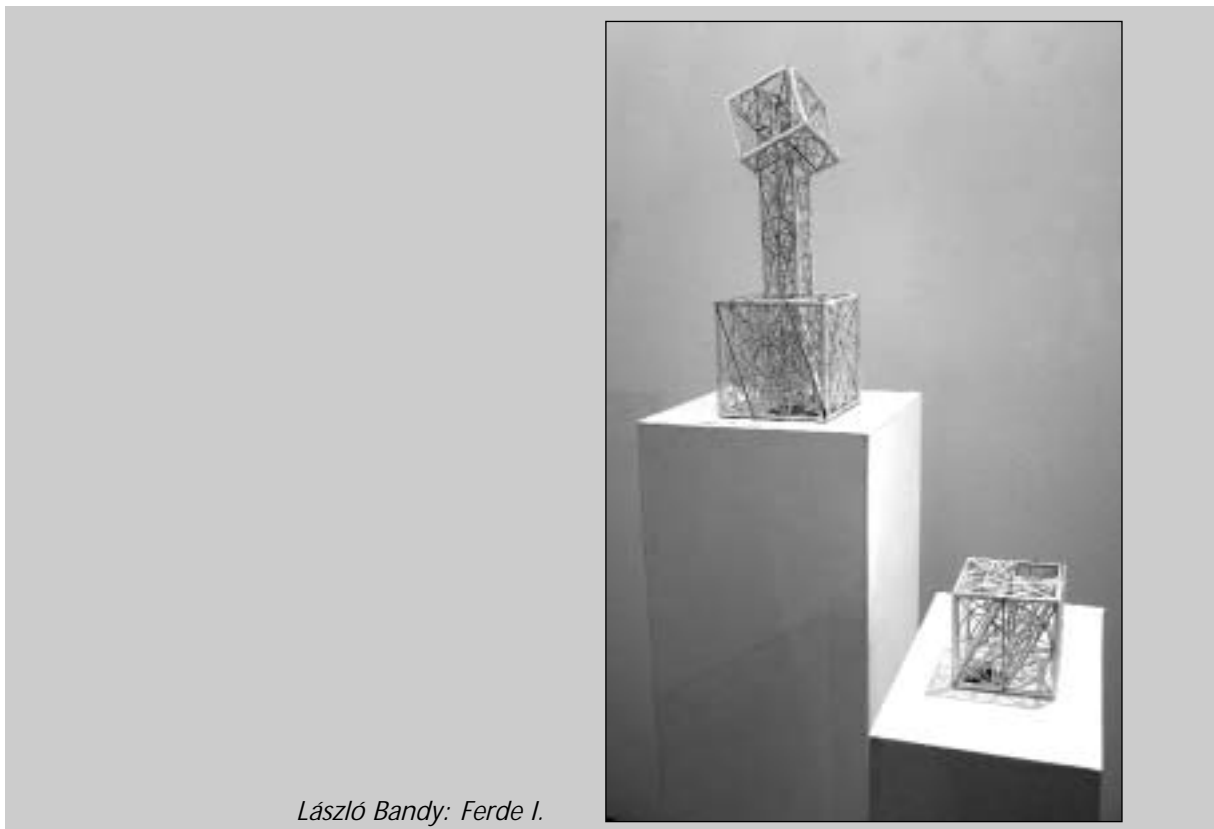
A jövő héttől kifizetetlen tornateremben!

KARIN

Hanneke barátnője, Karin, irodalom-nyelvészet szakos hallgató volt ugyanazon a főiskolán, ahol Hanneke is tanult. Heteken át írta házidolgozatát szépirodalomból. Most elkészült. „A jövő héttől kifizetetlen tornateremben!” – vetette papírra novellája utolsó mondatát. A címe ez volt: „Virágok és nők”. Remélte, hogy sikerült elég töredezettre szerkesztenie a történetet, és eléggé sötétre festenie a szereplőket. Köztudott, hogy manapság szinte kötelező negatívumokról írni. Már az általános iskola utolsó éve-sei is ismerik a gúnyversikét: „Csupa keserv és fájdalom, Ez a mai irodalom”.

Karin, az írás érdekében, eltorzította barátnője alakját. Az életben ugyanis Hanneke kedves, segítőkész, normális lány. A fiú, akivel Hanneke jár, Arjen: iparművészetin tanul, üveg szakon. Azt mondják róla, hogy nemcsak tehetséges, hanem szorgalmas is.

A kertészetről írtak szintén művészi átalakításon mentek át. Közel sem járnak a valósághoz. Karin, a szerző, nyaranta Almatine virágkertetében szokott dolgozni, onnan ismeri őt. Almatine Visschert nem csalja meg a férje. Két gyerekük van. A kertészet tulajdonosa szimpatikus, megértő, közvetlen nő.

László Bandy: *Ferde I.*

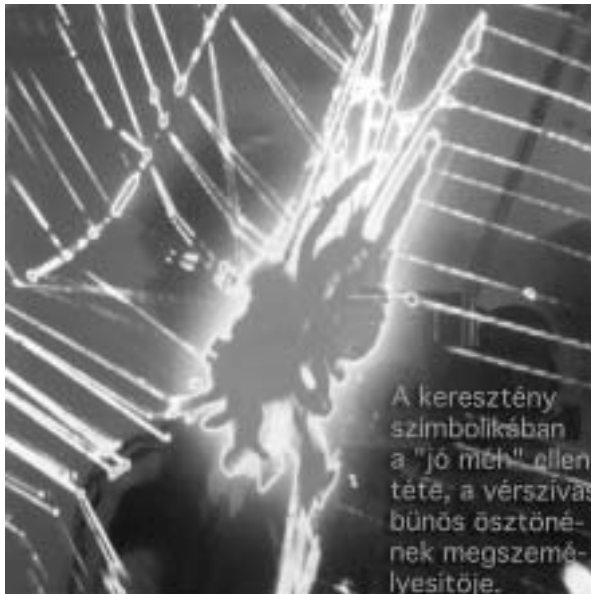
Kránitz Rita

MÁS/ KÉP

parázs a varázsból
nyolc puttonnyal csal a hold magához
köldökén tornyos tekintetek
asszonyos házában készül az östetoválás
tízezer tűszúrás égő katlan mered
ránk a szélben megrogynak a hangok
a tankok a tű-fokán de örvényeivel
szolgál a lélek

HOMMAGE WEÖRES SÁNDORNAK

Ki önmagát megvakítja:
nem téved el többé soha,
lábai a hegyek ormán,
szívárványból épít oltárt
a színeket látóknak.

Lux Antal: Pók

ISTEN DOLOG

...A jelen
kincs
mint a jó levegő, nem elég soha! Többet,
örökké
többet, amíg élünk! A sziget nem elég
magas...
(Babits)

de talán a hegyekből összebújt
zátony elég lesz a meggyógyult Isten
lábainak, hogy a szőlő lugasokban
dűnnyögő aggokhoz visszatáljon,
S Isten-kézzel üdvözölje őket;
Asszony is lesz köztük, ott anyáskodik
néhány, Gaia se tudná jobban a
bölcödalt szájába venni, mire Isten
megsajnálja, kérdi az aggódó csapatot:
„Barátaim, mi a probléma itt?” –
Egyikük szavával zendülök én is,
kutatjuk az elnyűtt, sárga vásznakat
az ábrákról a száguldó tágulás
aspektusait csitítjuk. Kislányom,
ki az asztal alatt kuporog, egy
ponton elhallgatja a csöndet a
szánkról, -tükröt tart édes-gyöngye arca
elé – és mi nyugtatjuk magunkat
szóval-sírással: Amióta Isten
az Isten, csak tudja mit kell tennie!

VISSZAÚTON

- Menjen végig a csillagpázsiton!
(Könnyű ruhát vesz. Elindul.)
- Emelje fel Méltóságarcát!
(Felemeli északnak, felemeli délnek,
keletet, nyugatot jól ismeri.)
- Bocsássa el Hajnalkönnyű lányát!
(Elbúcsúznak. Lábnyomuk gyöngyöző
sziluett.)
- Szülessen újjá lángnyelvekből!
(Megfogan Gyümölcsöt szelídít.)

FRANKFURT/ BAHNHOF

néhányan vagyunk
egy frankfurti toalettben
felsikált csempék
fehér-négyszögében
fiatal német lány
ájultan arccal a földön
ezer hangyasikoly
még egy utolsó szúrás a bőrön
talán nem késő -
itt ahol segítőtárs
a tiszta vízcsobogás
felel a szomjas hajnal
ahogy a lánylepké-báb
vele csattog parolázik

ÚJ SAULOK

megmotoztak
megmotoztattunk
magunkra hagytak
magunkra-hagyottan
delelünk Damaszkusz
kapujában eloldjuk sarunk
a nyárnak a cethal gyomrának
gratulálunk (de ki adja önként
a tengert?) új mentében
gyártjuk a tömegpszichózist
és hogy most éppen legkelendőbb
az álarc nem reménytelen a
farsang a bál – már elkezdődött
barátaim tegnapelőtt
vagy talán azelőtt
(szabad a tánc)

PRE-VIRTUÁLIS

A NINCS LEGYEN VAN
HORDOZÓJA KÖVETI
GYERMEK SZALMÁN BEVONUL
FESZÜL NÉGYZETEN
TOVÁBBAD MEGKÖT
FELOLDOZZA A BICSKÁT
ZSEBÜNKBEN

Lux Antal: Álom

Szabó Ferenc

Kozmikus vihar készülődik

„A Nap sárga...Jaj, te, de szín a sárga!”
 „A sárga színben ragyog legtisztább fénnel
 a szeretet”.
 (Vincent Van Gogh)

A sárga szobában a lila íriszek
 a vázában gondtalan várakoztak
 kinn a kertben a virágzó körtefán
 egy nagy sárga pillangó libegett
 sárga napraforgók arany búzamezők
 nyújtózkodtak a sárga Napban
 de a vészes viharfelhők előtt
 sötét varjak szállongtak csapatban
 egy villám sújtotta fa reszketett
 a tegnapi viharra emlékeztetett
 A narancsszín naplemente vörös lett
 az ég burát bevonta a sötétkék
 két fátyolos szem: a Nap és Hold
 figyelte az éj csavaros fényeit
 és forgószéltől pörgetett lángként
 csaptak a nyögő ciprusok az égre
 sötét éj szakadt Vincent tűz-szemére

Frank Frigyes:
Sárga virágcsendélet

Szele Bálint

A fordító szeme mindent lát – Nádasdy Ádám Shakespeare fordításáról és a hazai „Shakespeare-iparról“

Interjú a Shakespeare-fordító Nádasdy Ádámmal (2005. január 24.)

Nádasdy Ádám, az ismert nyelvész és költő, az ELTE docense gyakorlott műfordító is. Egy évtized alatt öt Shakespeare-drámát fordított magyarra: a Szentivánéji álom, a Tévedések vígjátéka, a Hamlet, a Makrancos hölgy és a Rómeó és Júlia című műveket. Az első négy fordítás kötetben is megjelent (Magvető, 2001). Első átültetését 1995-ben készítette el Gothár Péternek, a budapesti Katona József Színház rendezőjének felkérésére, aki Szentivánéji álom-felújításához keresett új szöveget. Nádasdy Ádám kifejezetten megrendelésre fordít, műfordításai nem pusztán költői, önkifejezési igényből készülnek. Ő úgy mondja: csak a húst szállítja, az, hogy mit főznek ki belőle, nem rá tartozik. Interjúmban Shakespeare-fordítói elveiről, élményeiről, a műfordítás örömeiről és buktatóiról kérdeztem őt.

– *Az első kérdés szinte már közhelyszámba megy, mégis fel kell tennem önnek, hiszen egy Shakespeare-fordító műértelmezésében mindig komoly szerepet kap a darabok szerzőjéről alkotott elképzelés. Milyen az ön Shakespeare-képe?*

– Én Shakespeare-t elsősorban egy nagyon jó drámaírónak tartom – bár nagyon költői, mondhatnánk, szépirodalmi a szöveg, amit ad, én legjobban a drámaírót szeretem benne. Például azt, hogy rendkívül ügyesen szabályozza, hogy milyen hosszúak legyenek a jelenetek, vagy hogy egyvalaki milyen hosszsan beszéljen – hol hosszabban, hol rövidebben, ahogy a színdarab pergése megkívánja. Vagy azt, hogy milyen sűrűn kapkodják egymás szájából a szót a szereplők – vagy éppen egyvalaki beszéljen hosszabban. Páratlanul ügyesen komponál, ha szabad így mondani. Függetlenül attól, hogy a sorokban magukban mi rejtőzik – szép, vagy okos gondolatok, közhelyek –, az, ahogy a sorokat szétosztja és odaadja a szereplőknek, nagyon figyelemreméltó. Sokat vitatkoznak azon, hogy

mint költő nagyobb-e, vagy mint drámaíró. Szerintem Shakespeare egyértelműen drámaíró.

– *A magyar Shakespeare-fordítás több, mint kétszáz éves. Egyetlen magyar Shakespeare-fordító sem vonhatja ki magát a Magyarországon kialakult Shakespeare-irodalom hatása alól. Ön mit gondol elődei munkájáról? Hogyan viszonyul hozzájuk? Kit tekint példaképének?*

– Sokat olvastam őket. Mindegyiknek van egy hangja, Szabó Lőrincet például a szonettekért szeretem elsősorban, ő ott a legnagyobb. Bámulatosan szabadon dolgozik, miközben megőrzi a hitelességnek az alapját, ami nagyon nagy teljesítmény. Azóta már sok évtized eltelt, nyelvezete néhol kicsit már erőltetett, vagy egy kicsit magamutogató – de kevésbé, egyszóval nagyon jó. A színdarab fordításairól nem tudok semmi különöset mondani – jól megcsinált munka. A múlt századi fordítások (ebbe a XIX. század és a XX. század eleje is beleértendő) tényleg „múlt századiak,” nagyon régiek. Nagyon élvezem őket, de színpadon előadni ezeket ma már nem lehet. Amit Vörösmarty vagy Arany fordított, nagyon érdekes olvasmány – az ember néha csettint, hogy milyen gyönyörű megoldásaik vannak a maguk korához, a maguk szintjéhez képest. Olyan az egész, mint amikor egy régi gyárba ellátogat az ember, ránéz a munkásokra, és azt mondja, hogy hihetetlen, milyen szellemes megoldásokkal élnek, gőz-meghajtással mi mindent el tudnak érni. Az ember tiszteli-becsüli, de azt mondja: köszönjük szépen, már nem veszünk ilyen berendezést. Példaképem egyébként Arany János, de megjegyzem: én soha egyetlen szót nem írnék le úgy, ahogy ő. De hiszen nem is erről van szó. Megint a régi gyár-példát mondhatom: ők még fából és gőzgéppel termeltek, de az ügyszeretet, a szakértelem, a pontosság, a találékonyság – ebben példaképeim lehetnek. És ott van egy német fordító, a régi Schlegel (fordításai

1797–1801 között jelentek meg), akit nagyon szeretek – jól tudok németül –, és aki sokat inspirál munka közben. Tőle szoktam puskázni. Magyarból nem lehet, mert belém ragad az a szó, amit Arany, Mészöly vagy akárki más használ. De németből lehet puskázni, mert csak ötleteket ad. Arany is németből puskázott. Jánosházy György fordításait nagyon konzervatívnak érzem, sokat fordít, de fordításai költői szövegek, nem színházba valók.

– *A Shakespeare-fordítást sokak szerint alapvetően meghatározza a fordító Shakespeare-képe. Színházi vagy költői szöveget fordít? Archaizál vagy modernizál? Ön említette már, hogy Shakespeare-t színpadi szerzőnek tekinti.*

– Shakespeare szövege egyértelműen színpadi szöveg. De talán ez azért is van, mert mint említettem, mindig színházak felkérésére dolgozom. A vevő igényeit az ember ki akarja elégíteni. Magamtól nem is jutna eszembe fordítani. Babits, tudjuk, önszorgalomból fordított; azt gondolta, hogy például a Divina Commedia és Shakespeare nagy régi klasszikusok, menjünk neki a szövegnek és ültessük át magyarra. Én színházaknak dolgozom, és ennek megvan az az előnye, hogy ha az első felvonás elkészül, akkor azt oda kell adnom, és a rendező, a dramaturg, vagy a színingazgató visszaszól, és azt mondja: „Figyelj, hát ilyet ne mondjon már, hát hogy hangzik ez, nem veszed észre, hogy ez komikus, hát ezen röhögni fognak, pedig itt még nem kellene röhögni!” Vagy lehet fordítva, hogy: „Itt vicces akartál lenni, de ne haragudj, ezen senki nem fog nevetni.” Ez néha előfordul, de nagyon is rendben van így: mindjárt tudok változtatni a szövegemen. A folyamat végső soron kétirányú, de a színház szempontjai érvényesülnek. Maga Shakespeare is így dolgozott, hiszen színházi ember volt. Persze az ember hetekig egyedül ül és rágja a ceruzáját miközben fordít, de mégiscsak szeretem, ha ott van a folyamat másik végén a vevő. A fordítás egyébként időigényes dolog: rámegy egy év is, mindent beleszámítva. A tényleges munka 4–5 hónap alatt megvan, de nagyon rá kell készülni. Az eleje nagyon lassan megy, mert sokat kell olvasni, és ekkor kell eldönteni, hogy milyen hangot fogok megszólaltatni. Mint ahogy a rendező kiosztja egy zenekarban a szerepeket, hogy „jó, akkor te leszel a hősszerelmes, te leszel az intrikus, de nem, nem, bocss, inkább te leszel az intrikus...” Meg kell figyelni, hogy ki milyen hangon

beszél, hogy ki beszél régiesen, méltóságteljesen, vagy vidáman – ez nem mindig magától értetődő. A Szentivánéji álom-ban például Heléna – a magas, boldogtalan kislány – sokkal igényesebb és bonyolultabb nyelvet használ, mint Hermia, az alacsony, boldog kislány. Hermia, ha gonosz akarnék lenni, azt mondanám, hogy egy „szőke nő” – jóllehet a darabban fekete hajú – de az a fajta, egy kis nőci, aki, hát istenem, boldog akar lenni. De a másik, a Heléna, kifinomult, választékos nyelven beszél. Ennek „meghallása” eltart egy ideig. Életközeli szemléletet viszek a fordításba, gondolom, hogy ezt várják tőlem.

– *Shakespeare nyelve 400 éves, a mai fülnek rendkívül régiesen cseng. Az ön fordításai viszont egyáltalán nem archaizálnak. Ez tudatos?*

– Néha Shakespeare maga is archaizál, az akkori közönség nyelvéhez képest – mint amikor azt mondjuk, hogy „mint nagyanyám is szokta mondani.” Nála mint valami furcsa nyelvhasználat kerül elő, mintha Chaucertől idézne, valami nagyon régies nyelven – ráadásul Shakespeare gyakran latin idézeteket is tett műveibe. A Szentivánéji álom-ban egy helyütt (II. felvonás, 1. jelenet) azt írja, hogy „waxen in their mirth”, hogy ők „növekedtek” – aki tud németül, rájön, hogy ez a waxen a német többes számú igealak – „növekszenek a jókedvükben”, „dagad a jókedvük”, tehát többes számú igealak van, ami az angolból már kikopott. Az egész nyilván célzás a régies nyelvhasználatra. A jelenet egy falusi helyzetet ír le, anyóka mesél egy mesét, összetéveszti a beszélőt (ő a Puck, a csintalan kis manó) egy sámlival, ráül, mire a manó eltűnik, az anyóka ...-re ül, és káromkodik egyet, szóval az egész olyan jó ízes, paraszti világba visz be minket. Shakespeare gyakran megenged magának ilyen népieskedést, máshol meg nagyon elegáns, méltóságteljes, régies szövegeket írt. Nálunk jobb, könnyebb a színdarabot előadni, ha modern nyelven szól. Én nem írnám le azt, ami az én nyelvemben nem természetes – a valék, levék alakok nevetségesek – de van az én nyelvemben is finom archaizmus, például a „mely.” Ezt még használom, de azért elgondolkodom, hogy azt írjam, hogy „a ház, mely a dombtetőn áll,” vagy azt, hogy „a ház, ami a dombtetőn áll.” Ez utóbbi a természetes beszéd. Ez egy érdekes kérdés, itt már vacillálok. Leírom azt, hogy „a ház, mely a dombtetőn áll,” holott a valóságban már nem

beszél így senki. Viszont ez a forma is tökéletesen érthető.

– *Önnek mennyire fontos a formai hűség? A sort, a strófát, és a drámaírók más elemeit mennyire tartja tiszteletben?*

– Strófa ritkán van a drámákban, viszont ha van, akkor annak olyan jelentősége van, hogy az ember megtartja – valami dalocska vagy vers, általában valami stilizált dolog. Ez a legkevesebb. A sorra, amennyire lehet, figyelek. Én szeretem a formális szöveget, bár nekem nem lenne az ellen kifogásom, hogy prózában fordítsunk, ha szépen, okosan fordítunk, a németek, franciák csináltak isilyent. Azt gondolom, hogy a verses részeknél nem árt, ha a közönség észreveszi, hogy ezek „valahogy furcsán beszélnek.” Tehát ha a szöveg fel van emelve a mindennapi beszédhez képest, más szóval, ha stilizált, poetizált a szöveg. Az én véleményem az – és ezt a gyakorlatban is követem –, hogy elegendő, ha a közönség észreveszi – igenis használjuk ezt a szót – hogy a szöveg természetellenes. Igen, legyen egy kicsit természetellenes. Ha tetszik, csak annyira, mint amikor bejön két ember, aki egymással beszélget, de nem egymásra néznek, hanem mindketten a közönségre. Ez természetellenes. Vagy ha leülnek vacsorázni, és az asztalnak mindketten csak az egyik oldalára ülnek. Az is természetellenes.

– *Milyen fogásokat alkalmaz a szöveg átpoetizálására?*

– Például a jambizálás és a jambikus sorokban való beszéltetés, sőt gyakran a rím, ami nagyon feltűnő, ott rögtön megérzi a közönség, hogy ez most vers. Shakespeare kevés soráthajlással élt, de ez nem költészeti, hanem drámaírói kérdés, ő igenis azt gondolja, hogy a sor ritmizálja a darabot. A színészek mondták nekem, hogy azért szeretik a fordításaimat, mert minden sor végén tudnak valamit csinálni, például pislogni, és a másik, aki hallja, az is tud valamit csinálni, az pislog, vagy egy icipicit megmozdul, kiveszi a kezét a zsebéből, beteszi a kezét a zsebébe, lábat vált, fordít egyet a fején, levegőt vesz, sóhajt. Azt mondják, hogy úgy van megírva a darab, és a fordítás is, hogy ezek a mozdulatok pont a sorvégeken történjenek meg. Ezzel ritmizálják a drámát. Ha én soráthajlást csinállok, tönkretettem az egészet. Az alapegység a sor. Mészöly Dezső nagyon erősen prédikálta, hirdette, hogy nem szabad soráthajlást csinálni, csak nagyon-nagyon ritkán. Neki köszönhetjük, hogy ezt

a természetességet visszahozta a magyar Shakespeare-játékba, hogy észrevettük: sorokban megy előre a darab.

– *Shakespeare-nél fontosak a nyelvi játékok, a szójátékok. Ön hogyan fordítja ezeket?*

– Az ilyen helyeken igyekszik az ember. Nem hiszem, hogy ez nagyon más volna, mint ha például Goethe Faust-ját fordítanám: az is tele van szójátékokkal. Minden jó szöveg tele van szójátékokkal. Talán Shakespeare-ben több van. Ebben nem látok semmi különöset – ez minden olyan szerzőnél így van, aki szeret jópofáskodni. Az ember vagy keres helyette egyet, vagy ha ott nem tudja átültetni, akkor három sorral odébb csinál egy másik viccet – mint a tolmács, akinek a vendég viccét kell lefordítania, de rájön, hogy vagy nem tudja lefordítani, vagy ha lefordítja, az magyarul nem lesz vicces. Ezért mond valami mást, és egy viccet is elmond egyben, amin felnevet a közönség, mire a vendég ránéz hálásan, hogy milyen jó tolmács, mert a viccet is lefordította. És bizonyos értelemben tényleg jó ez a tolmács, mert ha a vendég vicces akart lenni, akkor igenis meg kell nevetetni a hallgatóságot. Legfeljebb nem pont ugyanazon nevettek, hát istenem, csak az eszköz volt más. Szerintem Shakespeare darabjaiban jól látszik: azt akarta, hogy itt nevéssenek, itt is nevéssenek, itt komolyodjanak el, itt megint nevéssenek. Ezt be kell tartani, bármi áron. Ha nem jut eszembe semmi, kicsit megnyomom a ceruzámat, és behozok egyéb vicces dolgokat. Ha nem jó a vicc, az nagy baj, mert a színházban megérzi a közönség, hogy neki itt most nevetni kellett volna – ez az, amit az angolok „unfunny”-nak neveznek – nagyon kínos dolog, ha valaki unfunny. Azt mindenki érti, hogy itt valami nem jött be. Sokszor persze olyan régies a szöveg, hogy az ember nem jönne rá magától, hogy ez miért volt vicces, ilyenkor ott vannak a tudós lábjegyzetírók, akik elmagyarázzák, hogy vigyázzatok, ez vicc volt akkoriban, és akkor én is viccet írok a fordításba. Minél több kiadást és szövegértelmezést el kell olvasni.

– *A rímelt részek fordításakor milyen elveket követ?*

– A Szentivánéji álom-ban sok rím van, a Rómeó-ban is, és én megtartom, mert úgy érzem, hogy ezzel Shakespeare valamit mondani akar. Egy kicsit filmesre csinálja vele a jeleneteket, mint mikor egy szerelmi jelenet alatt megszólal a zene, hogy a

közönség érezze, hogy ez most egy szerelmi jelenet. A rím az marad rím. De lazán kezeltem, mert Shakespeare is lazán kezeli. Helyenként nagyon link, amit csinál. Olyan rímei vannak, hogy go – so, majd pár sorral lejjebb so – go. Shakespeare minimál-rímeket használt. Az angol szöveg egy szótagú minimál-ríme a magyarban az asszonáncnak felel meg. A fekete – teteje nyugodtan lehet rím, nagyjából ugyanazt a hatást adja vissza. Ez inkább az említett természetellenességet növeli, a szöveget egy fokkal eltolja a zeneiség felé. Az én fordításomban alig van tiszta rím. Ruttkay Kálmán, egy régi tanárom felrótta nekem, hogy nagyon sok nőrímet használok a fordításaimban – vagyis az ötös jambust hatodfelessé toldom meg – holott Shakespeare-nél alig van nőrím. Én azzal védekeztem, hogy amikor igazi rím van a szövegben, couplet, akkor könnyebb a magyarban nőrímet alkalmazni, mert az asszonáncnak, ha két szótagra terjed ki, fölerősödik a hatása.

– *Demetrius a Szentivánéji álom-ban így szól Helénához: „folyton itt nyomulsz.” Demetrius azt is mondja: „keménykedik.” Heléna pedig így kiált fel: „A fenébe! A francba!” Mi a magyarázat ezekre a fordulatokra?*

– A „keménykedik” az finomabb, a „nyomulsz” – nos, ott nem bírtam magammal és muszáj volt valamit beleírni. Kissé kilóg a szövegből, elismerem. De én jogosnak érzem ezt a fajta aktualizálást, hiszen végül is fiatalokról van szó, akik mérgesek, és az eredetiben is vannak ilyesmik – olyant, hogy a fenébe, a francba, Shakespeare is mond, sőt, sokkal csúnyábbakat is. A valódi megoldás – a mai nyelv alapján – az lehetne, hogy „a k*rv* életbe,” hiszen ez ma már széles körben elfogadott.

– *A műfordítás – a vele járó elismerés mellett – örömet is adhat. Volt-e olyan karakter vagy jelenet, akit vagy amit különösen jó volt fordítani?*

– A Szentivánéji álom-ban van egy, amikor a Puck megjön, és beszámol Oberonnak, hogy mik történtek. Hogy a mesteremberek próbáltak és hogy ő megtréfálta őket, hogy számárfejet húzott az egyikre, hogy ott volt a tündérkirálynő, és meglátta a szamarat és megszerette, a mesteremberek megijedtek és összevissza szaladgáltak – ez a monológ nagyon édes. Ez az egyik. A Hamlet-ben Polonius figuráját és beszédmódját szerettem. Az egyik jelenetben egy spiclit fogad (II. felvonás 1. szín), elmondja neki, hogy a fia, Laertes már eluta-

zott Párizsba. Ezt a spiclit kitanítja, hogy menjen a fia után és kémkedjen utána, kérdezze meg, hogy laknak-e dánok Párizsban, miből élnek stb. Nagyon jó ez a jelenet, ráadásul kiderül, hogy Polonius is csinált ilyesmit, tudja ezt a mesterséget, és egy kicsit el is ábrándozik, hogy hányféle fogása van a besúgásnak, a kémkedésnek – ez nagyon tetszett. Ez váratlan szépség volt, én nem is nagyon emlékeztem, hogy ezek ott vannak – nem a tragédia csúcса, de finom kis rész. A műfordítónak mindent értenie, tudnia kell – a nézőnek kevésbé. Ezt a jelenetet a színházi előadásokból egyébként ki szokták húzni.

– *Az ön fordításaiból is húztak?*

– Gothár Péter keveset húzott, de hosszú is lett az előadás. Máshol többet húztak. A vidéki színházak mindig többet húznak, mert az emberek hazamennének: korábban kelnek, nehezebb az élet, és nem szeretik a hosszú, éjszakába nyúló előadásokat. Elmegy a busz, nincs közlekedés, nincs mindenkinek ko-csija – mondták már nekem, hogy vidéken nem lehet hosszú előadást csinálni. A megrendelő rendelkezik a szöveggel – én leszállítom, a megrendelő pedig fölhasználja. Olyan vagyok, mint egy húsnagykereskedő, aki éttermetek lát el hússal. Az én dolgom az, hogy a hús kifogástalan legyen, friss legyen, ellenőrzött, de hogy ő mit főz belőle és az étlapra mit tesz ki, az már az ő dolga. Néha ott ülök az előadáson, és azt gondolom: „ezt főztétek az én kiváló alapanyagomból?” De hát az övéké az étterem, ezt el kell viselni, ennek így kell lenni. A Rómeó-ból is húznak, és a Hamlet-ből is, mert az nagyon hosszú darab.

– *Hogyan viszonyul az erotikus, szexuális részekhez?*

– Nem sok ilyet találtam. A Rómeó-ban egy-két helyen disznólkodnak, ott én is igyekeztem. Általában ha említik a tudós lábjegyzetben, akkor tartom magam ezekhez a műértelmezésekhez. Valószínűleg csak mi érezzük túl finomnak és túl halknak Shakespeare-erotikáját, mert a mi harsány világunkban magas az ingerküszöb, de a színházi néző pontosan tudja, hogy miről van szó. Sok helyen kétértelmű a szöveg, és egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy melyiket kell fordítani. Mészöly Dezső például ott is erotizál, ahol Shakespeare nem. Mészölynek remek hatása volt a Shakespeare-fordító iparra, de egy picit sima nekem amit csinál – bársonyos, ha az ember végighúzza rajta a kezét, alig talál kiszögel-

lést, az ember keze nem akad bele semmibe, pedig Shakespeare nem ilyen lágy. Mészölyben volt egy szépségideál, ami Shakespeare-ben nem. Valaki, aki Mészöly fordítását ismerte (a Rómeó és Júliá-ról van szó), meghallgatta az én szövegemet, majd megkérdezte tőlem, hogy hol van itt a költőség? Én esküszöm, hogy a reklamált költőséget Mészöly rakta bele a darabba. És ezzel bizonyos értelemben félrevezette a magyar közönséget, aki azt gondolta, hogy ez egy lírai darab. Persze, van egy-két költői futam benne, de alapvetően egy durva vígjáték, amely tragédiába torkollik. És én zavartan álltam, mondván, hogy ebben nincs költőség, vagy nem ugyanarról a darabról beszélünk. De nagy érdeme Mészölynek, hogy kimondta: a sorokat tisztelni kell és természetes nyelven kell beszélni, nem szabad a mondatokat megcsavarni, a szintaxisnak közel kell

maradnia a beszélt nyelvhez.

– *Gyakorlatilag a mai napig az 1955-ös Shakespeare-kiadás szövegei vannak érvényben. Eörsi István vagy az ön színházi fordításai egyelőre nem részei az „irodalmi” vagy „hivatalos” Shakespeare-kánonnak.*

Nyilván kell egy-két évtized, míg ezek elnyerik méltó helyüket. A Shakespeare-iparág megpezsdült az utóbbi időben, én is szívesen venném a további megrendeléseket.

– *Melyik darabot fordítaná szívesen?*

A III. Richárd-ot szeretem, és a Macbeth is nagyon izgalmas fordítói munka volna – nagyon nehéz, költői szöveg, sűrű, tömör, olyan, mint egy nagy ballada. Nagy virtus lenne megküzdeni vele. A Macbeth még Szabó Lőrincnek is nagy feladat volt.

Székely Judit: Ég és föld

Bakonyi István

Fordulat Takács Imre pályáján: A csillagok árulása

Az első két verseskötet után – talán némi meglepetésre – regénnyel jelentkezett Takács Imre. A meglepetés persze viszonylagos, hiszen egyáltalán nem szokatlan az ilyen műfajváltás a magyar irodalomban. Gondoljunk csak a Takács Imrere és nemzedékére oly nagy hatással bíró Illyés Gyulára vagy Németh Lászlóra, akik gyakorlatilag mindegyik műnemben alkottak. Ehhez képest a Takács-életmű viszonylag egynemű, hiszen A csillagok árulásán kívül más nagyepikai műve nem született, s inkább a tárca és egyéb publicisztikai műfajok felé mozdult el pályája későbbi szakaszaiban.

Az 1960-ban megjelent A csillagok árulása azonban mindenképpen jelentős állomás az írói pályán. Így, közel fél évszázaddal megjelenése után meg különösképpen sokra értékelhetjük! Egyébként nemcsak most van ez így, hiszen gyorsan fölfigyelt rá a kritika is, méltatták többen epikai minőségeit, a szerző váratlan berobbanását a regényirodalomban. (Itt megjegyezhetjük, hogy a nagylélegzetű elbeszélő művek a kortársakat is megihlették, gondoljunk csak Juhász Ferenc korábbi eposzaira, elbeszélő költeményeire.)

A meglepetést jelzi, amit Tüskés Tibor ír arról, hogy az általa szerkesztett pécsi folyóirat, a Jelenkor nem közölte a regény egy részletét, mégpedig azért nem, mert „a részlet nem keltette föl az egész mű értékének igényét.” S a recenzióban hozzáteszi, hogy az egész mű így, együtt meggyőző. Például azért, mert „...sajátos, önvallomásos könyv, és sok olyan vonás jellemzi, amely már az író verseiben is föllelhető volt: a társadalmi problémák iránti érzékenység, a magyar nép és a táj szeretete, a falusi népi élmények megszólalása, a realista élet-szemlélet s a valóságot átlelkésítő költőiség.” Ezek a méltató szavak valóban rávilágítanak mind a korai líra, mind e regény sajátosságaira, s rendkívül tömören megmutatják a benne rejlő értékeket. Vagy idézzük a pályatárs Csoóri Sándort, aki szerint ez a regény „...nemcsak társadalom-rajz, nemcsak egy szerelem fájdalmas elmúlása, de a szépség és tisztaság földrajz-könyve: íme így is lehetne szeretni.”

A csillagok árulása mögött szintén ott van az az önéletrajzi háttér, ami táplálja a költő Takács Imrét is. Ezúttal a harmincas évek Magyarországának sajátos szeletét ismerhetjük meg általa, közelebbről 1938-at, egy Vas megyei falu életén keresztül. Persze nem a szociografikus megjelenítés az elsődleges, bár kétségtelenül vannak a műnek ilyen információi is. Ám az emberi sors ábrázolása, a lélek mélyén meghúzódó folyamatok fölmutatása ennél is fontosabb. Mindezt egy szerelem sokat ígérő kibomlásának, majd fájdalmas elmúlásának föloldásával teszi meg az író, persze úgy, hogy rendkívül fontos az a miliő, amely körülveszi a történet hőseit, és nyilvánvalóan befolyásolja is sorukat.

Már az első hangütés sokat mond és ígér, feszültséget és epikai hitelességet sugall. „– Mi kell még? – mondta böszülten apám, lecsapva a cseréppipát a vessző közé, s fölugrott oly dühösen, hogy szegény anyám elájult, és a földre zuhant.” Egy hagyományos paraszti család élete tárul föl, a maga nyers valóságában, az apa és a gyermeket váró anya rideg viszonyával a középpontban. Már ekkor érződik, hogy a hagyományos paraszti értékrend Takács számára a hagyományos próza technikájának fölhasználásával képzelhető el, és ebbe a móríci tradíció éppen úgy beletartozik, mint a szerzőnk számára oly fontos népi írók művészi világa. (Veres Péter, Szabó Pál és mások.)

Egy másik pályatárs, Fodor András pedig éppen a fent már érintett szociografiai pontosságot hangsúlyozza, és hozzáteszi: „A hűséges leírást itt mindig föl szárnyaltatja a líra, az elbeszélés gazdag-kedélyű áradása sehol meg nem török. ...

Valóságnak és költészetnek szerencsés epikai sodrát sikerült elfognia.” S ezt már az első oldalakon megfigyelhetjük. Később hasonló szinten folytatódik a történet, a főhőssel, Öblös Sanyival a középpontban. (Természetes, hogy az ő alakjában ráismerhetünk számos önéletrajzi vonásra, hiszen az élményvilág nyilván az író gyermek- és ifjúkorából jön át a mű világába, s ily módon is kapcsolódik a lírához, hiszen ott meg egy belső önéletrajznak lehetünk a tanúi.) Lépésről lépésre rajzolja

meg Takács Imre a fiú személyiségének alakulását, helyét a családban és a világban. Nagyszerű annak a milliónek a bemutatása, amely körülveszi őt, amelyben jönnek a fiatal lányok az uradalomba dolgozni. Alakulnak az emberi kapcsolatok, a fiatal fiúk és lányok közötti viszonyok. Sanyit korán megérinti a sze-relem, de a Mancihoz fűződő kapcsolat igencsak tűnékeny. Ám a summásgazda keze alatt dolgozók közül a fekete hajú lány, Ági már komolyabb szerepet játszik életében. Írónk igen finom érzéssel rajzolja meg a tiszta emberi kapcsolatok kialakulását, remek jelenetek segítségével mutatja meg a lényegét. Nem részletez terjengősen, a tömörítés is az erényei közé tartozik.

A regény nyelvezete, stílusa is kiforrott alkotót mutat. Gördülékenyen szövi a cselekményt, s közben tájszavakkal, egyéni nyelvi leleményekkel tarkítja a mű világát. Ezekre az értékekre is korán fölfigyelt már a kritika, s persze összevetést is tett a költő Takáccsal. Kovács Sándor Iván (aki később főszerkesztő volt a Kortársban, ahol Takács Imre is dolgozott) például így ír: „Ez a kitűnő regény ... éppen azon a ponton tartalmazza a figyelemre méltó újat, ahol Takács Imre költészetének gyengéi kivillannak.” Ő úgy látja, hogy itt a költői darabosság prózává oldódik. Az is igaz, hogy lírai elemekkel bőségesen megtűzdelt regény A csillagok árulása, bár ebben sincs semmi rendkívüli, nemcsak a szerző személye, de a huszadik századi prózai törekvések ismeretében sem. Tudjuk, hogy számos epikai műben megfigyelhetők ilyen vonások, s a műfaji határok soha nem tapasztalt mértékben oldódtak föl ezekben az évtizedekben. Bizonyára ekkor már Takács Imre is ismerte ezeket az újító törekvéseket, de az is igaz, hogy alapjaiban mindez nem változtatta meg a hagyományhoz inkább kötődő prózáirói eszköztárát.

Lázár István szerint ez a kamaszkor regénye. Nem vitathatjuk, hogy így van, de tágabban is értelmezhetjük Öblös Sanyi történetét. Van benne ugyanis sok olyan vonás, amely a kamaszkorra, de más életszakaszokra is jellemző, hiszen az íróban kétségtelenül megvan az általánosítás igénye, a „nagyobb levegővétel” lehetősége. S hasonlóképpen fontos az is, ahogy az akkori élet kiemelkedő eseményeiről, az ünnepekről (például a húsvét körüli szokásokról, történekekről), a paraszti munka évszakokhoz kötődő rendjéről, s az embernek mindezekhez fűződő viszonyáról ír. Az ünnep akkori-

ban (s a regény világában) kivételesebb életpillanat volt, mint manapság, sokkal inkább beáramlott az ember belső világába. Mindezt igen jól érzékelteti Takács Imre. Egy jellemző részlet ezzel kapcsolatban: „A frissre meszelt házak, a néptelen, tisztára söpört udvarok, a fellocsolt utca, az ég és a levelesedő fák hamvas, tavaszi tisztasága, az ünneplőbe öltözött falu népe – mind ünnepeket abban a gyönyörű alkonyatban. A verebek meglepődötten láthatták, hogy az az ember, aki más napon ilyen idő tájban az ökreivel vagy a teheneivel ballag haza a mezőről rongyosan, törődötten, most ünneplő ruhában sétál, egy sorban a haragosaival, és énekel, olyan megbűvölten, hogy majdnem nevetni lehetne rajta, de majdnem könnyezni is.” Remekül, nagyszerű prózastílusban megformált sorok, pontosan érzékeltetik azt, amit az író meg akart jeleníteni. Rendkívül szemléletesen írja le a környezetet, az abban ünneplő embert, az egész létpillanatot. Érzékeljük azt is, hogy az egyén számára milyen fölemelő ez a helyzet, hogy az ünnep milyen jelentőséggel bír a hétköznapok közben. Öblös Sanyi ugyan nem tud azonosulni minden ünnep minden mozzanatával, ám ugyanakkor nem csinál például viccet a szentelésből, úgy, „mint többen is”. A kamaszkor tisztasága lengi át ezt a világot, annak összes szorongásával és beteljesedésével. Így valósulhat meg az, amit Tüskés Tibor ezekkel a szavakkal fogalmaz meg: „A vallomások meleg népszerűtetet, a paraszti élet és a munka tüzetes ismerete sok tekintetben a múlt magyar paraszti életének íróival rokonítja Takács Imrét.” Nyerges András meg így méltatja az író erényeit: „A vázat kitöltő anyag az igazi értéke, az, ahogy a napok áramlását, a – mondhatni – vegetatív valóság képét megrajzolja... Íze, valósága van annak, amihez nyúl, néha egyetlen szóra van csak szüksége ahhoz, hogy mindent, ami hőse számára otthonos, számunkra is ismerőssé, bizalmassá tegye.”

Persze – ha kissé el is kanyarodtunk most tőle – nem vitás, hogy a történet fókuszában Ági és Sanyi kapcsolata áll. Az a kapcsolat, ami ideálisan illik bele a mű miliójébe, s aminek kifejlését ezek a körülmények alapvetően befolyásolják. Mindeközben azonban az egyén meg tudja őrizni szuverenitását, s a szintiszta érzelmek uralják cselekedeteit. Mindenféle számítás, ügyeskedés nélkül. S miközben a tavaszi ég tisztaságáról olvashatunk, itt egy másik, „árulkodó” mondat is: „S milyen jó volt,

hogyan Ági is tiszta volt, még az én csókomtól is.” Az meg a stílus, a nyelv tisztaságát jelzi, hogy többször is találkozunk olyan szerzői megjegyzésekkel, hogy most éppen olyan szót kéne leírni, ami nem kívánatos éppen ennek a tisztaságnak a jegyében. Tegyük hozzá, hogy Takács Imre költői-írói pályája is előtte van még sok pokoljárásnak, az ekkori tisztaságot beárnyékoló mozzanatoknak. Így tudja fölmutatni a romlatlanságot ennek a szerelemi kapcsolatnak a segítségével. S ehhez járul az a mesélő kedv, az a történetészövés, ami epikai értelemben ugyancsak a regényíró erényei közé tartozik. A lírai elemek kétségtelen léte mellett éppen az a meggyőző, hogy ez az eredetileg és első sorban költői alkatú szerző milyen kiválóan bánik az elbeszéléssel, s vele együtt a jellemábrázolással. A legjobb értelemben vett mesterségbeli felvértezéssel! A formakezelésben nyilvánvalóan hatottak rá azok az elődei és kortársai, akiknek hasonló az élményanyaga és írói szándéka. Éppen ezért érezzük most, több évtized távolából túlzónak E. Fehér Pál hajdani kritikáját: „Takácsnak még meg kell tanulnia a szerkesztés fejlettebb arányait, bele kell szoknia a regénynek a versnél jóval objektívabb légkörébe.” Az sem világos, hogy miért a költői életmű része ez a regény a bíráló szerint... Hiszen a líraiság jelenléte egyben nem ezt jelenti, hanem azt, hogy a szónak nem a főnévi, hanem a melléknévi jelentése az elsődleges. Mint ahogy a „drámai” vagy a „tragikus” szónak a jelentése sem azonos a műnemi jelentéssel! A fentiekkel ellentétben inkább úgy látjuk, hogy Takács Imre regénye a remek szerkesztésről és a műfajra jellemző objektivitásnak (is) a jelenlétéről tanúskodik. Bár az önéletrajzi mozzanatok fontosak, ám érzékeljük egyfajta kívülállásnak is a hatásait. Ez az egyik feltétele az epikai hitelességnek, a regényírói kvalitások egyértelműségének. (Bár ez a kívülállás nagyon viszonylagos, például azért, mert az egyes szám első személyű elbeszélés azt sugallja, hogy az átlagosnál azért fontosabbak a szubjektív elemek.)

A két fiatal szerelemi kapcsolatának bemutatása mellett természetesen jelentős tér jut az őket körülvevő világ ábrázolásának is. A két világháború közötti Magyarország, a magyar falu valósága ez, benne azokkal a viszonyokkal, amelyeket más művekből vagy éppen a történelemből ismerünk. Ám mint tudjuk, az irodalom mindig többletet nyújt a megszerzett ismeretekhez képest, s nincs ez

másként A csillagok árulása esetében sem. Az uradalom világában igazi hús-vér emberek mozognak, az ő hétköznapi sorsuk kerül a regény középpontjába – Ági és Sanyi kapcsolata mellett. Mindezt az író ideális ritmusban meséli el. Egy-egy mozgalmassabb jelenetet, mint például a Sanyi számára emlékezetes fröccsözést, követi egy leíró jellegű részlet, amelyben a természetnek, az embert körülvevő teremtett világnak jut tér. Ezekben a részletekben a főhős visszatekint, gondolkodik sorsáról, hogy aztán újabb mozgalmasság jelenetsor váltsa föl a vissza-fogottabb fejezetet. Lássunk egy példát: „Egy-két pacsirta énekelgetett azért a csendes délutánban. Olyanok voltak a magasságban, mintha az égen egy-egy picit szeplő lenne. A lányokon is kiült a szeplő áprilisban, a fekete hajún is azért látszott húsvétkor, mise után.” Arra is jó példa ez a néhány sor, hogy miképpen kapcsolódik az ilyesfajta „lassítás” a fő sodorhoz, hiszen a „fekete hajú” nem más, mint a szeretett leány.

Másutt azt is megfigyelhetjük, hogy a természetleírása pontosan szinkronban van azzal, amit a két fiatal szerelméről el akar mondani az író. Úgy van ez, mint a versekben, amelyekben egy-egy természeti kép pontosan tudja tükrözni az ember lélekállapotát, érzelmeit. Egy idevágó rész: „...a kalászkok már megfogamzott magokat libegtetnek, édesen, mintha dajkálnák és még erős szárral, mert táplálni kell, hullámszája egy óriás méretű vonaglás volt, messzi, messzi, egészen a megyét kerítő akácokig, a latyaki ha-tárig imbolygott, dalolt a rozs.” Egyértelműen látszik, hogy rejtjelesen ott van ezekben a sorokban a visz-szafojtott erotika, hogy aztán mindez a következő részletekben még egyértelműbbé váljék.

Ám nemcsak a „legföldibb” elemek jelennek meg a szövegben, de többször a regénycím által idézett dimenziók is. „A csillagok meglepődötten sunyorogtak a fekete éjszakából.” – olvassuk egy helyütt. S éppen a csillagok jelképeznek ennek a műnek a világában is oly sok mindent, egészen a végkifejletig. Egy másik helyen Ági jellemzésekor olvassuk: „Eleven virág, élő csillag, eleven havas tisztaság, eleven melegség ő, s szilaj lett az utóbbi hetekben, mint a csikó.” A szeretett lány csillaghasonlata igen szemléletes és sokat mondó. Kimondatlanul is érzékelteti tehát Takács Imre, hogy vannak olyan láthatatlan erők is, amelyek befolyásolják az emberi sorsot, létünk alakulását.

Az imént jelzett ünnepkör fontossága hasonlóképpen rejti ezeket az összefüggéseket. Van a regénynek tehát egy erőteljes földi, hétköznapi valóságszintje, de emellett van egy másik: a vágyott harmónia, az ideák szintje. A főhős ez utóbbit próbálja megközelíteni, de a földi erők gyakran visszahúzzák boldogság keresésében. Egyszer így vélekedik: „...van fölöttünk egy másik világ, amihez nekünk nincs sok közünk. De nekem az nem is hiányzott, én Ágit szerettem nagyon, azt akartam, hogy vele boldog legyek.” Ági tehát az evilági boldogságot jelenti Sanyi számára, ám tünődése összeköti a megemelt, spirituális szinttel. Azzal, amire a fiú nem vágyik.

Azt is mondhatjuk, hogy A csillagok árulása magában rejti a burkolt társadalombírálatot, anélkül azonban, hogy ez az él túlzottan direkt volna. Ettől is megóvja Takács Imrét arányérzéke, ízlése, stílusának kifinomultsága. Fodor András találó észrevétele szerint: „...rokonszenves főhősét nem a cselekmény spontán fordulataira bízta, hanem a folyton megnyilatkozó, minden helyzetet tisztázó gondolatokra.” Nyerges András a regényírói párhuzamot is megleli: ő Móricz Zsigmond Pillangójában látja a regényírói előzményt. Majd ezt írja: „...a történet a fekete-fehér hangulatok folytonos egymást-oldásától lesz ilyen istenigazából hitelessé.” S ha már Móricz neve előkerült a korábban emlegetett népi írók sorát kiegészítve, akkor azt is megjegyezhetjük, hogy a Móricz utáni nemzedékből észrevehetően hathatott Takácsra Németh László regényírói munkássága is. Az elbeszélés személyessége, a lélekábrázolás mélysége tekintetében feltétlenül.

És nemcsak a hatásokra lehetünk figyelmesek, hanem az önmaga által járt útra is. Nem véletlen, hogy ez a mű hozta meg Takács Imre számára a legnagyobb irodalmi elismerést, a József Attila-díjat. Ez azért is érdekes, mert általában József Attila-díjas költőnek szoktuk mondani, s bizony a neve mögé illesztett cím éppen a prózairónak szól! Visszatekintve a már lezárult pálya egészére kétségkívül sajátos, hogy az egyetlen szépprózai alkotás hozta meg a legnagyobb hivatalos elismerést, ám az irodalmi köztudat erről kevésbé vett és vesz tudomást. Ezért sem lényegtelen, hogy az utókor hangsúlyozza: a hivatalos elismerés jogos volt akkor, hiszen az újabb magyar próza kivételes teljesítménye A csillagok árulása. Talán az eddig

leírtakból és a fogadtatás jellegéből eddig is világos mindez. Azt is érdemes hozzátenni, hogy – bár ez nem irodalomelméleti fogalom – a történet rendkívül élvezetes és lebilincselő olvasmányélmény, s ugye egy regény esetében ez sem elhanyagolható szempont! Takács Imre nagyon ért ahhoz, hogy miképpen lehet fönntartani az olvasói érdeklődést, s közben szó sincs olcsó fordulatokról, rutinfogásokról. Úgy tiszta és olvasmányos a műve, ahogy tiszta a bemutatott emberi kapcsolat.

Érdemes szót ejteni arról is, hogy a fölismerhető pontos időpont 1938, a korszak kiemelkedő esztendeje, a Szent István királyra való emlékezés ideje, s mint tudjuk, az ország számos fontos értékkel gyarapodott kilencszáz esztendővel első és szent királyunk halála után. (Érdekesség, hogy Takács Imre választott városa, Székesfehérvár különösképpen is középpontja volt az akkori országos eseményeknek.) A korábban már jelzett egyházi ünnepek is gazdagabbak a mű világában, megtudjuk például, hogy az Eucharisztikus Kongresszus miatt van iskolaszünet, s ez befolyásolja Sanyiek mindennapjait is. Az sem kétséges, hogy az író (illetve a főhős) számára nem egyértelmű ennek a nagy ünneplésnek a lényege. Amikor hozzák a Szent Jobbot Várhelyre, egyrészt lenyűgözik Sanyit a látványos események, ugyanakkor azonban le is lepleződnek a „túlpompázás” elemei. Meglehetősen éles a kontraszt a korábban leírt, mélyebben átélt valódi ünnepek és a mostani, főként külsőségekben megnyilvánuló történések között. S a díszes, cikornyás egyházi és világi díszletek között is itt van Sanyi és Ági idillikus egymásra találása, a szerelem beteljesülésének szép pillanata. Ünnepe ez is a javából, az emberi értékrend szerint! S az ifjúból fölszakad a vágy és a gondolat különleges vegyülete: „...ember akartam lenni, minden szépségek tudója, ismerője, meg szerettem volna gyorsítani a nap járását, a Göncöl körhintáját, mert arra a nyugalomra akartam fáradni, amiben Ági oly mereven ült.” A szerelem szellemi értelemben is vett megtermékenyítő erejét kapja meg Sanyi, s a szép kapcsolat mindenképpen kiemeli a szürkeségből, s egyben általa érintkezhet a jövőt sejtető gondolatokkal. S megint a csillagok: a nagy esemény bekövetkezte után a csillagokra néz föl a szerelmes lány. Ekkor még nem árulók az égbolt esti-éjszakai világló pontjai... Később majd megint változik a minőség: amikor már veszélybe kerül a fiatalok

szerelme, akkor: „Halvány csillagfényt szórtak az ég foltjai.” A ragyogás eltűnik, a szeretett lány jellemzése sem történik meg a csillag hasonlattal, s e helyett halványodik a fény.

Ám ezt megelőzően még történik egy és más. Takács Imre nagyon aprólékosan írja le a mezőgazdasági munkafolyamatokat, a földdel kapcsolatos teendőket, az uradalom hétköznapi életét. S persze az ember a legfontosabb itt is. Vezető és vezetett, az, akit kiszolgálnak és a kiszolgáltattott. Ez utóbbi sorba tartoznak a regény főhősei, s talán inkább Ági is. Majd neki is új helyzet kínálkozik, s ez egyben elszakítja a valódi, mély emberi kapcsolat lehetőségétől. Az aratás idején Sanyinak is szembesülnie kell a kiszolgáltatottsággal, amikor az ispán a lányt máshoz osztja be marokszedőnek. Nagyjából ez idő tájt mélyül el a két fiatal kapcsolatának válsága. Persze nemcsak kettejük válságát tudja megmutatni ez a regény, hanem az őket körülvevő világét, a harmincas évek magyar faluját, sőt, egy röpké villanás erejéig még a világpolitikáét is: amikor a hercegi család látogatást tesz az aratók között, Hitler neve is szóba kerül. „– Nem közönséges ember az a Hitler – állítólag ezt mondta róla a herceg. Pedig épp ő sem sok jót várhat tőle, ez volt a közvélemény.”

A jeles vendégeket egyébként vegyes fogadtatás éri az aratás színhelyén. „Egyeseket megilletett a felfrissült nagy tisztelet (rendesebbek ezek, mint a kis uracskáik), másokban meg a gyűlölet kapott lángra...” Mérsékelt társadalombírálat is meghúzódik e sorok mögött, anélkül azonban, hogy mindez túlzottan direktté válna. S itt találunk egy sajátos írói ötletet is: Sanyi elképzeli, hogy ha belebújna a herceg bőrébe, hogyan alakulhatna az élete. Ez is egy álom a sok közül, s ezek az álmok éltetik, töltik föl erővel a főhőst, akit jellemez ártatlan naivsága is. Persze az álmok helyett inkább a nehéz élet valósága uralja a regény cselekményét. A falusi lét egyik alaptevékenysége, az aratás, ez az akár szentnek is nevezhető művelet, de mindenképpen embert próbáló, nagyon kemény munka a mű végkifejletének megkoronázása. Ott küzd, izzad, fárad az ember, vívja ősi harcát az alapértékért, a kenyérért.

S e viszonyok közepette válik kétségessé Ági és Sanyi szerelmének jövője. A kíméletlen, kemény munka közben. A külső és belső megpróbáltatások nagyjából egyszerre jelentkeznek. Írónk tudatosan,

logikusan készíti elő a végső epizódot, ami már a könyv címének ismeretében is sejthető. A fiú szemzögéből láttatott történet és érzélemvilág áhítata teszi a helyzetet még drámaibbá. A nyári vihar is az emberi élethelyzetet illusztrálja. S egy újabb fordulat: a nagy vihar megsiettetti Sanyi anyjának gyermekszülését. A tizennyolc éves ifjúnak kishúga születik, aki Ágihoz hasonlóan fekete hajú... A cselekmény szerkezete szempontjából sem elhanyagolható pillanat, hiszen az érzelmi válságba jutott fiú számára a születés új távlatokat sejtet. Ám – s ez újabb fordulat, „csavarás” – jön a hír Ági betegségről, ami a vihar következménye. Nem vitás, hogy összességében a csapások erősebbek Sanyi körül a történet végén.

Sanyi sorsa egyre inkább bezárul. Kedvese kórházban, a kapcsolat folytatására nincs kilátás. Közvetve azt is érzékelteti a regényben Takács Imre, hogy a magánemberi és a közösségi válságok egymást erősítik, s abban a világban aligha lehet megoldás. Kétségtelen, hogy a mű középpontjában ábrázolt emberi kapcsolat nem „rendszerfüggő”, hiszen bármilyen társadalmi berendezkedésben vannak szakítások, csalódások. A perspektíva hiánya azonban mindenképpen szembeötlő. A lírai elemekkel gazdagított befejezés is ezt erősíti. Egy kiváló regényben, aminek megszületése után joggal várta a szakma és az olvasóközönség Takács Imre regényírói pályájának folytatását. Más kérdés, hogy mi már tudjuk: ez a folytatás nem következett be, maradt egyregényes a szerző. Pedig igaza van Szopori Nagy Lajosnak: „A csillagok árulása ... az emberség regénye: a szembenálló feleket Takács elsősorban az emberség mérlegén méri meg. ...Hiteiben suhanc tud maradni felnőtten, népi tud lenni a népiség külső, látványos eszközei nélkül, s lírai – szentimentális mellékiz nélkül.”

Szép gondolatok, és hozzátehetjük: ezen értékeket majd a tovább bontakozó lírai pályán viszi tovább Takács Imre.

Bodor Béla

LÁTSZÓLAGOS APÁZÁS

Kukorelly Endre: TündérVölgy

avagy Az emberi szív rejtelméről

*„Csaba Bendegúznak volt hadverő fia,
Béke napjaiban most nem csatáz vala,
De benn volt szívében szerelem dárdája,
S mélyen gyökeret vert, mint hegyi nagy szálfá.”*

Vörösmarty Mihály: Tündérvölgy

Kukorelly könyve, melyet alcímében „regény”-nek nevez a szerző, úgy jelenik meg a róla szóló közbeszédben, mint újabb apa-könyv, mely elsősorban Esterházy Harmónia caelestis-ére emlékeztet, mintegy folytatva a középgeneráció íróinak intenzív gyász munkáját, az apák alakjával és életével való szembenézés problémájának feldolgozását. Az a benyomásom, hogy ez a vélekedés nem eléggé megalapozott. A TündérVölgy sokkal inkább a boldogult úrfikor-regények sorába illik, melyek értelemszerűen nem nemzedékhez, hanem az alkotók életkorához köthetők, és melyek közül Garaczi lemúriásza volt a leginkább kiemelkedő darab az utóbbi évtizedben.

Kukorelly tehát önéletrajzot ír. A feldolgozott korszak elsősorban a gyermekkor – erre, ennek hagyományosan idillként történő interpretációjára utal a könyv címe, persze az evidens Vörösmarty-utalás mellett –, amihez a család történetéből húzott segédegyenesek csatlakoznak, és annak a pozíciónak a megjelenítése, melyet a szerző irodalmi életben elfoglal. A könyv beszélője fontosnak tartja elmondani, hogy a hely, ahol könyvét írja, „...rendben tartott barokk kastély, jellegtelenre átépített melléképületekkel...” (257. p.), ami persze nem a sajátja: „1995 februárjában kezdtem hozzá ehhez a könyvhöz egy Berlin melletti kastélyban, amit ilyesmi dolgok miatt tartanak fenn a németek.” (21. p.) Itt tartják (jól) a németek az írókat: „...itt meglehetősen táplálják az embert, művész-hizlalda, te dolgozatsz, ők etetnek. Hizlálnak, fűtenek, kiporszívózzák a szobát, lehúzzák az ágyneműt, egyfajta szerencsétlenül édeskés illatú szerrel kipucolják a fürdőszobát.” (258. p.) De azt is tisztázza, hogy ő nem csak úgy írogat, hanem ez a mestersége. Vagyis feladatot teljesít, amikor könyveket készít, és még csak nem is minden von-

akodás nélkül. Például „Csak különleges alkalomkor írok baszásról, nem mert úgy áll kézre, ahhoz kerekedik kedvem. (...) valamit akarok vele, fölkérést teljesítek, szokásoknak megfelelni, pénzkereset, ehhez hasonlók.” (307. p.) Szövege narrátorát pedig arisztokratikus, lehetséges olvasói felett álló tekintélyszemélyként szituálja. „Én komolyan veszem magamat. Bizonyos szerepeket komolyan veszek, úgy, mint mások, akiken emiatt szoktam mosolyogni...” (301. p.), mondja (mármint a narrátor). Egyfelől tehát kreatív olvasástechnikák szükségesek a megértéshez (ezekről később), másrészt a narrátor (vagy az auktor?) uralni kívánja az olvasatot. Ennek is megadja azonban a magyarázatát, legalábbis áttételesen: „Mentem apámmal a járdán, a bolt felé, toltam a biciklimet, most boltba megyünk, mondta, ő mondta meg, hogy mi lesz, a leosztás szerint. Így helyes, ez beszélgetés.” – mondja. Lejjebb pedig: „Ugyanaz a működés, építgeti és bontja a rangsort, folyamatosan eltekint, ez egyrészt élvezetes, másrészt szeretetvágyat és szeretetet gyárt. Szeretet-gyár. Amíg hozzá beszélek, hozzá tartozom.” (363–64. p.) Próbáljuk ezt a szeretetet abban az általánosabb értelemben elgondolni, ahogyan Dante használja a Paradicsom végén: „...folyton-gyors kerékként mozgatott / vágyat és célt bennem a Szeretet, mely / mozgat napot és minden csillagot.” Persze, pláne ha a magyarban ide kívánczó vonzalom szót is ide vonjuk, még ennél is konkrétabban kötünk ki az általános tömegvonzás elvénél. De nem ez a lényeg. Úgy látom, hogy Kukorelly világában a szeretet szorosan összekapcsolódik a rendezettséggel, és ezt a rendezettséget mindig hierarchiaként kell elgondolnunk. Nem úgy, hogy a hierarchiában vagy a rendezettségben eleve megnyilvánulna a szeretet, hanem úgy, hogy ha ezekben nyilvánul meg a

szeretet, akkor jutunk el az idillhez, az ideális világhoz, Tündérvölgyhöz. A tekintélyszemély megmondja, hogy mi lesz, ez (a) beszélgetés, mely író és olvasó (nota bene: szeretetteljes) kapcsolatában a szöveg közvetítésével létrejön.

A történet centrumában tehát annak a valakinek az élete áll, akiről a narrátor, illetve az őt animáló író úgy beszél, mint önmagáról. Az apa ebben az életvilágban az egyes számú igazodási pont, aki azonban az életrendnek megfelelően a történet idején már halott. Ahogy a mottóban kiemelt említésen túl Vörösmartynál meg sem jelenik Bendegúz. Kukorelly regénye a szerelemről és a katonáskodásról szól elsősorban. Lehet mondani, hogy ebben a tekintetben is Vörösmarty regéjének megfelelően. Vagyis azt hiszem, hogy érdemes komolyabban vennünk a regény feldolgozásakor azokat az intertextuális kulcsokat, melyeket a szerző ad a címben és a könyv elejére illesztett mottókban.

Ez az öt mottó így hangzik:

*„Mit tudtok ti hamar halandó emberek,
Ha lángképzelődés nem játszik veletek?”*
(Vörösmarty Mihály: Tündérvölgy)

„Amit emlékezés itat át, az kétszeresen hat.”
(Sören Kierkegaard: A csábító naplója)

„Ki mondja ezt, és miért?”
(Lev Tolsztoj: Családi boldogság)

*„Valami csekély dolgok, amik
Mint a hó, elhangolták
A harangot, amit
Estebéd idején
Meggondítanak.”*
(Friedrich Hölderlin)

„A cselezéseket pedig végképp figyelmen kívül hagyta.”
(Heinrich von Kleist: A marionett-színház)

Az első mottó súlya a legnagyobb, amit a cím utalása is megerősít, és ami feltűnő ellentétben áll az olvasóban a recepció által kialakított várakozással: önéletrajzi mozzanatokból szerkesztett „apakönyvet” vár, és az első mondat mindjárt a képzelődéshez, a meséhez utasítja. A Kierkegaardtól való idézet aztán megint ezt az előképet, a naplót, az emlékezését emeli ki, de úgy, hogy ne lehessen

közvetlenül érteni a dolgot. (Hanem a kierkegaard-i ironia szellemében, ami szerint „...az élet tartalmának igaz és jelentős mozzanattá kell válnia a magasabb valóságban, melynek teljességét szomjúhozza a lélek. Ezzel szerez érvényt magának a valóság, de nem mint tisztítóvíz, mert a léleknek nem úgy kell megtisztulnia, hogy teljesen meztelenül, pőrén és csupaszon távozik az életből; hanem mint olyan történet, melyben a tudat fokként meríti ki magát...” (Az ironia igazsága, in: Az ironia fogalmáról. Ennek a gondolatnak a megfontolása egyébként Kukorelly regénye kompozíciós elveire nézve is tanulságos lehet.) A Tolsztoj-citátum kissé Jósika Miklós Abafijának mottóira emlékeztet („Kész a vacsora.” Balzac), de a regény ismeretében kettős értelmet is tulajdoníthatunk neki: egyrészt a regénybeli apa, és hatására a főszereplő is gyakran olvassa Tolsztojt, méghozzá újra és újra; másrészt deklarálja a narrátor identifikációjának problematikus természetét, ha a kérdést a regény szövegének egészére értjük. A Hölderlin-török részlete egyrészt a korábbi, nevezetesen Kukorelly-versciklusra, a H.Ö.L.D.E.R.L.I.N.-re utal, másrészt azt a kompozíciós és szövegalkító elvet jellemzi (metaforikusan? költői homályossággal?), aminek az a lényege, hogy ugyanazok az események bukkannak fel, sokszor szinte ugyanabban a megfogalmazásban, mint annak előtte, de az új szövegekörnyezet, az előzmények időközben bővült ismerete, az interpretáció, a moduláció és intonáció másfélesége az apró történet újra és újra más oldaláról mutatja meg. Értelmezve a képet: a harangkongás monotonijával vissza-visszatérő motívum a múltó regényidőben finoman áthangolódik. Végül a „cselezéseket” kiiktató Kleist-idézet éppúgy mutat Esterházy Javított kiadására, melyben hasonló programot olvashatunk, mint Kukorelly közismert futball-mániájára. Némiképp leegyszerűsítve: ennek a könyvnek a néhány mondatból álló bekezdéseiben (ezek alkotják a szöveg alapegységét) a szerző vagy ráér, vagy passzol, de nem dekázik, nem ügyeskedik, nem próbálja tartani a szót/labdát. Ebben a munkájában Kukorelly relatíve kevesebbet bíz a nyelvre, mint amennyit szokott.

Előbb azonban az olvasástechnikáról. (Ígértem, hogy visszatérek rá.) Kukorelly egyrészt rendkívüli figyelmet vár el olvasóitól, másrészt komoly gondot fordít arra, hogy megkönnyítse az odafigyelést.

Mondok egy példát. Említettem, hogy Kukorelly egy kastélyban dolgozott a könyvön, ezt a 21. oldalon tudtuk meg. Később kiderül, hogy ehhez a berlini kastély-idillhez, a felnőttként felderített és belakott TündérVölgyhöz egy sétány csatlakozik. „Ha elindulsz ezen az ösvényen, némi kiszámítható kanyargás után egy vese-alakú tóhoz jutsz. És ez is a valóság. Oda tartozik, csak a jobbik változathoz. A part bokrai között padok, a tóban falevél, vízililiom, sötétzölden fénylő nyakú vadkacsák egyszerű elrendezésben.” (95. p.) Ez a tó azonban végig vándorol a könyvön, felbukkan TündérVölgy-valóság „roszszabbik”, gyermeki változatában is. Alakja ugyanaz, jölehet a forma megnevezése változik, és a helye is. Időrendben az első változata az 1962. évi árvízkor keletkezett: „...a hév-megálló töltése előtti babszem formájú mélyedés megtelt belvízzel, évek alatt lassan valóságos nádas nőtt oda, békákkal, gyíkokkal, újabb hosszú évek kellettek ahhoz, hogy kiszáradjon megint. Kijártunk a tóhoz unalmunkban siklót fogni, abajgattuk, kövel hajigáltuk a békákat. A nagyobb fiúk oda jártak a lányokkal kefélni.” (315. p.) Pár évvel később innen lesnek egy gyanúsán viselkedő embert, aki később a vonatkerék alá teszi a nyakát: „A töltés melletti jókora, vese-alakú mélyedés bokrai közül figyeltük a rablónkat, ült keresztbe tartott karokkal. Ült, mint egy kereszt.” (339. p.) Időben a legutóbbi rétegben, de a szövegben jóval előbb pedig a kastély kertjében találjuk a tavat: „...a park szélén szív alakú mesterséges tavacska. A szél heves rohamokban végigsöpri a fűvön és a park közepére ültetett virágágyason a maradék havat. A tópart mellett, közel a padhoz, ahol ülök, hasával, a hasfalból meredeken kiálló talpaival felfelé fordult vadkacsa hullája lebeg a vízen, mint egy gömbölyűre kopott, ágbogas farönk. Nyírják a pázsitot.” (257. p.) A tavacska természetesen nem azonosak, nem is ugyanott található. Az író azonban ikonográfiai eszközökkel azonosítja a motívumot. Az alak megnevezésekor babszemről beszél, amikor szexjelenet teréről szolgál: „...a Kovacsics előrehajol, feltűri a szoknyáját, egy görbén nőtt vadalmafának támaszkodik, Széplaki mögéje áll, és úgy. (...) Így kell csinálni, ez a kúrás. Közben röhögnek, csapkodják magukon a szűnyogokat, szerintem tetszett nekik, hogy meglessük őket.” (315. p.) Vese alakú a tó, amikor az öngyilkosjelöltet lesik, de akkor is, amikor a felnőtt író munkájának környezetében találkozik vele.

És amikor a felnőttkori idill része, hiába szív alakú, megjelenik benne a felfúvódott dög. Ahogy az iménti szexjelenetben a méltatlan szerelem, úgy itt a méltatlan, visszataszító halál ábrázolása történik. Kukorelly úgy pozicionálja ezeket az apró, árnyalatnyi elmozdulásokat, hogy az embernek olvasás közben azonnal feltűnik, akkor is, ha száz oldalak választják el egymástól a motívum előfordulásait. Biztosan meg lehetne fejteni az ismétlés és változtatás vizsgálatával, az azokat megjelenítő retorikai és prózapoétikai alakzatok elemzésével, hogy mi a titka ennek a látszólagos önellentmondásnak. Én most beérem azzal, hogy a láttatás pontosságának és a rendkívüli arányérzéknek tulajdonítom a dolgot. Nagyon jól tett a magyar irodalomnak a képek használatában megejtett alapos diéta, melynek során Kukorelly az élkoplalók közé tartozott. A képek pontos és léptékhelyes alkalmazásának ma ismét megvan a természetes súlya.

Ennyiből is látható, hogy ez a szövegszervezési eljárás egészen más, mint amit Esterházyánál láthattunk. Ha analógiákat keresnénk, esetleg Ottlik Budáját, vagy Mészöly Filmjét kellene elővennünk. Én ezzel most nem fogok megpróbálkozni.

Jobban érdekel ennél a Vörösmartyból levezethető párhuzam. Úgy látom ugyanis, hogy ez a könyv, ha kissé anakronisztikusan akarok fogalmazni, a gáláns-heroikus, vagy ahogy Beöthy Zsolt magyarította, a hős-udvarias tematikát célozza. Kukorelly tárgya a szerelem és a vitézség, a katonászkodás, a férfi-élet kiteljesedésének két örök tendenciája, és munkájának az a tétje, hogy sikerül-e rezignált iróniával feloldani a mindkét területen elszenvedett generális kudarcot. „Ehhez a könyvhöz egy Berlin melletti kastélyban kezdtem hozzá. (...) rögtön beszélni is akartam róla C.-vel, aki a mű központi alakja, és akit valóban C.-nek hívnak.” (19. p.) [kiem. az eredetiben]. C. természetesen a főszereplő ifjúkori nagy szerelme, aki később máshoz megy férjhez (mivel hősünk nem hajlandó elvenni). Ugyanakkor ebben a figurában nyilvánvalóan több modell van összevonva. Valójában Kukorelly C. néven emlegeti mindazokat, akik életében a nő szerepét töltötték be. És persze játszik az olvasó intimitások iránti kíváncsiságával, amikor azt írja, hogy ezt a regényhősnőt „valóban C.-nek” hívják. Mivel hogy C. név nincs.

Ugyanitt arról is értesülhet az olvasó, hogy a mottóban kiemelt könyvek közül kettő, Tolsztoj és

Kierkegaard munkája volt Kukorellyvel a Fekete-tenger-i strandon, amikor hírt kapott apja haláláról. Ugyanezt a két könyvet vitte magával Berlinbe, amikor ebbe a könyvbe belefogott. A csábító naplója, Családi boldogság. A két cím a felnőtté váló férfi dilemmáját fogalmazza meg. A szuperférfi szerepében tetszelgő, mégis infantilis csábító, vagy a családot alapító és végre felnőtt férfi szerepét vállalja-e. Apja az utóbbira kapacitálja: „Néhány hónappal a halála előtt azt mondta vacsorázás közben C. előtt, hogy házasodjatok össze. Vegyem el. // Vedd feleségül.” (297. p.) [kiem. az eredetiben]. Csakhogy a katonaként hős, férfiként nők bálványja apa nem veszi tudomásul (vagy észre?) hogy fia életében a katonaság elszünetelni való gyalázat, megaláztatások sora, a szerelem pedig elsősorban ambivalens emóciókat generáló erotikus játék.

A TündérVölgy főszereplője számára a világ adott, elérhető formájában kategorikusan elfogadhatatlan. Lényegét tekintve ugyanaz az élethelyzet ez, amiről Kertész Imre beszél a Kaddisban. Ez az életérzés az, ami miatt úgy gondolom, hogy elsősorban egy nemzedék, a mai ötvenesek számára revelatív a TündérVölgy, jóllehet semmiképpen sem nemzedéki regény.

Kukorelly gyermek-alteregója irigy értetlenséggel figyeli apját, amint egyfajta vegetatív elégedettséggel leheveredik a napon egy nyugágyba, fog egy könyvet, és szemlátomást jól érzi magát. Ezt az önfeledtséget találja meg a gyerek a futballban, de csak a játék tartamára. És ennek a játéknak a tanulságai az életvezetésbe általában beilleszthetetlenek. Egy megoldás adódik: gyerekek maradni.

Annyiban tehát csakugyan apa-könyv a TündérVölgy, hogy az igazodási pont a főhős számára az apja, és ez az ember semmiféle használható magatartásmintát nem tud mutatni. Ünnepeken az egykori élet relikviáival terítenek („Régi dicsőségünk, halkések az éji homályban”, © Esterházy), és nem mentek el az országból '56-ban. Amikor lehetett volna. Mert nem. Ennyi. Választott életnek, vállalt sorsnak éppen elég. De beleszületni... ahhoz bizony kevés. Ez az élet nem cselekvéssel, hanem várakozással telik. Hogy ezek majd elmennek. Vagy megdöglenek. Az is jó. Addig is: „Ez marad, így kell lennie, mert így alakult. // Ha nem így kellene lennie, akkor nem így lenne. Nem nagyjából,

hanem egészen feladta, és látszott rajta, hogy megfelel neki, jó így, könnyű, hogy édes íz feladni.” (277. p.) És ez nemcsak az apáról, hanem az anyáról, a rokonságról, egyfajta szituáltság egészéről is elmondható. Nevezük az egyszerűség kedvéért polgárvilágnak.

Kényszeresen a saját gyerekkorom egyik jelenete járt az eszemben, amíg a regényt olvastam. „Az 1962-es árvíz majdnem elvitte Szentistvántelepét. Végül nem vitte el, a szentendrei országút töltésére telepített nyúlgát megfogta a Dunát.” – írja Kukorelly. (315. p.) Rómaipartot azonban elöntötte, de rendesen. Nyolc éves voltam, és valamiért el kellett kísérem apámat, aki bement a vízisport telepre. Nyilván, hogy biztonságba helyezze, amit lehet, áramtalanítson, meg ilyesmi. Hétféteken evezni jártunk. A töltés végén leültem, és néztem, ahogy apám, ez a normális felnőtt ember levetkőzik, fecskét köt magára, és belegázol az utcán kavargó mocskos vízbe. Combig, derékig, mellig. Megfordul, int, és úszni kezd. Beszúrtam egy gallyat a töltés oldalába, hogy megjelöljem a vízmagasságot. Amikor az első gallyat kimosta a víz, beszúrtam a következőt. Elővettem apám nadrágzsebéből a bicskáját, vágtam egy szelet kenyeret, megkentem vajjal, és megettem. Aztán kerestem egy újabb gallyat. Beszúrtam. Sehol egyetlen embert sem láttam. Mivel hogy nem volt ott senki. Mire apám visszaért, felzabáltam fél vekni kenyeret egy csomag vajjal. Nem tudtam, miért kellett ott rostokolnom. Talán azért, hogy apám biztosan visszajöjjön. Mert ha én ott vagyok, akkor nincs olyan, hogy nem jön vissza. Ez is benne van abban a bizonyos izben. A feladás édességében. Ami a sors, a felelősség vállalását, ahogy régen mondták, az ember saját keresztjének a felvételét is jelenti. „Azt a bizonyos, halálos családi boldogságot.” (371. p.) [kiem. az eredetiben]

És még valami. Amikor a regénybeli, előbb betörőnek gyanított későbbi öngyilkos („Ült, mint egy kereszt.” 339. p.) észreveszi, hogy figyelik a gyerekek, inkább elhalasztja a dolgot, hévre száll. „Már csaknem teljesen besötétedett, a hév fénylő, aranyszínű hernyója nagyokat zökkenve indult.” (340. p.) Lennének tehát olyan fényviszonyok, melyek mellett a szentendrei helyiérdékű vasút fénylő aranyszínű.

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2003

Pápes Éva

Gervai András: A tanúk

Film-történelem

Vannak változások, amelyeken sem átlépni, sem keresztüllnézni nem lehet, amelyek megváltoztatnak mindent, ami addig érvényes volt. Ilyen változás volt az 1990-ben bekövetkezett „rendszerátalakítás”, aminek következményeit, hatásait objektíven mérlegelni csak bizonyos idő eltelte után lehet. Nincs olyan területe a magyar kulturális életnek, ahol ne hozott volna döntő átrétegződést, ne forgatott volna föl mindent fenekestül. De mivel a világ sora főként a hétköznapok egymásra következéséből áll össze, bizonyos dolgokat nem látunk, nem láthatunk meg, mert talán túl közel vannak, mert benne élünk, mert érintve vagyunk nap mint nap. Olyan folyamatok ezek, amelyek velünk történnek, de igazán rálátni akkor tudunk, ha valaki feltérképezi, megmutatja, fókuszálja, vagyis beavat minket a történések háttérébe, megmutatja a változás irányát, következményeit, mindazt, amit okozott „kint és bent”. Gervai András egy ilyen „megmutatásra” vállalkozott majd’ négyszáz oldalas munkájában, ami egyedi keveréke a riportkönyvnek és a szociográfiának. Beszélgetéseket olvashatunk a magyar filmtörténet legjelentősebb személyiségeivel, olyan filmrendezőkkal, akik tanúi voltak a kezdetektől a magyar film európai rangra emelésének, de nemcsak tanúi, hanem aktív részesei mindannak a sikernek, amit a magyar film elkönnyelhetett az ötvenes évektől kezdve. A hatalom számára a film – a szovjet mintát hűen követve – mindig is kiemelt szerepet kapott, jól kézben tartott és ellenőrzött terület volt. Ahogyan kibontakozik a beszélgetések egymásutánjából a múltbéli filmgyár hétköznapi élete, a mindennapos küzdelmek, amelyek a háttérben zajlottak, az alkuk, a behódolások, a cselek és a rafinált taktikák sora, úgy kerülünk egyre közelebb a saját múltunkhoz, a mi szocializmusunk hétköznapijához. Merthogy a miénk is volt, még ha „akarta is a fene”, mert benne éltünk, ez volt a valóságunk, amiben így vagy úgy, de boldogulni, alkotni, egzisztálni kellett.

A könyv első harmadában a szerző beszélgetésre invitálta a korszak filmes nagyjait: Jancsó

Miklóst, Kovács Andrást, Makk Károlyt, Herskó Jánost, Bacsó Pétert, Mészáros Mártát, Gyarmathy Líviát, Gaál Istvánt, Ember Juditot, Gazdag Gyulát és Almási Tamást. Megszólal Kertész Ákos is, akinek szerepe író-dramaturgként hozzátartozott a korszak legjelentősebb magyar filmjeihez. Mindannyiuk nevéhez jelentős, külföldön is sikereket elért filmek tartoznak, amelyek által vált a magyar film – egy kis időre – Európa színpadán tartott kulturális teljesítményévé. Ezek a filmes személyiségek kisebb-nagyobb kitérőkkel, helyenként megvágott, betiltott filmekkel a tarsolyukban, de mégis csak dolgoztak, hírnevet szereztek, elismert és országosan ismert emberek voltak. Emlékezéseik objektivitását vitatni döreség volna, hiszen az emlékezet természeténél fogva szubjektív valami, kiejt, és néha átszínez dolgokat, de mindenképpen tükrözi magát a kort, amelyből „vétezt”. A beszélgetések egymásutánja, sorrendje, a folytonos oda-vissza utalások egymás munkájára, helyzetére és viszonyaira árulkodó és leleplező, megmutatja mindazt, ami az aktuális riportalany emlékezetéből éppen kiesett, így sajátos objektivitást hoz létre, a kor egészére vonatkozóan. Vallanak és emlékeznek, néha szenvedélyesen, néha enyhe maliciával, néha keserűen és megbántottan, és eközben kirajzolódik számunkra a magyar filmgyártás háttértörténete, ami valószínűleg nem sokban különbözik más magyar történetektől, más szakmák történeteitől, a mi személyes történetünktől, vagy mégis: ez sikertörténet. Mindazok, akik elmesélik, nemcsak részt vettek a régi világ működésében, hanem annak reprezentánsai voltak, sorsuk példa és minta volt sokak számára. Ha nekik megbocsátunk mindazért a megalkuvás-sorozatért, amit ránk-rájuk kényszerített a „rendszer”, már valamit megértettünk a saját múltunkból.

A nehezebbik falat, amit Gervai András lenyelet velünk, a szakma volt vezetőivel való beszélgetések sora, azokkal, akik „felülről” irányították a folyamatot, vagyis az ideológia börtönőrei voltak. Hálátlan szerep, mint tudjuk, örizni, elzárni, irányítani

valamit, képviselni az adott hatalmi felállást, annak minden „felelőségével”. A nevek csak a szakma számára mondanak valamit, a nagyközönség nyilván nemigen hallott Papp Sándorról, vagy Szabó B. Istvánról, Kóhalmi Ferencről. Elmúltak, ahogyan elmúlt a rendszer is, amit képviseltek. Tanulságos mégis ez a három beszélgetés a mára nézve, mert valljuk be, nem sokban különbözött szerepük a mai menedzser vezetőkéthől, csak éppen a hatalom egzisztenciális formái változtak (kissé).

A szerző alaposágát és a téma iránti tiszteletét jelzi a könyvet lezáró dokumentum gyűjtemény, amely 55 év anyagából válogatva helyenként ellenpontozza, helyenként árnyalja és kiegészíti a szubjektív vallomások, kitölti az emlékezet hézagait. Néha egészen másként hangzik valami egy bocsánatkérő mosoly kíséretében elmesélve, netán adomázva, mint hivatalos levélként olvasva – pecséttel – aláírással hitelesítve.

Imponáló a szerzői alaposág, amivel mindazokat is beavatja a „titkokba”, akik nem értik már azokat a „félszavakat”, amik a korszak lezárultával bekerültek az archívumok süllyesztőjébe: kiváló rövidítés jegyzéket és kislexikont, valamint egy név-

mutatót fűz a könyvhöz, ezzel gondolva a későbbi generációkra. Számukra ez valóban történelem, kutatási téma, igazi kincstára a szubjektív és objektív információknak. Mint ahogyan imponáló az anyag összeállításának átgondoltsága, a címek igazi profi újságírói „blikfanggal” való megszövegvezése, már a tartalomjegyzék egy kis ko(ó)r-történet!

Külön izgalmassá és mégsem csak történelmi vagy nosztalgia témává teszi a könyvet, hogy nemcsak a múltról szól, hiszen ma élő és alkotó emberekről van szó, akik néhány kivételtől eltekintve részt vesznek továbbra is a magyar kulturális valóságban, írnak, rendeznek, élnek benne, a folytonosság természetes közegében formálják meg véleményüket mindarról, ami volt, és ami van.

Bizony, ma már más világ, ezt mondják ők is mindannyian, minden megváltozott, legalábbis máshol húzták meg a határokat, máshol jelölték ki a sorompókat, és persze kicsit mások kezelik a jelzőlámpákat. De erről majd 55 év múlva...

(Saxum Kiadó, 2004)

Vetró András: Körösi Csoma Sándor

Pánczél Petra

Varázslatos ősi nevek

„Csecse-becse”, „csiri-biri”. Mondjuk gyakran az előbbit valami szépre, jóra, az utóbbit gyerekeknek, játék közben. De mi az a becse, s mi lehet a biri? Szólás-mondás? Hangutánzás? Nekünk már csak értelmetlen szójátéknak tűnik, pedig jelentése is van. A becse kincset, a biri varázslót jelent... magyarul. Sőt, nagy kezdőbetűvel írva, ősi személynévekké alakulnak. Olyan nevekké, melyek használatára rég kikopott a magyar nyelvből, ám a hangalak is, és a jelentés is megmaradt... játékos formában örízve egy darabot az időből.

Három évvel ezelőtt jelent meg Budapesten, magánkiadásban Szegedi Csanád: Magyar eredetű keresztnévek kincses tára című könyve. A szerkesztő több mint 8200 régi magyar nevet gyűjtött össze az „öregektől”, főleg Erdélyből, s közel hatszáz névmagyarázat is van a kötetben.

Első ránézésre csak furcsán hangzó férfi és női nevek gyűjteménye, néhol magyarázó szóval, szöveggel, s névnapi dátummal. Aztán kinyitjuk a könyvet másodszor is, harmadszor is, és századszor is... mert rejtély van benne, történet van benne, varázslat van benne...

Magyar-magyar szótár. De mesekönyv is, ábécébe szedve, s mindenki maga írhat belőle szomorút, vagy humoros végűt. A szereplők adottak, az alakok, a jellemek, a foglalkozások, az életkor, s még a vallás is, a nevekből mind-mind kiolvasható.

Az is világos, hogy a név nem vész el, csak átalakul: keresztnévből sok esetben vezetéknév lett. Ilyen például az Avas, a Bán (méltóságnév), a Bedő, a Benkő (lelkileg, szellemileg erős férfi), a Bodor és Fodor (göndör hajú), a Demjén (legyőző), a Dorman, a Dózsa, a Gál (nagyvonalú, gáláns), a Geréb (veréb), a Gyárfás (idős férfi), az Iharos (csapongó természetű), a Kardos, a Nemere (nyughatatlan), az Ódor (utazó, világot látó) és a Zente (jámbor).

Vajon gondolunk-e arra, utazásaink alkalmával, hogy egy-egy megma-gyarázhatatlannak tűnő településnév szintén régi magyar nevet rejt? A zalaiak (a Zala összekötőt jelent), tudják-e, ha Batykon áll a vonat, hogy az is egy régi személynév, és a somogyiak, hogy a Somogy somfás helyet takar?

Ha pedig a becse kincset jelent, akkor Becsehely az „kincses-hely”, ami igaz is, hisz Zala legrégebb

idő óta lakott településéről van szó, ahonnan római kori leletek kerültek elő, nem kis számban. De gondolhatunk a „becses” szavunkra, melyet valami fontos értékes, kincset érő dolog kapcsán használunk. Ám ha ezt valaki „megbecsteleníti”, mérünkben vagy bánatunkban azt mondjuk az illetőre, hogy bizony nem volt túl „becsületes”.

A településneveknél maradványként említhetjük Cserszegtomajt, melyben a Tomaj hallgatag, mogorva férfit jelent, vagy Galambokot, melyben a Galamb női név mögött a szerető jelentés húzódik meg, s ugyanezt jelenti a Gerle is. Nagyrada, történetünkben ragyogó hely lesz, mert a Rada, Radó fényt adót, sugárzó férfit jelent, a Surd pedig herceget. Baja, Buda, Bucsu, Borsod, Fonyód, Kapolcs (kapocs), Monor, Nógrád, Ózd, Siklós, Szakácsi, Szatmár, Vác, Villány, Zánka szintén személynévként szerepelt. Férfi és női nevek ugyanolyan szép számban találhatók a helységnevek, földrajzi nevek között, s bőven van példa a magánhangzók, más-salhangzók tájegységenkénti változásaira is. A zalai Börzönce, Döbröce, Csömödér, Dobron(hegy) az erdélyi gyűjtésben Berzence, Debrő/Debröce, Csödömér, Dobrun férfinévként található meg.

A könyv alapján akár egy idilli világot is elképzelhetnénk, de ez nem volna helyénvaló, mert a megelevenedő figurák nem jobbak, nem rosszabbak, nem szebbek és nem esetlenebbek, mint mi vagyunk néhány száz, vagy ezer évvel később. Inkább találékonyabbak, (ön)ironikusabbak nálunk, hiszen a névként használt szavak jelentése rengeteg dologra utal, amit őszintén, szívből használtak. Ha tetszett a viselőjének, ha nem. Hiába, név és sors, már ősidőktől egy, csak nem mindig veszünk róla tudomást.

Testalkatilag egy férfi lehet például Kurta (rövid, kicsi), vagy Örkény (félelmet keltő), egy leány pedig Delinke (szép termetű), vagy Sudárka (magas, karcsú). A korabeli szülők Büvellő (szépségével elbűvölő) lányukat minden bizonnyal szívesebben adták hozzá egy Bajánhoz (gazdag, bajt elűző férfihez), mint egy Kajtárhoz (keresgélőhöz). És ha egy frigy mégsem okozott túl nagy örömet, a leány lehet, hogy belesze-retett inkább egy Barnába (a vigasztalás fiába), vagy egy Bónisba (többletet adó),

amit mondjuk egy Bocsárd (megbocsájtó) nevű férj talán el is nézett neki. Nem túl szerencsés sorsú szülők gyakorta adtak sikerre, gazdagságra, nagyságra utaló nevet gyermekeiknek: a Bedecs karddal jól bánó harcost, a Ders derűs, boldog férfit, az Etre tette készit, a Gyenes megbízhatót, karakánt, a Koppánd győzedelmezt, Terebestyén tekintélyest, Vajta a legjobbat jelenti.

A névadás beszédes volt, rengeteget elárult viselőjéről. A sokat kiabáló csecsemőnek (vagy vénasszonyoknak?) nem hiába adták a Rikács nevet, a csábító leánynak a Csábost, a hasonló vonzerővel megáldott fiút pedig Bácsnak (bácsinak?) hívták. A forró fejű férfinek a Sükösd, a balkezesnek a Szalók, a tanítónak, hir-detőnek a Szórád név adatott. A könyvet figyelmesen lapozgatva harcosok (Azár, Bajnok, Csatád), hősök (Dalia, Demjén, Örs), mágusok (Csanád – a legfőbb energia birtokosa, Majlát – jövőbe látó, Margó, Rába – a világosság –, és a nap gyermeke), szép ajkú, jó és tiszta leányok (Ajsa, Mira, Jolánka, Fehéra) elevenednek meg. A társadalmi helyzet (Szolgád), a testi hiba (Füles), a gyenge jellem (Fajsz, a falánk) ugyanúgy kiolvasható, mint a tiszteletre (Könd vagy kend?), gúnyra (Csunyus), vallásra (Lehel, a teremtő, Bojtorján az Isten botja) utaló névválasztás.

Jellemzőek a színekre, állatokra, vagy természeti jelenségekre utaló elnevezések is. A Kese még ma is szökét, a Kara feketét jelent. A ragadozó állatok és madarak iránti tisztelet jeléül sok fiú kapott Bese (kánya), Barsz (párduc), Karácson (kerecsen sólyom), Károly (karvaly), Karsa (ölyv), Kaplony (tigris) nevet. A leányokat inkább valamely lenyűgöző jelenségről, szép tárgyról, vagy virágokról nevezték el. Bársonyka, Biborka, Bogárka, Csillavér, Füzike, Gyöngyvér, Hajnal, Mályva, Őszike mind erre utaló névadások. Ugyanilyen fontos volt a fényhez (Luca virradatkor született), naphoz és az anyasághoz köthető személynevek alakulása is a lányok esetében. „Pir” és „Ré” tövű nevek mind a napra (Piri, Piriba, Pirid, Pirit, Pirka, Piróka, Piros, Réka, Rékás, Rébe, Rege, Réta) utalnak. Az „Em” tövűek, pedig az emlére, anyaságra, csecsemő ellátására (Emese, Emőke, Emse, Emike, Emice). Kiolvasható az is, hogy ki hányadiknak született egy családban: Ella az elsőszülött, Egyed egyetlenke, Ete, a hetedik gyermek, Ond a tizedik.

A könyv szerkesztője, ahogy az a bevezetőben olvasható, nem „délibábos nyelvészkedésre”

törekedetett, nem irt le olyant, aminek nem biztos a jelentése. A kötet nem is tudományos értekezés, és nem hasonlít etimológiai szótár „hangulatú” névmagyarázatokra sem. Hasonlít viszont számos olyan szavunk tárára, melyet már csak mondókákban, kiszámolóokban, „csúfolókban” hallunk gyerekektől. Ők még lehet, hogy tudnak valamit, ösztönösen ráéreznek a szavak ízére, hangulatára jelentésére. Amíg a tudatlan felnőttek rájuk nem szólnak, hogy ne beszéljenek össze-vissza, értelmetlen halandzsanyelven. Pedig a nevekben rejtett üzenetek nem csak gyerekeknek szólnak, a névsorba rendezett mesekönyvben bárki megtalálhatja a saját történetét. Csak fel kell ütni a könyvet, izelgetni a nevek mögött megbúvó ősi szavak jelentését. A Kálmán például azt jelenti, hogy „megmaradt”, „aki túlélte”, mint ahogy a 8200 név és szó is átvészelt az évszázadokat. A születendőknek, pedig ennek tudatában, bátran lehet választani a könyvből valami találót, reménykeltőt... valami bűvös nevet.

Vainő Rouvien: Őszi emlék

Saáry Éva

EGY ÉLET A VILÁG IFJÚSÁGÁNAK SZOLGÁLATÁBAN

Laszlo Nagy: L'art de rebondir. Le tour du monde en 80 ans.

A Genfben élő Nagy László, aki évtizedeken át volt a nemzetközi cserkészmozgalom főtitkára, igen érdekes önéletrajzot adott közre, melynek magyar nyelvű változata, „A föld kerek“, a 2001-es budapesti könyvvásáron nagy feltűnést keltett.

Én azonban minderről nem tudtam, így a 2003-ban napvilágot látott francia fordítást vásároltam meg, melyből egyes hazai vonatkozásokat kihagyott, másokat, az idegen olvasókra való tekintettel, jobban kidomborított, megmagyarázott.

A könyv tanulságos, élvezetes olvasmány. Olyan embernek az életéről szól, akinél szinte nem volt törés, végig egyforma magas szinten, kiváló személyiségek támogatásával haladt a pályáján, és több alkalommal sikerült beutaznia az egész világot. Pedig – és ezt is hangsúlyozni kell –, nem ilyenek indult. A gondviselés gyakori beavatkozásainak következtében alakult csak azzá, ami.

Tudom, „történelmietlen“ a kérdés, de mégis föl kell tennem: mi lett volna Nagy Lászlóból, ha egy súlyos tüdőbaj és magyar orvosbarátja hatására ki nem kerül 1947-ben a híres svájci magaslati üdülőhelyre, Leysunbe?

A tuberkolózis, kisebb-nagyobb megszakításokkal, öt esztendőn keresztül kínozta, de a kényeszerű pihenések lehetőséget adtak neki a meditálásra, olvasásra, tanulásra, sőt ezen az elegáns helyen sikerült megismerkednie olyan emberekkel, akik útját hatékonyan egyengették. (Dominique-al, a későbbi, megértő feleséggel is itt került kapcsolatba).

Mi érdekelte? Az újságírás és a szociológia. Jogi és államtudományi doktorátust szerzett, s részletesen áttanulmányozta többek között Vilfredo Pareto, a „polgár Marx“ hatalmas művét. Több könyve jelent meg a fenti témakörökben franciául, németül.

Aztán elkezdődtek a hányattatások. Dolgozott Münchenben, a Szabad Európa Rádiónál, cikkeket írt a franciasvájci lapoknak (Journal de Geneve, Gazette de Lausanne), előadásokat tartott.

Szerencsés véletlen, hogy közben elkezdett ifjúsági kérdésekkel foglalkozni. Ennek köszönhető, hogy idővel megválasztották a nemzetközi cserkészmozgalom főtitkárává, – és jól választottak!

Nagy László mozgékony, fáradhatatlan munkása lett az ügynek. Utazott, tárgyalt (még királyokkal is), ötletes manőverekkel pénzt szerzett. Híres beszámolója, a „250 millió cserkész“ világsiker lett.

A szomorú az (de erről a szerző nem tehet, csak közbevetőleg jegyzem meg), hogy a nyugati ma-

Vetró András: Anyaság II.

gyar cserkészmozgalomnak ebből nem volt semmi haszna. Mint emigráns szervezet (több mással egyetemben), nem kerülhetett be a Szövetségbe, s noha pótolhatatlan nemzetmenő munkát végzett, állandóan filléres gondokkal kellett küszködnie.

Na, de térjünk vissza Nagy Lászlóhoz, aki becsületes és hű „genfi polgár” lett, s noha az 1956-os forradalom nagyon megrendítette, csak tíz esztendővel később, Kádár országlása idején látogatott Budapestre. Természetesen, sorozatos csalódások érték, s be kellett látnia, hogy nincs visszaút, Svájc marad az „igazi hazája”. (Munkája, családi helyzete is ide kötötte, hiszen három gyermeke született, köztük a kiváló újságíró, majd közélet-európai szakértő, tudósító, Laurent Nagy.)

A könyv befejező részében a szerző kizárólag nyugati problémákkal foglalkozik. Elemzi a nagy franciasvájci napilapok csődbejutásának hogyanját, miértjét, eltűnődik Helvécia annyit vitatott második világháborús szerepén (ennek kapcsán felsorolja,

mi mindent tettek a svájciak, főleg Carl Lutz, az üldözöttek mentéséért otthon és külföldön).

Az aktualitáshoz közeledve, végül igen kemény szavakkal ítéli el az „illegális, indokolatlan, fölösleges” iraki háborút, s a „bosszúálló cowboy” szerepében tetszelgő Bush elnököt.

Nyolcvanévesen az öregség is foglalkoztatja. Szomorú beletörődéssel veszi tudomásul az idő könyörtelenségét, de meggyőződése, hogy az embernek, amíg erővel és szellemi képességekkel bírja, nem szabad föladnia a munkáját. „Műveljük tovább a kertünket” – mondja, legyenek terveink, céljaink.

Majd Einsteint idézve, tréfával üti el az aggodalmat. Tőle ugyanis egy alkalommal „temetése helye” felől érdeklődtek. Kettős állampolgár lévén (amerikai és helvét), azt válaszolta, inkább Svájcban szeretne pihenni, mert ott „minden húsz esztendővel később történik”.

Éd. Georg, Geneve, 2003. – 392 oldal.

Vetró András: Lovag II.

Kovács István

Összefüggéseink tudatában

*Miként egyre több kátrányos szilánk, ha ég,
Körötted parázsló rongyok kavarnak,
Te lángolsz, s nem tudod, szabad lehetsz-e még,
S tiéd-e az, mit birtokodnak mondhatz.*

*Vagy csak hamu s csak zűrzavar maradna,
Mit kavarr vihar, szakadék-mélybe ránt...
És mint örök győzelmek pirkadatja,
A hamuban csillaglik-e majd gyémánt?*

E versidézet Andrzej Wajda 1958-ban készült híres filmjének, a *Hamu és gyémánt*nak templomkapu-boltozata alatt hangzik el a főhős szájából, aki a történet lezárásaként a história szemétdombján végzi. A különböző eszközökkel, de végeredményben a kikényszerített felejtéssel konzolidáló kádárista hatalom jól tudta, hogy e filmet Magyarországon forgalmazni nem szabad, mert a mozinéző az elhangzott versidézet kulcsszavától megnyíló templomcsarnok mélyén 1956 páratlan közösségi áldozatának elhamvadt oltárára, a megízelt szabadság hamuban csillagló gyémántjára láthat. E gyémánt a visszanyerhető emlékezet. És vannak idők, amikor nincs veszedelmesebb az emlékezetnél. Az emlékezet fundamentuma a kultúrának és a történelmi tudatnak, amelyek nélkül se regionális kishazákat belakó tágabb közösségek, se nemzetek önazonossága nem létezhet. Az önazonosság(tudat) apránkénti elvesztésével a nemzet lakossággá válik, s a *lakos* legmeghatározóbb szinonimája ma már a fogyasztó, a *fogyasztó* pedig *csecsemő*, hogy mellőzzük a sértő *rabszolga* kifejezést.

Ebben az értelemben nincs kiszolgáltatottabb ember a lakosnál. Az idős Kossuth Lajos keserű elégedettséggel emlékezett vissza, hogy Magyarország lakóit az általa is meghatározott 1848-as változások tették polgárrá, kovácsolták egymással szolidáris, társadalmi osztályok fölötti közösséggé.

Kossuthról szólva kínálózó annak megemlézése, hogy nagy visszhangot kiváltó amerikai körútnak egyik tömeggyűlésén egy Cyprian Kamil Norwid

nevű lengyel költő is részt vett. Nem tartozott nemzetének könnyen lelkesedni tudó tagjai közé, de ezúttal Kossuth fellépésének, szavainak varázshatása alá került. Egyik barátjának címzett levelében erről így ír: „Nem bűvölnek el Kanada óriásfenyői, mert közöttük járva az ember föl kell emelje a fejét, hogy csúcsukig lásson. Engem az eredetiség forrása bűvöl el csupán, amely előtt le kell térdelnünk, fejet kell hajtanunk, hogy hozzáférjünk. Számomra ilyen forrás Kossuth...”

A mottóként idézett, 150 évvel ezelőtt született verssorok, a *Hamu és gyémánt* című film ihletői is tőle, Norwidtól származnak. Ő is ama forrás, aki előtt térdet kell hajtanunk. Az 1821 és 1883 között élt költőnek, prózaírónak, drámaszerzőnek életében mindössze egyetlen verseskötete látott napvilágot. Tizenegy kötetből álló életműve halála után közel száz évvel, 1971-ben jelent meg először.

A nagyvilágban szétszóródott kéziratok összegyűjtése és sajtó alá rendezése leginkább a jeles lengyel irodalomtörténész és esztéta, Juliusz Wiktor Gomulicki érdeme. Tanácsát kérve 1974-ben felkerestem őt egy magyarul kiadandó Norwid-válogatáshoz. Az akkor hatvanöt éves irodalmár váratlan kérdéssel fordult hozzám: „Tudja-e, hogy az én apám látta az orosz hadsereget Magyarország felé vonulni?” Az I. és a II. világháború továbbá 1956 eseményeinek ismeretében a kérdés nem lepott meg. „Nem, nem akkor, nem a századunkban, hanem 1849 májusában” – mondta, s csodálkozásomra azzal folytatta, hogy hatvanéves kora után nősült apja karonülőként Osztrólenka egyik főtéri

házának erkélyéről bámulta a dél felé masírozó litvániai gárdahadtest színes forgatagát, s a tamburmajor taktust vezénylő föl-földobott botjának csillámai és a zenekar éles hangnyilai különösen az emlékezetébe lövődtek. Juliusz Wiktor Gomulicki még ma is él, kilencvenhatévesen is meglepő szellemi frissesség jellemzi; meggyőződésem, hogy a Norwid költészete által kényeszerített napi agytornának köszönhetően.

Ma 2005 márciusában érdemes azt tudnunk, hogy térségünkben él egy ember, akinek apja öntudatlanul is tanúja volt az 1848-as Magyarország elleni orosz beavatkozásnak. Ez az intervenció tett pontot arra a lehetőségre, arra az esélyre, amely a közép-európai térség fejlődése előtt más távlatokat nyithatott volna. Ez a gondolat nem magyar, hanem egy nyugaton élő orosz történésztől, Mihail Hellertől származik. Ő jegyzi meg Oroszország történetét feldolgozó könyvében: „I. Miklós beavatkozása megmentette az ausztriai császárságot, amelynek trónján az ifjú Ferenc József császár ült. 65 év elteltével még az osztrák-magyar trónon volt, és elindította az I. világháborút, amely – feltehetőleg – távoli következménye volt annak is, hogy az orosz hadsereg elfojtotta a magyar forradalmat.”

Hogy a történelmi időnek 1848-as metszete ennyire – a historiában egyedülálló módon – személyes tulajdonunk, érzelmi energiaforrásunk lehet, az március 15. páratlan gazdag jelentéstartalmának köszönhető. Március 15. emiatt olyan történelmi, morális háromszögellési pont, amelynek birtokbavételét – legitimációjának ösztönös megerősítéseként – minden magyar kormány megkísérli, hogy onnan vegye számba a múltat és tervezze a jövőt. E kísérlet ezideig igazából még senkinek sem sikerült.

Március 15.-ike. 1848-ig jószerével csak arról volt emlékezetes, hogy Merseburgnál ezen a napon verték tönkre a kalandozó magyarokat. Ennek történetét azonban sokszorosan felülírta annak a napnak eseménysoara, amelynek forgatókönyvírója és rendezője a zseniális poéta, Petőfi Sándor volt. Karnyújtásnyira érezzük őt magunktól. Egy nap, amelynek történetét mégsem csupán az előző este a Pilvax-kávéházban, hanem az azt megelőző húsz, huszonöt év során az országgyűlésben készítették elő. A reformországgyűlések rendszerváltoztató munkálatai a vértelen forradalom napjával váltak a társadalom számára eredménnyé. A rendszervál-

tozás elmúlt másfél évtizedes tapasztalatainak birtokában döbbenhetünk rá a reformországgyűléseken hosszú éveken át kiérlelődött érdekegyeztetés fontosságának, s a pozsonyi ellenzéki képviselők és a pesti forradalmi ifjak összehangoltan pontokban megfogalmazott követeléseinek igazi tartalmára. Az ország modernizálása szempontjából mindegyik pont létfontosságú, de a legnagyobb jelentőséggel talán a jobbágyfelszabadítást követelő hatodik birt. Ennek eredményessége révén válik ugyanis 1848 március 15. milliók számára személyes élménnyé. A jobbágyfelszabadítással 1.400.000 jobbágycsalád egyik órától a másikra az általa művet telek (kb. 24 hold) és lakott ház tulajdonosává válik, ugyanez vonatkozik a csak házzal (és esetleg töredéktelekkel) bíró zsellérek tömegeire is. Az 1848-as rendszerváltozás az érintetteket személyükben nem csak szabaddá –, hanem 80%-ukat – változó módon – tulajdonossá is tette. Az 1989/90-es rendszerváltozás általános jellemzője a térségben, hogy sokaknak a lábbillinccsel együtt a lábbelijüket is levette.

A magyarhoni jobbágyfelszabadítás nemcsak hogy időben és időbelileg is a leghamarább történt, de a legradikálisabbnak is bizonyult. A „radikális” kifejezés fogalma 1848 esetében egyensúlyban van az „érdekegyeztetés” fogalmával. A jobbágyfelszabadítás nem tette tönkre az ország politikai és gazdasági életében meghatározó birtokos osztályt, amelyre fejlett polgárság híján a modernizálás feladata hárult. Kártalanítását közös teherként az állam vállalta.

Az 1848-as rendszerváltozás úgy emelte be az „alkotmány sáncai mögé” az addig jogfosztottakat és gazdasági függésben élőket, hogy a feudalizmus kiváltságosait nem tette tönkre. Ezzel kiiktatódott annak a veszélye, hogy a jobbágyok és a nemesek egymással szemben kijátszhatók legyenek, mint erre mind 1846-ban, mind 1848-ban Galíciában sor került.

Az 1848-as választási törvényről tudni illik – az Európához való hasonlítgatás mágneses terében –, hogy akkoriban a legkorszerűbbek közé tartozott, ahogy az üres államkasszát örökölő Batthyány-kormány a maga öt hónapig tartó működésével – s a megoldandó külpolitikai és belpolitikai gondok sokaságával – is a legstabilabbnak bizonyult Európában.

Tevékenysége, eredményessége egyik legbeszédesebb bizonyítéka annak, hogy a magyar politikai elit és maga a magyar társadalom is mennyire felkészült volt. Éppen emiatt március idusa a *felkészültség* szinonimája is a tudatunkban. Mindkettő elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy a magyar nemzet sike-remen meg tudta vívni a rákényszerített alkotmányvédő háborút, s 1849 nyarán a legreménytelenebb körülmények között is vállalta a függetlenségi harccá váló küzdelem folytatását.

A szabadságharc során – az elesetteket, súlyosan sebesülteket, fogságba kerülteket is beszámítva – több mint 200.000 fős honvédsereget állított ki, szerelt és fegyverzett fel, látott el az 1848-as rendszerváltozás magyar állama. Ez annak volt köszönhető, hogy a nép bízott a kibocsátott papírpénzben, amely csak az utolsó hetekben veszített az értékéből. Vagyis a nép bízott a papírpénzt kibocsátó kormányában. A kormány működésének hátterét jelentő országgyűlés évtizedekig tartó napi aprómunkával alapozta meg ezt a bizalmat.

Mint említettem, Mihail Heller orosz történész azt sugallja; ha a magyar szabadságharc győz, más irányt vehetett volna a Baltikum és az Adriatikum közötti térség története: esetleg nem robban ki – például – az I. világháború, amely a tehetetlen Európa szemeláttára zajló 1990-es évek véres balkáni drámája idején mintha arra döbbsentett volna bennünket, hogy még mindig tart.

Lengyel irodalomtörténész mesterem apja, Wiktor Gomulicki, aki I. Miklós cár alattvalóként látta meg a napvilágot, 1849 májusában nem tudhatta, hogy orosz uralkodó soha korábban akkora haderőt nem vonultatott fel Európában, mint akkor éppen Magyarország ellen. Azt se tudhatta, hogy szülővárosának neve, Osztrolenka ilyen mélyen beleszövődik a magyar történelem zászlószalagjaiba – egy Petőfi nevű költő és egy Bem nevű generális révén. Az utóbbiról írják majd a legszebb lengyel poémát *Gyászrapszódia Bem emlékének* címmel. Szerzője Cyprian Kamil Norwid. Kései utódja a lengyel literatúrában többek között Adam Wazyk. Ő az, aki egyik leghíresebb versét e sorokkal kezdi:

*Veletek voltam aznap, mikor a Bem szobornál
Magyar és lengyel zászlók alatt ujjongtatok.
Nem tudom, közületek ki él még és ki holt már,
Midőn elnémult minden, csupán a tűz ropog.*

Adam Wazyk 1956. október 23-án nem csak a versben, hanem a valóságban is ott áll a Duna-parti Bem szobornál. A forradalomról adott költemény-híradását azzal fejezi be:

*Hol a felkelők hamván keserű füst terjeng,
A végső mítosz összedőlt. De Bem emléke ép.*

Cyprian Kamil Norwid 1851-ben a Bemről szóló mítosz születéséről ír:

*Ájult városfalak között gyűrűző körtánc,
Kapun csattanó urnák, csorbul a fejszék éle,
Jerikó falai ledőlnek, mint a sziklák,
S a fény nem penészlik meg a nemzetek
szemében...*

Tovább, tovább, – –

A mai nap üzenete is az, amit Norwid címzett Bem Józsefnek: *Tovább, tovább* – Végtére is Európának ebben a szegletében minden összefügg. Ha nem csupán egyoldalú függéseinknek vagyunk tudatában... És egyáltalán: ha van tudatunk. (*Beszédként elhangzott Keszthelyen, március 15-én.*)

Vetró András: Damjanich János

Szigethy István

Elszalasztott(?) esély

– a rendszerváltás zalai útja –

A diktatúra évtizedei után először tizenöt éve, 1990 tavaszán választottunk szabadon. Hazánk új esélyt kapott, történelmünkben újabb szakasz kezdődhetett. Kerestük a kibontakozást, a független, szabad, végre valóban demokratikus jövő lehetőségét. Sokféleképpen. Ehhez hagyományaink vagy akár mások példái kevés támpontot nyújtottak. Az arculatukat, önazonosságukat alakítgató pártok meglehetősen képlékeny központjai is inkább várták a javaslatokat, mintsem orientálhatták volna a helyieket.

Zalában is többé-kevésbé saját utunkat követünk. Büszkék lehetünk rá, hogy már 1988 végétől az itteni események történelmet írtak: rendre megelőzve az országos „menetrendet”. Ha az eseményeket nem örökítjük meg mi, akik azokat mindennapjaink természetességével átéltük, bizony könnyen feledésbe merülhetnek. Ami azért is kár lenne, mert példájukon elgondolkodhatunk: nem jártunk volna-e jobban, ha az országos közélet inkább e beigazolódott lehetőséget, a „zalai modellt” követi? És mire taníthat ez még napjainkban is?

A különbség valószínűleg az itteni gondolkodásból eredt. Az erők összeadására, a magyar viszonyok között mindig annyiféle „másik” megértésére való törekvés nemcsak a két legnagyobb hatású zalai integ-rátort, Zrínyit és Deákot jellemezte, de Festetics Györgytől Wlassics Gyulán, Pais Dezsőn, Keresztury Dezsőn keresztül napjainkig – a politikánál jóval szélesebb értelemben vett – közéletünk számos országos jelentőségű résztvevőjét is.

2003 októberében Zala ismét magára vonta a figyelmet. Bár Deák Ferenc kétszázadik születésnapját az ország szerényebben ünnepelte meg mint az elmúlt évek számos évfordulóját, talán mégis jobb, hogy így történt. Méltóbb, illőbb hozzá, hogy mi váltunk központtá: szülőföldje – egyben stílusa is. A megemlékezés Zala – elsősorban Molnár András történész – jóvoltából bizony sokkal előbbre sikerült, mint megannyi protokolláris merevült, országos ünnepelés. Ahogy Deák gondolatait idéztük, tetteit elevenítettük föl, sokan döbbsen-

rá szerte az országban: milyen időszerű napjainkban is! A kehidai ünnepségen például mennyire összhangra talált, amit az Országgyűlés mostanában annyira szemben álló két pólusáról Nógrádi László és Balogh Miklós képviselők mondtak.

A korszakváltó események tizenötödik évfordulóján úgy érzem, Zalának újból lehet mondani-valója. Beszéljük meg hát, milyen úton indultunk. Úgy, ahogy átéltük mindezt, sokan résztvevőjükként. Pontosságra törekedve – de elkerülhetetlenül szubjektívan, hiszen csak így lehetünk őszinték. Nem szeretnék idealizálni semmit, talán a nosztalgiázást is sikerül elkerülnöm. Tudom, hogy ami nálunk történt, szintén közel sem volt hibátlan – mégis tartalmában és stílusában európaibb színvonalú, pozitívabb közélet lehetőségét vetítette előre, mint ami az országos politikában bekövetkezett. És kérdés, hogy ez az esélyünk valóban elszállt-e már.

*

A későbbiek megértéséhez kezdjük 1956. november 3-ával. Besötétedett, mire édesapám hazaérkezett a Berzsényi utca 8. alatti lakásunkra. Először láttuk, mióta elutazott Győrbe, ahol a Dunántúli Nemzeti Tanácsban képviselte Zalaegerszeget.

Előtte még a városi forradalmi bizottság ülésén vett részt. Beszámolt arról, amit Győrött végzett, ami ott lezajlott. Otthon is mesélni kezdett. Például, hogyan dolgozott együtt a győri rádióban a színész Kiss Ferencsel, hogyan járt Budapesten küldöttség tagjaként, vagy miként tisztázták Szigethy Attilával: mindössze névrokonok. Beszélt Marx Gyuláról is, aki Nagykanizsát képviselte. Akkor hallottam tőle először ezt a nevet. Említette még, hogy hazafelé szovjet tankokat láttak. Biztosan nem véletlenül.

Másnap reggel alsó szomszédunk, Somogyi néni ébresztett minket:

– Árpád, itt vannak az oroszok. Azonnal menjen ki a szőlőkbe!

A városi forradalmi bizottság több tagja külföldön érezte magát biztonságban, de apám nem akart disszidálni: „Nekünk itt a helyünk.” Amíg

1958 őszén föl nem fedezték, a Fejér megyei Igaron, Tibor öccsénél húzta meg magát, aki ott körzeti orvosként dolgozott.

1956 decemberében, tizenhárom éves fejjel éltem át először, milyen érzés, mikor késő éjszaka géppisztolyos pufajkások ébresztenek. Apámat ke-resték. Fel kellett kelnem még a rekamiéről is, hogy az ágyneműtartót átnézzék: nem ott bújik-e meg? Ez az „élményem” néhányszor megisméltődött.

Rövidesen házkutatást is tartottak. Fontoskodva lefoglalták apám fotóit, melyeket még a háború idején készített hajmáskéri bajtársairól. Bosszantó volt, de magamban jól ki is nevettem őket, mikor ezeket a felvételeket katonai kémkedést bizonyító bűnjeleknek minősítették. Rövidesen azonban szinte megdermedtünk: az egyik karhatalmista leoltotta a villanyt – és a társa utána felmutatott Mária nagynéném ágyánál egy pisztolyt. Megállt a levegő. Belefehéredtünk. Miután kellően kiélvezte hatalmát, szívmengető humorral azért csak „megnyugtatott” minket: mondhatná, hogy az ágyban találta.

Én leginkább azt fájlaltam, hogy elvitték az újsá-gokat, rölapokat, melyeket tavasz óta gyűjtöttem. „Bölcsességüket” mutatta, hogy a november 4. utániakat meghagyták. Megvannak. Így is mennyi érdekesség maradt meg gyűjteményemből...

A történet évtizedek múlva több szálon folytatódott.

*

Már 1988 végén két renitens zalai képviselő nagy feltűnést kelt mindkét oldalon. Czoma László szájából hangzik el az Országgyűlés ülésén, hogy a képviselők soraiban egymás mellett ülnek gyilkosok és áldozatok. Pálfi Dénes pedig a költségvetési törvény vitájában azt merészeli indítványozni, hogy a munkásország ne kapjon semmit a költségvetésből. Egy évvel a négyigenes népszavazás előtt! A megyei pártbizottság hiába akar még erősnek látszani, próbálja őket megrendszabályozni, már sem-mire sem megy velük.

*

Tavasszal felkeres ügyvédi irodámban Szentpéterúrról régi ügyfelem, Markó János. Most nem peres ügyben jött. Bizalmasan megkér: egyelőre erről ne beszéljek másnak, de nem vállalnám-e el az újjászerveződő Kiszgazda Párt képviselőjelöltségét? Biztos, hogy rövidesen választások lesznek. Apám '56-ban kiszgazda színek-

ben vett részt a városi forradalmi bizottság munkájában. Mégis úgy éreztem, annyira városban éltem mindig, hogy aligha tudnám felelősséggel képviselni az érdekeiket. Megköszönve bizalmát elhárítottam kérését.

*

Balázs fiam a pécsi jogi karon felvételizik júniusban. Egy egerszegi kollégámmal, akinek a fia szintén oda jelentkezett, sétálunk a Király utcán. Az egyik könyvesboltban érdekes, kék könyvet fedez fel. Címe: A rendszerváltás programja. Beleolvasunk. Megfog világos stílusa, logikája. Átfogóan, összefüggően tárgyalja: mit is akar az ellenzék. Mert még mindig csak hatalomban és ellenzékben gondolkodunk.

Nagy Imréék temetésére többen utaznak el Egerszegről. Nekem fontos bírósági tárgyalásom van, de utána hazasietek, hogy megnézzem a televízió közvetítését. A hatalmas tömeg méltósága, nyugalma nyilvánvalóvá teszi: itt már eldőlt a lényeg.

Este a városi ellenzéki kerekasztal gyertyagyűjtással egybekötött megemlékezést szervez a temetőben. Sokan vagyunk. Figyelem a rendőröket. Most már csak biztosítanak? Vagy jegyzik még, ki jelent meg? Utána feleségemmel apám sírjához megyünk, hogy ott is gyűjtsünk gyertyát. Ha megérhette volna... Ahogy a szívós szervezete, nagyapám vagy húga, Elvira néni hosszú életkorának bizonyossága szerint erre minden esélye megvolt... Ha 1959 januárjában nem vágják ki az egerszegi Mártírok útjai betonzárkából, heveny tudóvéréssel, hogy „dögöljön meg otthon”.

*

Kádár János temetésének másnapján feleségem társaságában vonattal utazunk nyaralni Várnába. Az aznapi Népszabadság szinte csak a temetéssel foglalkozik. Kiteszem a fülkében jól látható helyre, mikor a román határon nagy csapat egyenruhás száll fel. Kíváncsi vagyok, ezt is elkobozzák-e a magyar irredentizmus termékeként. Elkobozzák. Mikor a Ceau^oescu-paradicsomból betört ablaküvegekkel átérünk a Duna hídján Ruszéba, megkönnyeb-bülünk: visszaértünk a középkorból. Aztán a razgradi állomáson meglátjuk az ottani törököket hatalmas csomagjaikkal, ahogy Törökország felé várják a vonatot...

Dobricsban, a Bulgária szálló presszójában ottani ügyvédbarátainkkal, Rumjana Mankovsz-

kával és Ruszi Ruszevel beszélgetünk feleségemmel négyesben. Kérem Ruszit: mi lesz veletek? Tudjuk, egyfelől állnak a reformországok: Magyarország, Lengyelország, a gorbacsovi Szovjetunió, másfelől a fundamentalisták: az NDK, Csehszlovákia és Románia. De hol álltok ti? Mi lesz Todor Zsivkovval? Barátom lakonikusan válaszol: „Majd megoldja a biológia.”

Szaladjunk kicsit előre az időben. Ősszel Szekszárdon ügyvédi szakmai programon veszek részt. Este Pálos Miklós kolléga szőlőjében vacsorázunk. Bemondja a rádió: Zsivkov lemondott. Másnap táviratot küldök Ruszinak: „Üdvözöllek a biológia napja alkalmából.”

A várnai nyaralásból hazatérve nézegetem a Zalai Hírlap előző számaint. Országos szenzáció: az MSZMP megyei küldöttgyűlésén megbukott a korábbi vezetőség. Megyei elnöki státust létesítettek, betöltésére Vári László nagykanizsai ügyvédet választották meg. A reformkörösök teljes győzelmet arattak. Nevetés kerülget: Lacit jól ismerem, kedves, közvetlen fiú, és hogy szokta szidni a rendszert... Kollégájával, Izsák Attilával együtt sűrűn jártak a reformkörök rendezvényeire. De hogy Laci legyen a párt megyei első embere... Mi lesz itt?

A párt itteni bomlását egyébként néhány más látványos esemény is jelezte. Tavasszal sorra léptek ki bírák a pártból, tagságukat összeegyeztetetlennek tartva hivatásukkal. Vagy a nyár közepén Kováts Flórián, a városi művelődési központ igazgatója lemondott az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságában viselt tagságáról, hagyta ott ő is a pártot. Levelét lehozta a Zalai Hírlap. Foglalkozott vele a központi bizottság is.

Októberben, az MSZMP utolsó és egyben az MSZP első kongresszusán vált világossá: a zalai események csak előreszaladtak néhány hónappal. De vitathatatlan tény: a realitások szintjén az egerszegi pártértekezleten kezdődött meg az állampárt szervezeti bomlása. Amint nem sokkal később, augusztus 19-én, a soproni határnyitáskor az egész nemzetközi rendszeré. Megint Deák és Széchenyi földje...

*

Varga Gyula megyei első titkár jelenítette meg évtizedekig Zalában az MSZMP-t. Már nyugdíjas volt, de még országgyűlési képviselő, mikor 1989 tavaszán az ellenzék akciót indított visszahívására. Elébe ment: lemondott.

Már néhány MDF-es időközi választási győzelem után került sor az egerszegi pótválasztásra. Augusztusban a Hevesi Sándor Színházban mutatkozik be a három jelölt. Az MDF, az SZDSZ és a Fidesz közösen indította Marx Gyula orvost, akinek nevét először 1956. november 3-án hallottam apámtól. Régóta a városban élt. Ilyen három párti választási szövetség csak itt jött létre. Az ellenzékiek közül a szociáldemokraták külön méretik meg magukat, jelöltjük Schein István jogász. Az MSZMP Györffy István újságíró indította el. Szerepet játszott a reformkörösök nyár eleji győzelmében, de most azért az öreg bolsevikok is egységbe zárnak érte. Így sem lehetett esélye. Indulhat bárki az MSZMP színeiben. Nem személyekről, irányzatokról szavazunk, hanem a rendszerváltásról.

A jelölőgyűlésen Marx Gyulát az SZDSZ-es Péntes Csaba ajánlja – és kemény, rendszerváltást sürgető beszéde kavart vihart az öskáderek körében, nem pedig a jelölt sokkal visszafogottabb bemutatkozása. Gyula beszél a Dunántúli Nemzeti Tanácsról is. Eszembe jut: ott ő Nagykanizsát képviselte, városunkat apám. A közönségből is lehet kérdezni tőlük. Valaki a jelöltek gyermekkoráról érdeklődik. Amit válaszolnak, rokonszenves. Csak – egyikük életpályájának sincs köze Egerszeghez. Eszembe jut Szigethy Antal, dédapám testvére, aki városunkból egyedül lehetett Pozsonyban 1848 tavaszának sorsfordító napjaiban – bár jurátusként, nem képviselőként. Apámra gondolok, aki Győrben már saját feladataként képviselte Egerszeget, de regionális testületben. Valószínűtlennek tűnik, mégis úgy érzem: a tavaszi választások után ennek folytatódnia kell. Másnap ügyvédi irodámba viszem Tóni bácsi '48-as, apám '56-os dokumentumait.

Nálunk az Ellenzéki Kerekasztal többszínű egysége még élő valóságként működik, a hárompárti választási szövetség is ezt bizonyítja. Sokakat meglep ezért, hogy a kampány legfontosabb rendezvényére, a többpárti együttműködést reprezentáló Disz téri nagygyűlésre két kiplakátolt, várt szónok, az MDF-es Csurka István és az SZDSZ-es Rajk László nem érkezett meg.

A tömegben egyesek arról kezdenek beszélni – talán Csurka augusztus 20-i liberalizmus ellenes beszédéről tudva –, hogy „egymást oltották ki”.

Így aztán az országos politikusok közül a másik MDF-vezetőn, a megyében, Keszthelyen élő Csengey Dénesen kívül csak két fiatal fideszes, Orbán Viktor és Németh Zsolt mond beszédet. Csengey választékos stílusát, belülről égő szuggesztivitását, lélektani hatását a két fiatal ugyan meg sem közelíti, de szikárabb, keményebb szókimondásuk mégis nagyobb szenzációt kelt. Különösen Németh Zsolt később sokat idézett – és gyakran Orbán Vikornak tulajdonított – mondata: „A kommunistákat agyagba kell döngölni a választásokon.” Többünkben felszabadító érzést kelt, hogy már ezt is ki lehet mondani nyilvánosan, de azért elgondolkodom. Nem biztos, hogy a nyári zalai események, a reformkörösök első győzelme után ez a legjobb helyen hangzott el. Ha az ellenzék megkülönböztetés nélkül támadja a kommunistákat, kérdéses, mennyire erősítik meg bennük az összetartozás, akár a félelem érzését. Az utolsó szó azért tompította a mondat életét, de a sajtó ezt le hagyta, így azok körében, akik csöndes átmenetben bíztak bármelyik oldalról, másfelé nagyobb riadalmat és ellenállást keltett, mint ott helyben.

A téren úgy tűnt: a fideszesek pótolták Rajk László távollétét, képviselték a liberális oldalt. Akkor a két párt között különbséget nem is annyira vetünk észre. A város nyilvánossága előtt Pénzes Csaba beszédével az SZDSZ mutatkozott be, most a Fidesz is letette névjegyét, még radikálisabban. Ilyen szókimondással aligha lehet elmaszatozni a rendszer mással való felváltását, ahogy Lengyelországban a Jaruzelski-féle kompromisszum megpróbálta csak a rendszer megváltoztatására redukálni azt.

*

Marx Gyula biztos fölénnyel győzött. Az egerszegi, legnyugatibb pótválasztásnál azért álljunk meg egy pillanatra. Nemcsak azért, mert a „szocialistának” nevezett, sok tekintetben inkább neofeudális rendszer utolsó választása is volt (ahogy Zalában választottak utoljára 1848 márciusában a még őszintén feudális választási rendszer szerint is). Inkább azért, mert másfajta jövő lehetőségét vetítette előre mint ami bekövetkezett.

A korábbi pótválasztások tétje az volt, hogy az MSZMP és az MDF jelöltje közül melyik győz, de a kádárizmus régebb óta is működő ellenzéke nem jutott szóhoz. Egerszegen egyedül jött létre hárompárti koalíció: Marx Gyulát nemcsak az MDF

jelölte, de – az MSZMP vagy a III/III. akkori dokumentumaiban szélsőségesnek, radikálisnak titulált – két másik ellenzéki párt, az SZDSZ és a Fidesz is. Az MDF pótválasztási sikerei után itt a két liberális párt is megismerhette a győzelem ízét. A három szervesen létrejött párt között akkor még amúgy is közös nevezőt jelentett a diktatúrák után mindig felértékelődő egyéni szabadság eszmerendszere, a liberalizmus, hiszen az MDF is hármas alapérték-rendszere egyik összetevőjének minősítette.

Az itteni közös ellenzéki sikerrel párhuzamosan országosan másfajta folyamatok erősödtek, melyek rövidesen a rendszerváltó erők egyre erősödő szembe kerüléséhez vezettek. Érezhetően körvonalazódott az állampárt és a legnagyobb ellenzéki erő, az MDF alkuja, szinte a nyári Jaruzelski-féle, csak rendszerváltó kísérlet magyar interpretációja. Csurka István augusztus 20-i beszéde, majd távolmaradása a Dísz téri rendezvényről pedig önmagában megkérdőjelezte az egerszegi szövetség országos esélyeit. Szeptember 18-án, a Nemzeti Kerekasztal záródokumentumának aláírásakor már úgy látszott, megpecsételődött, hogy a lengyel utat követjük, az MSZMP és az MDF együtt fog kormányozni. Amit aztán a népszavazás hiúsított meg.

*

Kezddnek a véletlenek, melyek a gyakorlati közéletbe vittek. Valamilyen hivatalos ügyben beszélnem kell a szomszéd szobában Takáts Ádám ügyvédi kamarai elnökkel. Éppen telefonál. Rám néz. Bemondja a nevemet. Utána megmagyarázza. A megyei tanácstól kérdezték: kit ajánl megyei népfront elnökként a most szerveződő megyei választási bizottság elnöki posztjára? Meglátott, javasolt. Néhány nap múlva hivatalosan felkérnek, vállalljam el. Sürgős, hiszen rövidesen népszavazás lesz, mintegy főpróbájaként a tavaszi választásoknak.

Így léptem be a már nemcsak ügyvédi közéletbe. Fantasztikus érzés volt társadalmi oldalról szerveznem az egész megyében az előkészületeket a népszavazáshoz, melyen először szavazunk szabadon. Megint belegondolok: ha apám ezt megérhette volna...

*

Megindul a köztársaságielnök-választási kampány. Egerszegen először Für Lajos, az MDF jelöltje vesz részt néhány rendezvényen. Kíváncsi vagyok rá: ellenfele lehet-e a biztos befutónak tartott

MSZMP-s jelöltnek, Pozsgay Imrének? A szakszervezeti székházban tartott nagygyűlésen, mikor bevonul, mögötte pedig nagy csapat helyi MDF-es kíséri rendkívül ünnepélyesen, hirtelen Szinetár Miklós tévéfilmjéből a bizánci szín pátriárkájára asz-szociálok. Für Lajos amúgy jól beszél, rokonszenvesen viselkedik, de nem érzem jól magam: a rendezvény pátosza, szertartásossága annyira idegen tölem. Csak nem ez a stílus a jövőnk?

Délután, már az egerszegi sportcsarnokban Csengey Dénes szokott lendületével agítál. Egyik kezét ökölbe szorítja, a másiknak három ujját mutatja fel: „Így meggyünk szavazni: három igen, egy nem.” Füstölgök magamban: hogyan kerülhetnek közös nevezőre a kommunistákkal?

A keddi esti televízió-híradóban viszontlátom. Ugyanazzal a lendülettel, megint gesztikulálva arról gyözködi a nézőket: ne menjenek el szavazni. Igaz lehet ez? Csak három nap telt el, mióta ugyanazzal a tüzzel homlokegyenest másra buzdított...

A következő napokban részt veszek egy másik jelölt, Kulcsár Kálmán, egykori pécsi egyetemi oktató rendezvényén is. Friss színt, stílust hozott az egyetemi légkörbe, mikor a hatvanas években hazatért Amerikából, ahol egy évig Ford-ösztöndíjas volt. Most viszont meglehetősen langyos, bizonytalan hangulatot áraszt a rendezvény. Senkit sem látok, aki indítást érezne, hogy csatlakozzék alakuló újabb népfrontszerű szervezetükhöz. Milyen jövője lehet az ilyen szerveződéseknek a többpárti demokráciában? Az érdektelenségbe életet lehel Szalay Péter felszólalása az SZDSZ-ből. Egyértelműen válaszol ki nem mondott kérdéseimre: bizony semmilyen. Ezt később a tavaszi választások vissza is igazolták: a Hazafias Választási Koalíció nyomtalanul eltűnt.

Az MDF a népszavazási bojkott felhívással még ragaszkodott az egykori állampárttal való kompromisszum lehetőségéhez. Ezzel szétrobbantotta az olyan ellenzéki együttműködés esélyét, mint amely az egerszegi választáson kicsiben elsöprő sikert eredményezett. Bár a népszavazás eredménye csak néhány szavazaton múlt, mégis eloszlatta nem csak annak a lehetőséget, hogy az MSZMP egyik volt vezetője legyen a köztársasági elnök, és győztes helyzetből készülhessen a tavaszi választásokra, de azt az illúziót is, hogy csak az MDF jelenthet komoly ellenzéki erőt, a lakosság pedig biztosan követi, vezetői bármit javasolnak. Rá kellett

ébredniük: együtt bukhatnak az állampárt maradékával. Nem könnyű föleszmélésük, majd Antall József elnökké választása aztán más irányba térítette az akkori legerősebb ellenzéki pártot.

*

Részt vettünk néhányan Triesztben az Alpok-Adria Munkaközösség I. Ügyvédi Konferenciáján. Szombaton délután hazafelé, még Szlovéniában a rádióban a 168 órát hallgatjuk. Beszámol az SZDSZ küldöttgyűléséről. A riporter lelkes, mégis laza hangulatról beszél. Lépcsőkön ülő küldöttekről... Eszembe jut az MDF-rendezvények szertartásossága. Derülök magamban. Amit most hallok, mennyivel közelebb áll hozzám...

A véletlenek folytatódhatnak. December 15-én Csapó Idától névjegyére írt, titokzatoskodó üzenetet kapok. Találkozót kér. Egykori tornatanárom lánya, újságíróként is ismerem. Írt például édesanyámról, mikor ötvenéves táncitanítói működéséért elismerést kapott. Egyik motorja volt Marx Gyula kampányának. A főként általa szervezett október 23-i rendezvényen beszéltem apámról, aztán érdeklődött nálam a népszavazással összefüggő néhány jogi kérdésről. Más kapcsolatam addig az SZDSZ-szel nem volt.

Ida néhány tiszteletkór után rátér a lényegre: megromlott Pesten a viszony az Ellenzéki Kerekasztal pártjai között a zárónyilatkozat, majd a népszavazás miatt. Az SZDSZ itt is már önálló jelöltet akar indítani. Mit szólnék a képviselőjelöltséghez?

Bekövetkezett, amit augusztusban a színházban éreztem meg. És – hogy a család deáki gyökerű hagyománya folytatódjék – most a szabadelvűek hívtak. Ez nem kelt bennem ellenállást, mint mikor Markó János bácsi kért fel. Összhangban áll a gondolkodásommal, amit hoztam a családból. Előveszem a régi iratokat, melyeket augusztusban tettem az íróasztalom fiókjába Tóni bácsiról és apámról, jelzem, a felkérésnek már voltak előzményei. Nem tudom, Ida mennyire lepődött meg, hogy úgy tűnt, szinte vártam.

Két kikötésem van. Senki ne kérje tőlem, hogy lépjek be a pártba, csak ha én érzem szükségét, mert a „párt” szótól magától már borsószik a hátam. Marx Gyulával szemben pedig az édesapámmal közös győri tevékenységük, a több évtizedes ismeretségünk miatt csak a legtisztább versenyszeretet, a legkorrektebb kampányt vállal-

hatom. Ida mindkét feltételemet természetesnek tartotta.

Néhány nap gondolkodási időt mégis kérek. Hiszen azért a valósággal most szembesültem, és szeretem, amit addig csináltam. (Lehet, ha valaki azt mondja, rövidesen szüneteltetnem kell az ügyvédkedést, nem fogadom el a felkérést.)

Két nap múlva igent mondok. Meghívják egy csoportülésre. Néhány tagot ismerek, sokat nem. Hozzám sokkal közelebbi, természetesebb légkört érzek, mint az MDF nagygyűlésén. Elmondtam, hogy a megyei választási bizottság elnökeként még be kell számolnom a népszavazásról a megyei tanács december 20-i ülésén. Kérem, addig ne beszéljenek a vállalásomról. Kerüljük el, hogy akár visszamenőleg megkérdőjelezzék, hogyan tölthetem be ezt a funkciót. Utána meg úgyis lemondok róla.

Volt még egy ok, ami miatt csak január 10-én jelentettük be a jelölésemet, és mondtam le a megyei választási bizottság elnökségéről. Még októberben – amikor szó sem volt az indulásomról – kértek fel, hogy a városi művelődési központban kiállítást tartsak a hangplemez gyűjteményemből. Már készen állt az anyag, mikor Ida felkeresett. Nem szerettem volna, hogy azt higgyék: a kiállítást kampánycélokra állítottam össze, de nem tartottam volna korrektnek azt sem, ha lemondok a vállalásomról. Így aztán pénteken, 7-én este megnyitottuk a kiállítást. Elég nagy sikere volt, az esti tévéhíradó is beszámolt róla. Hétfőn aztán bejelentettük az indulásomat, egyben lemondásomat a megyei választási bizottság elnöki posztjáról. Ugyanazon a napon felajánlottam a művelődési központ igazgatójának, Kováts Flóriánnak: ha indokoltnak tartja ezek után, a kiállítást lebontom. Ő ez ellen tiltakozott.

*

Tavasszal óriási élmény volt átélnem az első szabad választások kampányát, számtalan találkozást legkülönbözőbb emberekkel, a rendezvények sorát, megismerkedésemet olyanokkal, akiket addig csak a március 15-i, június 16-i vagy október 23-i letartóztatások állandóan ismétlődő neveiként ismertem.

Két, pártok közötti fórumon – Csapó Ida plakátjai szerint „pártbajon” – vettünk részt, előbb az MSZP, később az MDF jelöltjeivel vitáztunk. Azt hittem, az MSZP-vel konfrontálódunk erősebben.

Kellemes meglepetésként viszont a nyáron itt már győztes reformkörösök nagyon sok kérdésben értenek egyet velünk, alaposan ismerik a programunkat vagy akár a szamizdatok anyagát. Solt Ottília a vita során érkezik meg. Nemrég még a III/III. loholt a nyomában. Most meg érezhetően belső tisztelettel fogadják. Egészen más világot képviseltek már akkor, mint amit évtizedeken keresztül a párt jelentett.

Az MDF ragaszkodott ahhoz, hogy amikor a megyei művelődési központban velük vitáztunk, azon ne csapatok vegyenek részt – mint a szocialistáknál –, hanem csak két-két képviselőjelölt. Solt Ottíliával alkotjuk az SZDSZ kettősét, az MDF Marx Gyulát és Csegey Dénest nevezte meg. Csegey azonban nem jött el, így egyik helyi vezetőjük helyettesíti. Ekkor láthattam, érezhettem először közvetlenül, hogy az MDF-ben akkoriban hányféle értékrend, beállítódás, stílus keveredett.

Marx Gyula most is nyugodtan, konszolidáltan hozza önmagát. Társának és a hallgatóság néhány tagjának megnyilatkozásai azonban egészen más gondolkodás móddal ismertetnek meg. A realitások helyett üres szólalomokkal, irracionális gyűlölködéssel, a magyarság kirekesztő, másokat megalázó kisajátításával most szembesülök először. Gyökereimmel mindez nevetségesnek tűnik, de félelmesnek is. Pszichiáterek felkészültségét igénylő rejtély, hogy néhány hónapja még a korábbi rendszerbe békésen beilleszkedő hétköznapi emberek miért veszítették el ennyire valóságérzéküket akár magukkal, akár a külvilággal szemben. Hogyan bukkant elő lelkük árnyéka, agresszivitásuk? Talán kisebbségi érzésük kompenzálásaként, netán büntudatuk miatt? Hogy tulajdonképpen addig nem tettek semmit? Mások meg igen?

Legközelebb, az MSZMP egykori nagytermében már valamennyi jelölt bemutatkozhat. Marx Gyula most külföldön tartózkodik, a harcos MDF-es helyettesíti. Hálás, nem túl nehéz feladat vele vitatkoznom. A kiscgazdák jelöltjébe, Czoma Kálmánba is beleköt. Láthatóan nem igazán érti, mit akarnak a kiscgazdák reprivatizálni az 1947-es állapotok alapján. Szerinte még azt is visszakerik, ami után felvették a kisajátítási kártalanítást. Ez jogi kérdés. A kiscgazda jelölt erre a fordulatra nem számíthatott. Megvédem: kivihetetlennek tartjuk ugyan a reprivatizációt, de ez a támadás azért már túlzás. Ki gondolta volna akkor, hogy az MDF agrár-

programja, képviselőjelöltjeik kiscgazda ellenes vehemenciája után rövidesen együtt kormányoznak, teremtik meg például közösen reprivatizáció helyett a kárpótlási jegyek intézményét...

Még egy rendezvényünkről szeretnék beszámolni. Haraszi Miklós volt a vendégünk. Utána kivisszük az utcára, hogy megmutassuk a választási plakátokat. Pártonként felosztott falfelületeken, rendben, átragasztások nélkül, egymást kölcsönösen tiszteletben tartva, viszonylag épen találhatjuk valamennyit. Miklós hirtelen megszólal: „Ez már Nyugat-Európa”. Nem vitatkozom vele, nem szerénykedem. Néhány nappal korábban magam is láttam Budapesten a kölcsönös átragasztgatást, a letépett plakátokat.

*

Az első fordulóban még Marx Gyula vezetett, különösen a város falusias peremterületein szerzett számottevő előnyt. A reformkörösök erejét mutatta, hogy nálunk az akkori antikommunista hangulatban az MSZP mégis be tudott kerülni a második fordulóba, elérte a harmadik helyet, bár jelentősen leszakadva. Jelöltjük, Kárászné Rác Lúdia a városi televízióban vitaműsort kezdeményezett. Első megszólalásakor elmondta, azért, hogy a választók jobban megismerjék a jelölteket, alaposabban döntsenek.

Úgy éreztem – később az Egerszeg hetilap felmérése is megerősítette –, ez a hosszú beszélgetés vált a kampány legdöntőbb mozzanatává. Mindhárman ismertük és tiszteltük egymást korábbról (ahogy a szeptemberi választás résztvevői is). Egy-egy intelligens és művelt konzervatívval és szocialistával tulajdonképpen minden akkoriban fontos kérdéstről ütköztettük véleményünket. Mégis mosolyogva, időnként nagyot nevetve. Nem színészkedtünk, magunkat adtuk. Egyikük akkor vállalt közéleti szerepet, amikor ezért börtön járhatott. Másikuk a reformkörök aktív résztvevője volt, és akkor is szocialistának tartotta magát, mikor a párt előző évi tagjainak alig fele szavazott rájuk, miközben a többiek jelentős része egymást taposta – Esterházy Péter zseniális képe szerint – a damaskuszi úton. Valóban a rendszerváltás megközelítési módjai, nézetek, érvek ütköztek, egymás kölcsönös megbecsülésével. Közben rendkívül élveztem a helyzetet. Naivan feltételeztem, hogy ha a közéletbe kerülök, ez a stílus folytatódik majd.

Tíz év elteltével tudtam meg, hogy a városi televízió archiválta a beszélgetést. Először akkor láttam. Jó érzés volt. Ha összehasonlítom napjaink frusztrált, görcsös gyűlölködésével... Itt már akkor megjelent az európai közéleti hármasság. Haraszi Miklós megjegyzésére gondoltam, mikor az egerszegi utcán meglátta a pártok egymás mellett rendben megfűző plakátjait.

Miközben a műsor zajlott, ugyanazok, akik rosszízúvé alakították a korábbi nyilvános vitát, rávették helyi szervezetüket újabb szórólapra. Másnap felháborodva hozták be városunk lakói ezt a fénymásolt irományt, melyben az MDF akkori legrosszabb arcát mutató, kirekesztő címkézést próbálták ránk is alkalmazni. Ennek a ki nem mondott, de célozgatásával egyértelműen antiszemita éle nemcsak önmagában keltett felháborodást. Azért is, mert az itteniek értetlenül álltak vele szemben: hiszen a helyi szervezetünk tagjai között lehet, hogy zsidó származású nem is volt. Ma sem tudom. Meg különben is: melyik épeszű embert érdekelte ez akkor, közös felszabadulásunk örömeiben?

A televíziós vita, közben a helyi MDF-esek szerencsétlen akciója eldöntötte a versenyfutást. Persze ebben az akkor mintegy százötven fős helyi szervezetünk, elsősorban pedig Ida – most már, mint kampányfőnököm – fantasztikus kreativitása is nagy szerepet játszott. Életem egyik legnagyobb érzése volt átélni a győzelmet, a város lakóinak bizalmát ebben a valóban történelmi pillanatban.

*

Néhány szót a Fideszről. Az 1990 tavaszi kampányunk során az egerszegi főutcán közvetlenül egymás mellett álltak asztalaink, sokat beszélgettünk, segítgettük egymást. Kaptuk tőlük a vitriolos hangú Magyar Narancsot, melyben kijutott nemcsak a kommunistáknak vagy az MDF-nek, de a „Cavinton-pártoknak” is, ahogy a KDNP-t és a kiscgazdákat aposztrofálták. A városi tanács vezetése még az ideiglenes első irodáinkat is ugyanabban a családi házában jelölte ki a vasútállomással szemben. Csapó Ida Trabantjára egymás mellé ragasztotta a madaras és narancsos matricákat.

A jelölésemhez szükséges hétszázötven ajánlásunk gyorsan összegyűlt, viszont tudtuk, hogy a Fidesz, legközelebbi szövetségünk jelöltje keveset kapott. Kétséges volt még nálunk, Nyugat-Dunántúlon is, sikerül-e listát állítaniuk, bekerülhet-

nek-e egyáltalán a Parlamentbe. Ida ezért rábeszélte azokat, akik üres „kopogtató cédulákat” hozták irodánkba, inkább a Fidesz javára töltsék ki, hogy a területi lista állításhoz a megyében legalább két helyen indíthassanak jelöltet. Ez így történt többfelé is az országban.

Nyilvánvaló volt viszont, hogy a második fordulóban a már kiesett jelöltjük engem támogatót. A választások után sörözni hívtak. Gratulált, hogy én győztem és nem az MDF jelöltje. Aztán a világ legtermészetesebb módján hozzátette: legközelebb ő fog megverni, ahogy a Fidesz is az SZDSZ-t. Derültem magamban, a teljesítményük alapján ez annyira komolytalannak tűnt. De azért elgondolkodtam. Hiszen eddig szövetségesekként szinte ugyanazt mondtuk. Hogy is van ez? Nem így képzeltem a politizálást. Ezért tettük lehetővé, hogy elindulhasson? És pártjuk is a megyében?

*

Az SZDSZ Országos Tanácsa a második fordulót értékelte. Kis János két egyéni eredményt emelt ki: Mészáros Béláét – aki a körmendi körzetben az MDF köztársaságielnök-jelöltje, Für Lajos ellen fordította meg a sorrendet – és az enyémet, aki egyedül előztem meg a már előző évben megválasztott MDF-képviselőt. Ezzel a nyugati

határt és a Duna vonalát követő dunántúli liberális sarló két választási kerülettel délebbre nyúlt tovább. Megelőzve ismét azt a folyamatot, mely az őszi önkormányzati választásokon érte el csúcspontját országszerte.

A tavaszi választások matematikája ugyanakkor bebizonyította: a pártokra leadott szavazatok szerint a választói akaratot mégis az egerszegi modell jelenítette meg, a három szervesen létrejött új párt koalíciója. A választási törvény azonban akkora túlnyeréssel ajándékozta meg az MDF-et, hogy egészen más úton indulhatott el. Az így elért egyoldalú dominanciájával nem tudott igazán élni, az őszi önkormányzati választásokig ereje el is fogyott. Az egerszegi koalíció másik két pártja 1990 őszén néhány óráig még átélhette az országosan egyértelmű választási győzelem közös örömét – amit egy évvel korábban Egerszegen ízlelt meg először.

Miért csak néhány óráig? Ez már egészen más történet, hosszan elemezgethetjük. Azt azonban nem szeretném elhinni, hogy az egykori „zalai modell”: a kulturált, a riválisban nem az ellenséget látó közéleti stílus esélye valóban elszállt volna.

Zalaegerszeg, 2005. január 27.

*Vetró András:
Bohócrevans*

Chak István

Kölcsönhatás avagy egy gondolatra keresni darabot

Beszélgetés Sárdi Dóra rendezővel

Vizsgadarabot rendeztek már e színház falai közt, nem is egyet, de olyanra nem tudnék példát mondani, hogy külhonban tanult, végzős diák kapott volna erre ugyanitt lehetőséget. Nyilván történt itt valami, aminek előnyeit – mi nézők – az Így van (ha így tetszik) című Pirandello-darab megtekintésével február óta élvezhetjük is. Az előzményekről és munkájáról kérdezem a mesterjelölt rendezőt, a darab fordítóját és színre állítóját.

– Ez érdekes és nagyon hosszú történet. Én tanulmányaimat, némi kitérők után – egy év Veszprémben, a színháztudományi szakon, aztán a budapesti Színművészeti Egyetem rendező-dramaturg osztályában – a római Színművészeti Akadémia színész-rendező szakán folytattam ösztöndíjjal, ahol már

több mint tíz éve működtetik azt a programot, melynek keretein belül a diplomaszerezés nincs állampolgársághoz kötve, s amennyiben a külföldi hallgató kéri, lehetősége van arra, hogy saját hazájában vizsgázhasson le, tudja elkészíteni a mestervizsgáját. Mivel az akadémia amúgy is szerette volna felvenni a kapcsolatot egy magyarországi színházzal, ezért számomra természetes volt, hogy ezt a vizsgát Magyarországon fogom elkészíteni. A sors úgy hozta, hogy közben megismerkedtem Bereményi Gézával, Bagó Bertalannal és Stefán Gáborral, ami gyümölcsöző, áldásos találkozás volt – ma már mondhatom –, hiszen ennek lett végeredménye az a lehetőség, hogy itt vizsgázhattam.

*Sirelli, titkár (Szakács László), a polgármester lánya (Tánczos Adrienn)
és a polgármester (Balogh Tamás) jelenete a darabból*

– Errefelé eddig inkább mesterkurzusokról hallottunk.

– A mestervizsga nem specializáció, hanem a diplomaszerezés egyik feltétele, azt jelenti: adott darabot, adott színházban már közönség előtt mutatunk be, tehát tétje van.

– *Úgy fogalmaztál: egyik feltétele. S a másik?*

– A másik az, hogy még a mestervizsgát megelőzően az oktató intézményben, egy szűk szakmai bizottság előtt is kellett vizsgáznunk, ami esetemben azt jelentette, hogy az olasz eredetiben a két felvonásos Pirandello-darab egyik felvonását kellett itt bemutatnom, természetesen közönség nélkül.

– *Miért Pirandello, és miért az így van?*

– Kötelező vizsgaanyag volt ez a darabja, amiről rendezőtanárom azt mondta, érdekes kihívás lehet számomra. Egyébként Pirandelloval sokáig hadilábon álltam: 14-15 évesen olvastam már a Szerep szerzőt keres, Hegyek óriása és a IV. Henrik című darabjait s nagyon felkavartak. Ugyanakkor bosszantott, hogy felkavar, mert kamaszként még nem tudtam mit kezdeni ezzel az érzéssel. Aztán, kikerülve Rómába, nagyon sok Pirandello-előadást láttam, olvastam eredetiben műveit, ez a hatás teljesen más megvilágításba került: már közösséget tudtam vállalni a témáival, kezdtek érdekelni a miért-ek, a miért nem-ek, egyáltalán: mi jut eszembe róla? Én nagyon szeretek úgy szöveget olvasni, hogy nem azt fejtem meg, mi van a szöveg mögött, hanem, mi jut eszembe róla, mert úgy gondolom, kaput lehet nyitni ezzel, s ez volt/van Pirandelloval is. S kint, amikor a vizsgára készülve a darab szövegét foglalkoztam, beleszerettem, s akkor gondoltam úgy, hogy ezt szeretném elejétől végig megcsinálni itthon is egy profi társulattal.

– *Amit elmondtál, az még egy olasz nyelvű bemutatóra vonatkozik. Hogy lett ebből magyar nyelvű előadás?*

– Úgy, hogy Jurás Jenő dramaturggal készítettünk egy magyar változatot, aminek alapját Pirandello olasz nyelvű novellája adta – Ponza úr és anyósa, Froláné asszony az eredeti olasz cím –, de figyelembe vettük a Pirandello által öt évvel később írt két felvonásos színhadi változatot is. Az ottani módosításaiból keveset használtunk fel, ám figyelembe vettük a színhadi mű hetvenes évekbeli magyar fordítását is, szöveghasználat szempontjából.

– *Fogalmazhatok úgy, hogy ezzel a színhadi változattal a magyar nézőközönség most találkozhatott először?*

– Igen.

– *S az olvasóközönség?*

– ...

– *Mikor és hogyan jutottál arra az elhatározásra, hogy a nem éppen nőies rendezői pályára lépsz?*

– Nem légből kapott vagy egy hirtelen ötlet volt, hanem folyamatában alakult ki bennem a pályához vonzódás. Amikor elkezdtem a színház felé orientálódni, a színészet volt az, amiről úgy éreztem, közel áll hozzám, s képeztem is magam ebbe az irányba: műkorcsolyáztam, versenyszerűen táncoltam, színészképző stúdiókba jártam itthon és külföldön, tehát olyan tevékenységeket folytattam, amikről úgy gondoltam, hogy majd hasznosítani tudom a színházban. De ekkorra már megfogalmazódott, és egyre erősödött bennem az érzés, hogy ez így csak féloldalú, valami hiányzik. Az akadémián a rendezői szak a színészzel volt párosítva, ami – azt hiszem – nem haszontalan dolog, mert ahhoz, hogy igazából lényegre törő és hasznosítható instrukciókat lehessen adni – hogy a színészszerkesztés elejétől végéig kerek legyen, nagy százalékban sikerüljön a színészekkel bemutatni, láttatni azt, amit a rendező gondol –, ahhoz na-

Lamberto Laudisi (Farkas Ignác) szembesülése Frola-val (Bessenyei Emma), az idegen nővel

gyon jó, ha a színészi oldal is képviselve van. Tehát a kérdésemre a válaszom az, hogy a világot jelentő deszkákra készülve érkeztem el oda, hogy inkább rendezni szeretnék. Ez elhivatottság és választás kérdése: mi az a forma, ami által kommunikálni tudok, s kapcsolatot tudok létesíteni a külvilággal? Úgy gondolom, a legkomplexebb kifejezési mód számomra a rendezés, amiben a legigényesebban tudom megfogalmazni válaszaimat.

– *Kivülállóként azt feltételezem, a rendező egy teljesen kész, kiforrott elképzeléssel kezdi el a próbafolyamatot. Változhat-e ez menet közben? Változik-e?*

– Ez nehéz kérdés, s igazából nagy tapasztalataim sincsenek, hiszen ez az volt első rendezésem, így csak egy kezdő benyomásait tudom veled megosztani. Én azokat az elképzeléseket – technikát, stratégiát –, amiket az olasz iskolából hoztam, „próbáltam ki” egy nagyon tapasztalt színészgárdával. Hogy velük dolgozhattam, így utólag is köszönöm a színház vezetőségének, hiszen a darabban játszó színészekről is nagyon sokat kaptam. Előzetes elképzeléseim sokban változtak, mert idomulni kell a színészeknek is hozzá, s nekem is a színészekhez, és ez alatt az összecsiszolódási folyamat alatt én is szembesültem azzal, hogy azok az elképzelések, amiket elgondoltam, nem igazi jók, változtatni kell, de egy dolog nem változhatott, a fő csapásirány, az eredeti elképzelésnek a magva: mit akarok mondani, hova akarok eljutni? Hogy hogyan, milyen eszközökkel, arra a próbafolyamat során a színészekkel kerestünk és találtunk megoldásokat. Nagyon örültem, hogy ez az alkotói légkör ki tudott alakulni, s így az eredeti elképzelés nem változott, de az eszközökben – ahhoz képest, hogy mit gondoltam a próbafolyamat elején, s hogy mi lett belőlük a végén – nagyon sok változás történt.

– *Két teljesen eltérő közegben próbálhattad ki magad, milyen különbségeket tapasztaltál?*

– Az olasz színészeknek a próbafolyamat elején kell elmondani minden, a darabbal kapcsolatos elképzelést, s attól kezdve ők elindulnak, megoldásokat hoznak. Keveset elemeznek, s nagyon sok mindent ösztönből játszanak. Itt pedig, azt éreztem, a magyar színészeknek arra van szükségük, hogy tudják a miérteket: folyamatosan elemeznek, s ennek során hozzák a megoldásokat.

– *Rendezőként melyiket találtad könnyebbnek?*
– Egyik sem könnyű, s mindkettőnek megvan a varázsa. Talán azt, hogy mozdulatokra építve próbáljunk meg egy gondolatot elmondani, jó volna itthon is kipróbálni.

– *Az átlagos próbaidőszak 6 hét Magyarországon, Olaszországban mennyi?*

– Három hónap. A napi 2–3 órás próbákön – az egyfajta látszólagos kényelmesség ellenére – nagyon nagy lépéseket kell megtenni.

– *Ott hagyják kiérlelődni a megoldásokat?*

– Igen. Itt pedig, a próbaidőszak alatt, szinte együtt élünk – az előadásban élünk. Nagyon nehezen lehet kikapcsolni.

– *Milyen benyomásaid vannak a közönségről, hogy fogadta az előadást?*

– Úgy érzem, jól fogadta, tetszett neki a téma, s együtt tudott élni abban az egy óra tíz percben a figurákkal – emberközébe került Pirandello, s igazából ez is volt a cél. Nagy öröm számomra, hogy ez a találkozás sikeres lett.

– *A színlapot böngészve viszonylag sok vendégművész nevével találkozhatunk. Arról van-e szó, hogy ezzel a bemutatóval kezdődött a beszélgetés elején említett együttműködés?*

– Igen, ez kísérlet volt arra, hogy vegyes társulattal koprodukciókat lehessen elkészíteni. Egy együttműködés nem csak arról szól, hogy egy előadás megmutatkozik valahol, hanem már az alkotás folyamatában vegyes, ahogy ez a Pirandello-bemutató is példázza, de szóba került az is, hogy előadáscsereként az itteni színház vinne ki előadásokat, vagy az itteni művészek tanítanának az akadémiaán – az elképzelés egy többfázisú, többfunkciós együttműködés, aminek az időtartama sem meghatározott.

– *A következő feltevésem az, hogy a hozzád hasonlóan előre megfontolt szándékú rendezőnek van ars poetica-ja. Jól gondolom-e, s megosztanád-e velünk?*

– Igen van, de ezt még be kell igazolni, mert amíg nincs sok-sok előadás, addig csak feltevés, fiatalos érzet. Én azt szeretném követni, azt tartom fontosnak, hogy a közönségnek mindig azokat a kérdéseket kell felvetni, amik a jelennek abban a pillanatában a rendezőt kiváltképp érdeklik, tehát egy gondolatra keresni darabot...

– *Megkockáztathatnék egy kérdést: fontos a rendezőnek – a jelennek ugyanabban a pillanatában, amiről beszélsz –, mi érdekli a nézőt?*

– Én úgy gondolom, ez is a kölcsönösségen alapul. Ami a rendezőt érdekli, azt úgy kell majd a közönség elé tárnia, hogy figyelembe veszi, a közönség abban a pillanatban hol tart, hogyan lehet bevonni...

– *Ha jól értem, itt arról volna szó, hogy bizonyos társadalmi jelenségek, mozgások nyomán követése, leereagálása színházi előadás révén akár újmutató jelleggel, nevelési céllal, stb.?*

– Igen, de ezt talán fel lehetne egy kicsit lazítani azzal, hogy tényleges az egymásra hatás. A színház a kölcsönhatásról szól: a rendező felvet egy kérdést, s azt közli ezzel, szeretnék játszani, jössz-e velem játszani, de a játékszabályokat neki kell felállítania, hogy az, akit játékba hív – a néző –, tudjon ebben részt venni, értse, miről van szó. Én azt gondolom, nem lehet és nem szabad távolságot tartani a nézőkkel, eltartani tőlük valamit, hanem közel hozni, hiszen akkor alakul ki az a kontaktus, a „csoda” a darab és a közönség között. A néző mindenevő, a néző okos, a nézőt nem lehet és nem kell lebecsülni, a nézőt szeretni kell, s ha ezt tartjuk kiindulási pontnak, akkor már nem válik fontossá az sem, hogy milyen műfajúvá sorolható be a színház. Értéket kell valahogy létrehozni. Az érték úgy jön létre, ha kapcsolatba kerül egymással a mű és a közönség. Hogy tudnak kapcsolatba kerülni? Úgy, hogy nincsenek határok. A közönség, amikor be megy egy előadásra, nem akar mást, mint hogy történjen vele valami, s az, hogy mi történik vele és hogyan, az már a rendező felelőssége, és az alkotók felelőssége. Szerintem a közönség nagyon nyitott mindenre, s ha az alkotók ezt tekintik fontosnak, akkor ott megszülethet valami, de ez korántsem jelenti azt, hogy ki kell szolgálni a közönséget, itt egyenrangú felek vannak, ahol egyik sem szolgálja ki a másikat.

– *Mire jó és mire való a színház?*

– Hogy vágyakat keltsen. Vágyakat, álmokat, amiket meg szeretnénk valósítani.

– *S azt nem jelentheti akár, hogy mint néző, passzív befogadóként beérem annak látványával, érzékelésével, amit más él meg a színpadon?*

– Én úgy gondolom, a színház aktívá teszi a nézőt. Aktív élményt ad – ami ott marad a nézőben, ha jó a színház és jó az előadás –, ami

tovább dolgozik benne, mint egy mag, egyszer csak kikel, s virágot bont egyes emberek lelkében.

– *Tehát a jó színházi előadásnak mégiscsak az a célja, hogy jobba, szebbé tegye a világot?*

– Megpróbálja... Igen, az, hogy megpróbálja.

– *Mire ez a beszélgetés megjelenik, már túl leszel diplomád átvételén. Kit vagy kiket tartasz mestereidnek?*

– Nagyon hálás vagyok magyarországi tanáraimnak, a veszprémi, a budapesti egyetem oktatóinak, de mivel tanulmányaim nagyobbik részét mégiscsak a római akadémián töltöttem, ezért az ottani mesterek közül szeretnék kettő megemlíteni, akik számomra meghatározóak voltak: egyikőjük Giuseppe Bevilacqua, aki a színészmesterséget és a beszédtechnikát tanította, akit én fel is kértem, hogy a Pirandello-produkcióban művészeti munkatársként vegyen részt és koordinálja a színészeket – egy nagyon szép mozgás- és hangkurzust tartott nekik, s dolgozott velük két hétig a próbák során –, a másik mesterem, aki a rendezésben volt talán számomra meghatározó, akivel nagy élmény volt együtt dolgozni, Eimuntas Necrosius*, akit a színházrajongók Litvániából ismerhetnek, a Menofortas Társaság vezetője volt nagyon sokáig.

– *Folytatás?*

– Az előadást meghívták az áprilisi budapesti Vidéki Színházak Fesztiváljára, és bekerült az októberi római Európai Színházi Fesztivál programjába, ami azt jelenti, hogy az itteni színészek bemutatkozhatnak a római színpadon is, ami számomra nagy élmény és boldogság, nem csak azért, mert én ide bekerülhettem, hanem ezentúl azért is, mert magyar színészeket láthat az olasz közönség, ami – én úgy gondolom –, fontos lépés az itteni színészek számára is.

– *Immár egy nemzetközi diplomával a zsebedben, találkozhat-e majd egy újabb munkáddal az itthoni közönség?*

– Én szeretném, s úgy tűnik, kapok még egy lehetőséget.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

Zalaegerszeg, 2005. március 21.

Hevesi Sándor Színház, társalgó

*2005-ben Herder-díjat kapott

Király László

A Csend

Huszár Lajos operája
a Szegedi Nemzeti Színházban

Szép, értékes alkotással gyarapodott a magyar operairodalom: *Huszár Lajos*, egyik legkiválóbb kortárs zeneszerzőnk Balázs Béla *A csend* című novelláját formálta zenés színpadi alkotássá *Darvasi László* szegedi író közreműködésével.

Mivel egy általam sokra becsült zeneszerző kollektív művéről írok, ezért nem a hagyományos kritikai módszereket követem, hanem merőben személyes gondolataimat szeretném megosztani azokkal, akik nem láthatták a februárban bemutatott operát.

Tulajdonképpen merész vállalkozás Balázs Béla művéből operát írni, hiszen Bartók *A kékszakállú herceg vára* című operájának és *A fából faragott királyfi* című táncjátékának volt ő a szövegírója. Ez a tény – adott esetben – nyomasztóvá is válhatna egy zeneszerző számára. Huszár Lajos vonzalma *A csend* című novellához erősen önéletrajzi indítatású, pontosabban az a lélekrajz, amit az író megmutatott ebben az írásában, a zeneszerző bensőjében nagy visszhangra talált. Így aztán rendkívül érzelmdús alkotás született, melynek távolról sem volt célja a két Bartók mű „felülmúlása”.

Mint az irodalmi alkotások egy jelentős részének, így *A csend* című Balázs Béla novellának is sokféle olvasata lehetséges. Az én értelmezésem szerint a mű a lelki síkon zajló felnőtté válás, a pszichoszexuális érettséghez való eljutás folyamatát jeleníti meg.

A történet női főszereplője a *Csend Tündére*, aki minden délben bepillant az emberek világába. Amikor meglátja beteg édesanyját ápoló Pétert, beleszeret. A haldokló anya gyűrűt ad Péternek örökségül, ezt kell annak az ujjára húznia, akit a legjobban szeret a világon. Ám ha rosszul választja ki szeretete tárgyát, e rossz döntésével az illető halálát okozza, neki magának pedig elviselhetetlen fájdalmat kell átélnie. Bár a *Csend Tündére* minden alkalommal kéri a gyűrűt Pétertől és biztosítja szerelméről, ő mindig másnak adja azt. Előbb anyjának, majd a barátjának, végül egy munkáslánynak. Mindhárom döntés rossznak bizonyul, s Péter

elkeseredésében a kútba akarja dobni a gyűrűt, amely a megváltó halált hozná számára. A Tündér megakadályozza az öngyilkosságot. S mivel a gyűrű révén misztikus szerelem fűzi össze kettejüket, Péter végre megvallja a Tündérnek szerelmét, s a gyűrűt az ujjára húzza, így megszabadulván a szorongástól, lassan a földre rogy.

A meseszerű történethez mesés, varázsos, érzéki zenét írt Huszár Lajos. A gazdag színekben pompázó hangszerelés Ravel és Debussy világát juttatja eszünkbe, anélkül, hogy konkrét idézeteket, utalásokat hallanánk. Puccini is jelen van a háttérben, de csak egy-egy pillanatra. Sosem támad az az érzésünk, hogy ismert megoldásokat vesz át a zeneszerző más alkotóktól, egyszerűen csak érezzük az európai zenei hagyomány jelenlétét, ezen belül az operairás minden eszközét felhasználja kerül e műben. Ezeket formálja át a zeneszerző „saját képe és hasonlatosságára”.

Az első felvonás egyik legemlékezetesebb része a kocsmajelenet. A főszereplő, Péter, valamint Pál, a vándorlegény, betérnek egy útmenti fogadóba, ahol már teljes erővel folyik a mulatozás. Akárcsak Pál belépőjének zenéjében /"Nincs szebb élet a miénknél, a vándorló legényeknél.../ a kocsmában énekelt nótában is /"Töltsd tele pajtás poharad, poharad, míg ki nem ázik a fogad, a fogad"/

Huszár Lajos különös népdal-utánpótlást írt. A hallgatónak az az érzése, mintha eredeti népdalt hallana, de egy-egy fordulat elárulja, hogy a zeneszerző saját leleményű dallama szól. A kocsmajelenet

Péter (Andrejcsik István) és a Tündér (Dér Krisztina) kettőse

jelenet zenéje – különösen a verekedést illusztráló zenei anyag – rendkívül hatásos és virtuóz. A zenekarral mesteri módon bánik a szerző és bár egy-egy pillanatra Bartók Táncszvitjének hangulatát idézik a rézfúvók, a zenei anyag rendkívül ötletes és eredeti. A kocsmából kimenekülő két ifjú útját jelző muzika Lutoslawski *Livre pour orchestra /Könyv zenekarra/* című alkotásának dramaturgiai megoldását alkalmazza ugyancsak eredeti módon: a ritmikusan, nagy hangerővel játszó zenekar váratlanul elhallgat, s a „bent maradó” halk vonósakkord felett egyre rövidülő, újabb és újabb erőteljes megszólalások után felcsendülő halk fuvolahangok jelzik: virágos rétre érkezünk. Gyönyörű lírai jelenet következik ez után: az átélt izgalmas kaland igazi barátokká avatja a két férfit /Péter megmentette Pál életét/, s a természet körülöttük a maga szépségével magasztossá teszi a pillanatot. /*„Milyen tündökölő fényes ez a mai nap/ A vad, duhaj kocsmai jelenettel jól kontrasztál ez a kép.*

Ám újabb emlékezetes pillanatok következnek: Feltáru a hatalmas cseppkőbarlang és megjelenik Muharos, a barlang gazdája. /*„Harangok, zúgjak! Zendülj, ezüst barlang! Tárd fel titkaid, mindenség!”/ A Kékszakáll ötödik ajtajának kinyílásakor megszólaló zene időződik fel emlékezetünkbe. Csakhogy egészen más eszközzel éri el Huszár Lajos ugyanezt a hatást: a bartóki álló akkordokkal szemben itt mozgalmas, csengő-bongó muzsika szól, amely szinte filmszerűen láttatja velünk a cseppkövek villódzását. Bár az opera rendezéséről később gondoltam írni, mégis itt kell megjegyezni: a cseppkőbarlang-jelenet hatását nagymértékben fokozta volna, ha színpadi látványként is érzékelnünk tudjuk, hol járunk. Így is az opera leghatásosabb pillanatait élhettük át, nem utolsó sorban Gábor Géza erőteljes alakításának és muzikális éneklésének köszönhetően.*

A második felvonás első jelenete nagyvárosi gyárban játszódik. A „létező szocializmus” idején ezt az ötvenes éveket paródiázó, gyilkos humorú szöveget nyilvánvalóan nem engedélyezte volna előadni a korabeli cenzúra: *„Dolgozni jó! És annál csak még többet dolgozni jobb!”*,

„A bérünk is éppen elég, mondhatnánk túl sok is! Jobb a gyárban, mint otthon!” stb.

Huszár Lajos ezt a szöveget izléses humorral zenésítette meg. Utal az ötvenes évek pattogós indulószerű zenéjére, de a harmóniavilág tipikusan

a mi poszt-modern korunk terméke. Az opera talán legszebb lírai jelenete Ilona és Péter szerelmi kettőse /*„Mintha zuhogó fényben állnék. Tekinteted tüze éget.”/ Petrovics Emil „C'est la guerre” című dalművének hasonló pillanatait idézi a hangvétel, és mindkettejük mögött Puccini operáinak szerelmi kettősei állnak, mint ösképek. Nem győzöm eléggé hangsúlyozni: Huszár Lajos operájában nyoma sincs Puccini dallamfordulatainak, egyszerűen a hangvétel, a zenei gesztusok azok, amelyek rokonítják a két szerzőt. De hivatkozhatnék Balassa Sándor *Karl és Anna* című operájának szerelmi kettősére is, amelynek zenei anyaga legalább olyan messze áll Pucciniétól, mint Petrovicsétól, vagy éppen Huszár Lajosétól. De a jelenet érzelmi töltése, a zene tisztán nemes hangzása miatt hasonló érzelmek keletkeznek a hallgatóban mind a négy mű esetében.*

Gyönyörű a szerelmi kettős utáni zenekari közjáték. Igazi mesterre vall, ahogyan a szerelmi jelenet dús rézfúvós hangzásai után a *„Pirkad a hajnal”* – kezdetű szövegrész zenekari kíséretében megszólalnak a szóló vonóshangszerek, jólesően „tehermentesítve” a hallgató zenei befogadóképességét és szépen megfestve zeneileg a lírai szöveg sugallta hangulatot.

Az utolsó jelenet leghatásosabb, legmegrendítőbb része a *Kút éneke*. A Kutat kórus személyesíti meg: *„Jöjjetek hozzám, elgyötört lelkek, olvadjatok belém, meztelen lelkek. Vár a hűvös, néma mélység, vár a lágyan simogató mélység.”* A hazatalálást, végső megnyugvást ígérő, csábító „szirén ének” az emberi élet konfliktusainak megoldásával kecsegtet. A zene meggyőzően fejezi ki e nyugalom álságos valóságát. A főszereplő Péter már majdnem átadná magát ennek a csábító lehetőségnek, ekkor azonban megjelenik a Csend Tündére és a szeretet boldogító ígéretével megakadályozza Péter öngyilkosságát. Péter boldogan húzza a gyűrűt a Tündér ujjára, s a beteljesülést különös, megnyugtató, de mégis disszonáns akkord jeleníti meg a zenekarban.

A fentiekben csupán ismert művekre, szerzőkre való hivatkozással próbáltam érzékeltetni Huszár Lajos stílusát. Belátom, ezek reménytelen próbálkozások arra, hogy szavak útján közöljem az olvasóval, milyen is ez a muzsika. A komponista bátran él a huszadik századi zene szinte valamennyi kifejező eszközével, Puccinitól Lutoslawskiig. Tipikusan poszt-modern magatartás ez, mondhat-

nánk, ha a kifejezés nem kopott volna már el. Hogyan próbáljuk megragadni szavak által e zene lényegét? Hallunk az operában tiszta hármashangzatokat és tizenkét hangú fúrtharmóniát (cluster) egyaránt. A zene ritmikus-metrikus szerkesztése beszédszerű, szabadon lélegzik, mentes mindenféle mesterséges megoldástól. A hallgató nincs magára hagyva egyetlen pillanatra sem. A harmóniak a fül számára logikusan, befogadhatóan követik egymást.

Nem Huszár Lajos operájának, hanem az egész huszadik századi operairodalomnak a problémája az: mit vihet haza a kedves hallgató egy mai dalműből emlékként? Zárt számok, énekelhető, füttyülhető dallamok híján hangulatokat elsősorban, a zenekar által létrehozott hangzásfolyamatokat s így a zeneszerző szándékának zenében kifejeződő érzelmi megnyilvánulásait. Kérdés, elég-e mindez ahhoz, hogy a közönség újra kívánja hallani az operát, elég erőteljes-e ez a hatás, hogy a művel való ismételt találkozás igényét megteremtse.

A magam részéről úgy gondolom, hogy Huszár Lajos dalművének zenei anyaga elég gazdag ahhoz, hogy megérje újra és újra megnézni, meghallgatni, ezáltal új és még újabb összefüggéseket, szépségeket felfedezni benne.

Az előadás szereplő gárdája mindent megtett azért, hogy a művet a legmagasabb színvonalon mutassa meg a közönségnek. Tiszteletre méltó az az átélés, mellyel valamennyi énekes megformálta a maga művészi feladatát. Andrejcsik István Péter szerepét meggyőzően, kifejezően alakította. Egyetlen probléma, hogy énekhangjának vibratója oly mértékű, hogy az intonált hangok „holdudvara” miatt sokszor nem lehet érzékelni a konkrét hangmagasságot.

Dér Krisztina a *Tündér* szerepében szintén kiváló alakítást nyújtott. A figura zenei megformálása mellett nem utolsósorban azért volt megnyerő és meggyőző, mivel szépségével és méltóságos megjelenésével valóban elhitette a nézővel: olyan tündéri jelenség ő, akibe bele lehet szeretni. /Íme a bizonyosság operarendezőinknek: nem csak százhusz kilós szopránoknak kell adni női főszerepeket.../ Az egyetlen, amin még Dér Krisztinának javítania kellene, a szövegmondása, mely nem volt mindig érthető.

Már említettem a fentiekben Gábor Géza *Muháros* alakítását, mely számomra az előadás legkiemelkedőbb szerepformálása volt, úgy hangi,

mint színészi megoldás tekintetében.

A többi szereplő, a *Páft* alakító Hajdu András, Vajda Júlia *Ilona* szerepében, az *Anyát* megszemélyesítő Szonda Éva, valamint Grünfelder Csaba, Tóth Péter és Piskolti László is méltóképpen szolgált az operát.

Úgy érzem, Darvasi László írói rangjának megfelelő színvonalú librettót készített a zeneszerző számára, melyet a komponista szívesen és jó érzésekkel önthetett zenébe.

Ötletes és meggyőző volt Molnár Zsuzsa színpadképe, bár a mű filmszerűen változó jeleneteit – az egyetlen helyszín miatt – nem mindig sikerült megvalósítania. Papp Janó jelmezei kellőképpen kortalanok voltak ahhoz, hogy a mű mondani-valójának lényegére irányítsa a figyelmet.

Kiváló munkát végzett a karigazgató Koczka Ferenc: a kórus egyenletes, meggyőző teljesítményt nyújtott az egész előadás folyamán.

Székhelyi József nagy hozzáértéssel, gazdag fantáziával és érezhető szeretettel nyúlt rendezőként Huszár Lajos operájához. Egy-egy megoldásán lehet ugyan vitatkozni, de nyilvánvalóan szűk lehetőségei nem engedték meg azt, hogy bátrabban jelenítse meg az opera cselekményét. Pl. forgószínpad híján Muháros belépőjének hatásossága nagy mértékben csökkent azáltal, hogy nem láthattuk a cseppkőbarlang villódzó fényeit, ezt a fantáziánkra bízta a rendező. Az sem volt szerencsés, hogy Muháros előzőleg diszlettologatóklént többször bejött a színpadra, ezáltal az első megjelenés hatásosságának lehetősége elveszett.

Bizarr megoldásnak tűnt, hogy az Anya halálos ágya a következő jelenetben kocsmapultként tűnt fel a színpadon. Ám mindez súlyossá és mély értelművé vált, amikor a mulató jelenetben Péter rátérdel a pultra azt énekelvén: „Kelj föl, kelj föl édesanyám, a te néma sírodból, csavargó lett, csavargó lett egyetlenegy fiadból”.

Hosszasan lehetne még elemezni az előadás rendezésének különböző megoldásait, ezt a szakkritika valószínűleg meg is teszi.

Befejezésül szólnom kell a Szegedi Nemzeti Színház zenekarának teljesítményéről, mely Kardos Gábor vezényletével a műhöz méltóan, európai színvonalon szólaltatta meg Huszár Lajos operájának zenekari szólalimat.

/A beszámoló
a 2005. február 16.-i előadásról készült/.

Révész Emese

AZ „ÉLŐ MŰVÉSZET” VONZÁSÁBAN

Frank Frigyes (1890–1976) festészete
Válogatás képeiből a Gönczi Galériában

Frank Frigyes festői pályája a hazai modernizmus egyik jelentős fejezetét alkotja. Jelentős, de margóra szorult fejezetét, amely nehezen találja helyét az újdonságot hajszoló modernista irányzatok forgatagában. Naprakész korszerűség, az „art vivant”, az „élő művészet” iránti olthatatlan szomj éppúgy jellemzi festői világát, mint az akadémikus „nagy tradíció”, a képépítés évszázados európai hagyományainak mélységes tisztelete. A legfrissebb nyugati törekvések, München, Róma, de mindegyiknél Párizs éppúgy döntő hatással volt egyéni látásmódja kidolgozására, mint később a hazai közeg sajátosságai. Egyfajta „különutas modernizmus” jött ily módon létre, olyan festői világ, amely a formabontó stílus kísérleteket egyéni módon ötvözte egy jellegzetesen kelet-európai életművé. „Minden fúrra és tépettsége mellett hiányzik belőle Soutine beteges sötétsége, ahogy egy Arany János tájleírás különbözik a pesszimista Thomas Hardy reménytelenségétől” – jellemzi Szentkúty Miklós ezt a minden szenvedélyessége ellenére is mindenkor mértékletes és tárgyilagos piktúrát.

Akadémikus tanultság, frivol játékosság és megrázó erejű drámaiság egyaránt szerves alkotórésze volt ennek a világlátásnak, amely mindenkor a látott és megélt valóság benyomásaiból táplálkozott. Expresszionizmusa nem tanult manír, hanem legbelső készletés, a festői önkifejezés egyedül hiteles eszköze. Festészete egyenlő távolságban állt az avantgárd absztrakt kísérleteitől és a társadalmilag elkötelezett piktúrától. Ihletője minden korszakában a személyes létezés zárt köre, a megtapasztalt látványvilág, a kútvölgyi erdő fái, a belbudai bérházak csupasz tűzfalai, a zsiromgó nagyváros forgataga, a mártélyi otthon békessége és a szerető kedves csendes munkálkodása. Minden hasonlat, embléma, avagy szimbólum a látott világból bontakozik ki képein, szürrealizmusa gyermekien földközeli, szorongás és féltő-rajongó szerelem egyedüli hordozója a forma és a szín.

Frank Frigyes: Önarckép

A kibontakozás évei

Frank gyermekéveinek meghatározó élménye a művészetek, hiszen pesti értelmiségi családjában édesanyja révén a zenei, édesapja által pedig a képzőművészeti élmények határozták meg indulását. Zongoraművész és zenetanár nővére, Gizella később a zenei pályára lépett, de maga Frank is csak érett fejjel döntött úgy, hogy életpályaként nem a hegedülést, hanem a festészetet választja. Tanulmányait 1908-ban a Képzőművészeti Főiskolán kezdte meg, amely ekkor már a reformer Szinyei Merse Pál vezetése alatt állt. Mesterei a korszak konzervatív, de nagy tudású alkotói voltak, Balló Ede és Zemplényi Tivadar. Előbbitől a reneszánsz klasszikusok, utóbbitól a természet tiszteletét sajátította el Frank. A magas mesterségbeli tudással párosuló figuratív ábrázolás és a képépítés „nagy tradíciója”, valamint a természeti látvány megbecsülése mindvégig pályájának kettős alappilléret alkotja. Egyik első ismert olajfestménye, festőbarátjáról, Sándor Józsefről készült arcképe és 1910 körül festett Női arcképe már jól tükrözi a régi mesterek, mindenekelőtt Rembrandt, Tiziano, valamint Balló Ede hatását.

A főiskola szolid akadémizmusánál azonban többre vágyott Frank, s oly sok társához hasonlóan ő is külhoni művészeti iskolák felé vette útját. Első állomása München volt, amely már csak múltja révén őrizte egykori csillogását. Az „Isar parti Athén” egy nemzedékkel korábban még az újító szellemű piktúra egyik fellegvára volt. Onnan indult egykoron a magyar nemzeti festészet élgárdája, élén Székely Bertalannal és Benczúr Gyulával, s később ott szövetkezett az új természetlátás meghonosítására Hollósy Simon társasága, a későbbi nagybányaiak derékhada. Az akadémián Frank mestere Angelo Jank lett a müncheni Sezession nagy hírű alapítója, akinek hírnevét a századfordulón kifinomult szecessziós grafikái alapozták meg, de aki megélhetését ekkor már jórészt lovas és vadászképekkel fedezte. Ám Frank érkezésekor az akadémia falain kívül már Münchenben is jelentkeztek az új művészet forradalmárai, 1911-ben a Tanhäuser Galériában bemutatkozott a Blaue Reiter csoport, a német expresszionizmus korszakalkotó képviselőivel. Azonban a müncheni magyar kolónia fiataljaira, s köztük Frankra, még semmilyen közvetlen hatást nem gyakoroltak Vaszilij Kandinszkij, Franz Marc, vagy Robert Delaunay újszerű képei. Hatásuk, megértésük csak évtizedekkel később mutatkozott meg festészetében. Frank mintaképei ekkor még inkább a 17. századi holland festészet nagyjai voltak. Lenyűgözte Frans Hals pasztózus ecsetkezelése, portréinak elementáris kifejezőereje, s a holland nagymester nyomdokain haladó müncheniek, Walther Thorrr, Wilhlem Trübner és Max Thedy oldott festőisége. Korai városképei, mint a Részlet a müncheni Au-ból e mintaképek nyomán született. E körbe illeszthető az 1913-ban festett Megbocsátás is, amely jellegzetes példája az akadémikus zsáner szimbolista továbbfejlesztésének. Megrendelésre festett képmásai mellett kezdettől fogva jelentős szerepet kapott festészetében az önarckép, mely az idők múlásával mindinkább a lelki önvizsgálat eszközüvé vált számára. Frank legtöbb önportréján nem a festő, hanem a sikeres polgár vagy szerető társ szerepében jelenik meg. 1912-ben festett önportréjának sötét háttérből elővillanó arcvonásain fiatalkori mintaképe, Rembrandt hatását tükrözi.

Az első két müncheni év munkáit Frank Frigyes 1913 szeptemberében, festőbarátjával, Sándor

Józseffel közösen rendezett tárlatán a budapesti Nemzeti Szalonban mutatta be. Ez a kiállítás tekinthető Frank első nagyobb szabású nyilvános fellépésének. A bemutatott mintegy húsz olajfestmény nagyrészt müncheni városképek szerepeltek, de a portré is jelentős hányadát képezte a kiállított anyagnak. Előbbiek köréből a Részlet a müncheni Au-ból című városképét a Fővárosi Képtár vásárolta meg. Frank festészetének növekvő elismerését jelezték jutalmak is: Menyasszonyáról, Mimiről festett arcképét 1915-ben a zsűri a Műcsarnokban első ízben kiállítóművészek támogatására alapított Harkányi Frigyes-díjjal jutalmazta. Egy esztendővel később önarcképét Halmos Izidor-díjjal tüntette ki a bíráló bizottság. E hivatalos elismerések nagyban növelték Frank arcképfestői hírnevét és mind több portré megrendelést hoztak számára.

Az első világháború éveiben Frank hadifestőként járta a katonai táborokat. Ám vázlatainak, rajzainak tárgya nem a csataterék véres összeütközése vagy a szenvedés emberi nyomorúsága, hanem, habitusának megfelelően, a hátország mindennapi élete. Gyökeres változást életében 1920-ban kötött házassága hozott. Hitvese, Frankl Magda évtizedeken át a festő leghűségesebb társa, modellje és múzsája maradt. Mimiről festett portréi, életképei mai napig Frank Frigyes festészetének egyik legmaradandóbb szelétét alkotják.

Párizs bűvöletében

München után festészetének második megújulása Párizsnak köszönhető. 1926 tavaszától majd' egy esztendőig töltött feleségével, Mimivel a francia fővárosban. Párizs művészeti élete a háború után ismét felpezsdült, a város valódi gyűjtőmedencéje lett a világ kísérletező művészeinek. Az avantgárd nagy évtizede után a húszas évek a szabad művészi kísérletezés idejét hozta, mikor a legteljesebb absztrakció éppúgy helyet kaphatott a kiállítótermekben, mint a klasszikus eszményeknek hódoló újszerű figurativitás. Frank itt találkozott első ízben a francia expresszionizmus nagyjainak munkáival, Rouault, Matisse, Dufy és Bonnard festészetével. 1927 januárjában önálló kiállítása nyílt a neves párizsi Bernheim Jeune Galériában. Munkáiról a francia lapok is elismerően nyilatkoztak. A magyar festészet egyik párizsi értője, Arséne Alexandre a magyar iskola reprezentatív művészeként üdvözölte Frankot, akinek gráciával telt, mély színkálájában

Munkácsy örökségét vélte felfedezni. A párizsi út hatása mélyreható változásokat indított el Frank festészetében. A nagyváros ihletésére színes tömegjelenetek, ünnepek és látványosságok elevenedtek meg vásznain A Párizsi kis színház erős színekkel, pasztózus, zsíros festékfoltokból megformált, utcai feliratokkal szabdalt, eleven városképe jól jelezte az új benyomások feldolgozásának irányát.

Frank Frigyes: A „Buffet”, 1956

Maga Frank „fehér” és „rózsaszín” vagy „színes” korszakként határozta meg új periódusát. Az 1927-1928 körüli időszakban a müncheni évekből eredő zsíros, pasztózus anyagkezelést vékony, áttetsző festékrétegek, a mély tónusú, sötét alapozást világos, gyakorta az alapozott vásznat is szabadon hagyó háttér váltotta fel. Mindez az új festmények színbeli „újrahangolását” eredményezte, a megelőző évek fekete árnyalatokból felragyogó színessége helyett fény teli, tiszta alapszínekből építkező kolorit használatát. A pillanatnyi benyomás mozgalmas élményét a már-már rajzot idéző, könnyed ecsetkezelés hordozta, közvetlen és impulzív módon őrizve az alkotó személyes kézjegyet. Frank kiindulópontja továbbra is az optikai látvány maradt, ám azt újfajta festői eszközökkel komponálta képpé. Az anyagszerűség és a hagyományos vonalperspektíva a képsík kolorisztikus egységének rendelődött alá, ám a tiszta színfoltokat határozott képszerkezet fogta össze.

A harmincas évek második felében a korábbi konstruktív, geometrizáló szerkesztésmód mindinkább feloldódott a lírai, puha színfoltokban. Mindez a valóságábrázolás felől közelítést az autonóm képépítés irányában. A hagyományos kompozíciós eszközöket a spontaneitás látszatát keltő aszimmetrikus, átvágásos nézőpontok helyettesítették. Frank eredendően derűs, a mindennapi élet szűkebb körére figyelő érdeklődése e tekintetben az impresszionizmussal rokon. Merész színhasználata, az alkotó szubjektív optikai benyomásainak szabad érvényesítése ugyanakkor a francia expresszionizmus hagyományaként kapott teret festészetében. E két örökséget az École de Paris egyes alkotóinak hatása telítette azzal a fesztelen dekorativitással, amely Frank festészetének alaphangját is meghatározta. Minden kritikai vagy drámai felhangot nélkülözött ez a lényegét tekintve életigenlő, derűlátó piktúra, s ennyiben a harmincas évek magyar művészetében a tisztán látványelvű festészetet követő Gresham-kör és a KUT körének festői kifejezés módjával és világlátásával mutat rokonságot.

A már itthon készült művek sorából az 1928-as Hordótelep télen és a Reggeli ébredés rálátásos, erős felülnézetre, dekoratív, erős színfoltokra épülő, fehér alaptónusú látásmódja jól jellemzi a stílusváltás első eredményeit. Világos színekre hangolt műterem-enteriőrök (Fehér műterem, 1930), mártélyi szobabelsők, tabáni és mártélyi tájak, Mimi megragadóan eleven, gyakran életképi elemekkel gazdagított portréi (Mimi télen a teraszon, 1930) jelzik a korszak legjellemzőbb műfajait. Ez az időszak szakmai sikerek sokaságát hozta meg Frank számára. Mind aktívabban bekapcsolódott a hazai művészeti közéletbe. Művei a korszak megannyi külföldi magyar reprezentatív tárlatán szerepeltek, Stockholmtól Velencéig. Kiállított a Képzőművészek Új Társaságának tárlatain és Vaszary János meghívására tagja lett az Új Művészek Egyesületének. Mindkét szerveződés a korszak magyar piktúrájának európai igazodású, korszerű irányvonalát képviselte.

A harmincas években kibontakozó új éra két legfőbb színtere a budai otthon és Mártély. A dél-alföldi faluban 1929-től mintegy tíz éven át töltötte nyarait Frank a feleségével. Mártélyra hadifestő társa, Darvassy István hívta, aki ekkor már évek óta festette a Tisza-melléki tájat, az ott dolgozó halászok életét. A községben korábban Tornyai János, Endre Béla, Koszta József és Rudnay Gyula is dolgozott, majd őket követően Szalay Ferenc és Kajári Gyula is megfordult ott. A hódmezővásárhelyi festészet öröksége, Tornyai János, Rudnay Gyula, Endre Béla hatása Frank alföldi képein is érvényesült. „Színeimet elmélyítettem, mert az volt a benyomásom, hogy a magyar vidéken tónusossá válnak a színek, melegbarna, földszínekké”. Kötődése a magyar festészet hagyományaihoz megerősödött: „Ott éreztem át igazán, hogy mennyire magyar festő vagyok.” 1934-től szerepet vállalt a környék népművészeti, népköltészeti és képzőművészeti emlékeinek ápolását felvállaló Tornyai János Társaságban, amelynek jeles tagjai közé tartozott többek között Juhász Gyula, József Attila, Németh László, Medgyessy Ferenc, Rudnay Gyula és Barcsay Jenő.

A tájbrázolás Frankot rendszeres művészi tanulmányait megelőzően is foglalkoztatta. Tájépfestészetének valódi nyitánya voltak müncheni és párizsi városképei. Impresszionista és fauve elődeihez hasonlóan őt is lenyűgözte a francia metropolisz színes forgataga. Az 1928-as Hordótelep télen című festményén már a modernebb, expresszionista képépítés szabályait érvényesítette. Stílusváltását lazúrosabb festékezéssel, fokozottabb dekorativitással és szerkezetességgel jellemezte. E sajátosságok már a harmincas években festett tabáni és mártélyi tájképein is megfigyelhetők (Mártélyi táj, 1931). Színes tabáni és mártélyi képein Frank hasonlóan ábrázolta tárgyát, mint harmincas években festett művein Czimra Gyula, Vörös Géza vagy Ilosvai Varga István Szentendre utcáit vagy Barcsay Jenő a Duna-menti dombvidéket. A feszebb képi konstrukció kifejezésére különösen alkalmasaknak bizonyultak a plasztikus hegyvonulatokkal tagolt, szűk utcákat szegélyező parasztházak. „Mártélyon modern szemmel akartam tanyai képeket festeni és eltértem a szokásos felfogástól, a modern érzésével festettem tájképeket. A század eleji konstruktív formai szemlélet, anélkül, hogy ezt eleinte tudatosítottam volna

magamban, képeimben mindinkább teret hódított” – nyilatkozta 1969-es portréfilmjében.

Mimi-képek

Frank festészetének legkedvesebb modellje felesége, a Miminek becézett Frankl Magda volt. Első vázlatait megismerkedésük után, 1914-ben rajzolta róla, hogy aztán annak haláláig, sőt még azután is újra és újra visszatérjen alakjához. A festő maradandó emlékművet emelt képeiből szeretett kedvesének. Képein műzsája és hitve a par excellence nő, a megtestesült művészi szépség emblémájává magasztosult. Benne összegződött mindaz a mohó életöröm, csillapíthatatlan szépségvágy, amely Frank festészetének legbelülről fakadó fényét adta. Mozdulataiban, gesztusaiban, rezdüléseiben, mindennapi apró cselekedeteiben nyert Frank számára látható formát a képalkotás varázslata. Pusztá jelenléte, mosolya szüntelen alkotásra ösztönözte a festőt. Ahogy Monet-t a természeti jelenségek látványának festői rögzítése, úgy Frankot a szeretett lény percről-percre változó, tünékeny szépségének, illanó mozdulatainak megragadása foglalkoztatta szakadatlan. Mimi rajzolása, festése közben felszabadult minden külső elvárástól, s formával, színnel kötetlenül kísérletezhetett. Felesége ihlette a festő legpoétikusabb, legeredetibb műveit, a mindennapokban biztonságot nyújtó lény a művészetben kalandra, kísérletre csábította a művészt. Frank vele folytatott valamennyi beszélgetésben kitért műzsájára: „Feleségem, Mimi a művészetek iránti szeretetével olyan légkört teremtett, amely a szó szoros értelmében megtermékenyített. Egyénisége, külseje, az irodalom, főleg a költészet iránti fogékonysága rendkívül nagy hatással volt rám. Szép és érdekes volt, mindig rajzolni és festeni kellett. Művész vágyaimnak szabad utat engedett és nem terelt a pénzkeresés korlátai közé. (...) Megszámlálhatatlan a rajzok száma, ami róla készült. Nem portrék. A legkülönbözőbb otthoni pozitúrában rajzoltam, festettem őt: a reggeli felkelésnél, az asztalnál, olvasás közben, a diványon pihenés vagy alvás közben.”

Frank Frigyesnek feleségéről készített arcképei minden korszakában a kritika és a művésztörténet által is legnagyobbra értékelt alkotásai voltak. Egyik legkorábbi Mimi-portréja, a Fátyolos nő a festő első jelentős sikerét hozta meg, hiszen a képmást a Múcsarnok zsürije Harkányi-díjjal jutal-

Frank Frigyes:
Fekvő Mimi, 1928

mazta. 1927-től Frank fehér, dekoratív stílusának kibontakozásával egy időben a Mimi-portrék leglátványosabb sorozata vette kezdetét. Az École de Paris dekoratív, lírai expresszionizmusa Mimi elegáns, törekeny lényében, szelíd nőiségében öltött valódi formát. Szentkuthy Miklós frappáns megfogalmazása szerint Mimi maga volt a „megtestesült École de Paris. Átszellemült, rafinált bájjal és keccsel teli alakja szelíd színharmóniákba, éteri könnyedségű vonaljátékokba oldódott, filigrán alakjában, nagy, sötét szemeknek kissé melankolikus tekintetében a kor decens nőideálja testesült meg. Hasonló nőtipusok uralták a harmincas évek festészetét Vaszary János vagy Csók István festményein, Márfy Ödön Csinszka-képein. Frank gyakorta örökítette meg kedvesét pihenés közben, életképi helyzetekben (Reggeli ébredés, 1928). Másutt a gondtalan semmittevés (Dolce far niente), felhőtlen nyugalom, zavartalan boldogság kivételes pillanatait ragadta meg (Fekvő Mimi, 1928, Sziesztázó Mimi, 1937).

A Mimi-képek egyik legszínvonalasabb csoportját azok a művek alkotják, amelyekben Frank elszakadva a hétköznapi valóság epizódjaitól, átlépett a fantázia birodalmába. Chagall felszabadító hatása e műveken közvetlenül érvényesült. Ahogy az orosz-francia festő eloldozta Belláját a földi valóság kötöttségeitől, úgy Frank képein is már-már szürreális álmokképekbe transzformálódott

a szeretett kedves alakja. A Fehér virágöntöző (1930) testetlenül lebegő, fehér színfutamokba burkolt éteri alakja, Az angyal ajándéka Miminek (1931) poétikus szerelmi vallomása és meseszerű látomása a soha ki nem teljesedett hazai szürrealizmus festészetének hiánypótló alkotásai.

A harmincas évek Frank életében a festői sikerek és az egzisztenciális biztonság megteremtésének időszaka volt. Enteriőrképein otthona a művészi alkotás és a boldog hitvesi együttlét derűs szigetként jelent meg. A falakat színes szötteként borították be saját festményei, a szobákban a Mártélyból hozott, pingált parasztbútorok álltak, s díszítésként itt-ott felbukkant egy-egy színpompás virágcsokor, festett falusi kancsó vagy egy barokk szobortöredék. Műteremképein Frank amolyan ars poetica-ként gyűjtötte egybe az öt megihlető tárgyakat. 1930-ban festett Fehér műterem festményekkel díszített, tágas terének közepén ott lebeg egy barokk oltár angyaltöredéke, s a posztamense alatt az ihlető múzsa, Mimi. Frank ecsetje otthona tárgyait eleven, játékos életerővel telítette, legyen az Mimi asszony kedves hintaszéke vagy egy puttószobor (A festő szobája, 1969). Enteriőrképein a festmény alakot váltott, maga is a kép tárgyává transzformálódott, és e megsokszorozott képek a képben, mint naplótöredékek őrzik megannyi benyomását, tájakat, utcákat és Mimi ezerarcú alakját.

A válság és kiteljesedés éve

A második világháború kitörése Frank Frigyes koloritját is „áthangolta”. Az első háborús katalizmához hasonlóan, az események ekkor sem közvetlenül, hanem csupán festői látásmódjának átalakulásában hagytak nyomot képein. A korábbi lazúros ecsetkezelés, játékos formavilág, derűs színkezelés helyét pasztózus, szigorúan szerkezetes képépítés, komor kolorit vette át. Mimi, aki korábban az életöröm és derű megtestesítőjeként jelent meg, most megtörtén, kék kendőbe takarva tűnt fel (Mimi kék pettyes kendőben, 1940). 1944. május 10-én a Wehrmacht budapesti parancsnoksága felszólította Frankot és feleségét, hogy egy napon belül ürítsék ki és hagyják el lakásukat. A házaspár a festmények egy részét a Kereskedelmi Bankba menekítette, de a műteremben maradt képeket a lakást feldúló német katonák megsemmisítették. A zsidóüldözések elől egy ideig Pannónia utcai lakásuk pincéjében rejtőztek, de svéd oltalmi levelük ellenére elfogták és a Dob utcai gettóba zárták őket. Frank innen az isaszegi munkatáborba került, ahonnan legyengülve és betegen tért vissza a háború végén.

Noha Frank a háború után közvetlenül egyetlen művészcsoporthoz sem csatlakozott, festői törekvéseinek legközelebbi párhuzamait az Európai Iskola körén belül lelhetjük fel. Frank és az Európai Iskola alkotói között Szentkuthy Miklós személye volt a közvetlen kapcsolat. Szentkuthy előadásai, írásai és megnyitói révén kezdettől fogva aktív szerepet vállalt a csoport szellemi életében. Szuggesztív szoborportréját a társaság egyik legexpresszívebb alkotója, Forgács-Hann Erzsébet formálta meg 1947 körül. Két esztendővel később Frank is megfestette íróbarátját. Alkotása a negyvenes évek magyar festészetének egyik emblemikus portréjává vált. Nyoma sincs már itt Frank korábbi dekoratív eleganciájának, a harmincas évek tetsetős vonalritmusokba burkolt melankóliájának. A Szentkuthy-portré festékpásmáiból domborműszerűen bontakoznak ki a figura örvénylő erővonalai. A látvány felszínét elsöprő erővel uralja a belső, lelki táj kifejezésének akarása, az alkotótárs nem szűnő szellemi nyugtalanságának kifejezése. Szentkuthyt számtalan szál kötötte kora képzőművészetéhez, s kedvtelésből rajzoló-festő emberként különös érzékenységgel ragadta meg a látottak lényegét. Csapongó, féktelen alkotóereje különös-

képp vonzódott az expresszionista alkotásokhoz. Forgács-Hann Erzsébet 1947-ben megrendezett tárlatának bevezetőjében pontos megfogalmazását adta annak az expresszionista emberábrázolásnak, amely szoborportréin és Frank Frigyes festményén egyaránt formát kapott. „... a jó művészet az volt mindig, amely egyszerre fejezte ki az orrunk előtt lévő naturális naturát, és ugyanakkor a műben mindazt az érzelmi izgatottságot is, melyet a modell a művészen kiváltott. (...) egyrészt látom az emberi fejet, az anatómiai ott még megvan – másrészt ezt az anatómiát örült ornamentalsé válogatja az az indulat, melyet az anatómia látása az alkotóban felkavar.” Frank festészetének legtalálhatóbb összegzését is az író nyújtotta egy 1958-as katalógus előszavában.

Az ötvenes évek a képszerkezet feszesebb és zártabb komponálását hozta. Koloritját a sötét, vastag kontúrok közé fogott vörhenyes barnák, vörösek és áttetsző kékek elégikus kontrasztja jellemzi ekkor. Maga Frank „barna korszakként” írta le e periódusát. Az Ülő Mimi (1950) címmel ismert portréja már nem lírai óda a szerelmesről, hanem kemény, már-már groteszk láttelep. Színben és formában egyaránt lakonikusan tömör, archaikusan szűkszavú a korszak egyik főműve, a Virágöntöző (1957). Összevetve a harmincas évek chagall-i ihletésű poétikus zsánerekkel, lírája komorabb és visszafogottabb.

Utolsó másfél évtizedében Frank festészete kiteljesedett. Kivételes és ritka erejű festői megújulás volt ez, amely immár távol minden kötelező stílusigazodástól, roppant erővel öltött formát az idős művész vásznain. Örvénylő tájak, extatikus aktok, színpompás virágcsendéletek sora bontakozott ki ecsetje alól. A korszak egyik főműve, a Fésülködő Sybilla (1965) démonikus erejű víziója a hazai expresszionizmus egyik legmarkánsabb alkotása. A látott valóság immár a belsőleg megélt lelki folyamatok, az elmagányosodás, öregedés, elmúlás létállapotának képi sűrítvényei. A monumentálissá növelt, erejükben felfokozott képtárgyak természetes közegükből kiragadva, a változó időn és téren kívül helyezve hordozzák a maguk végleges és visszafordíthatatlan elszigeteltségét, egzisztenciális drámáját.

Új témaként jelentkezett a negyvenes években az aktábrázolás. A számos modell utáni tanulmányrajzból és azokból kiinduló kompozíciók

vázlatból az ötvenes évek végére született meg Frank első nagy aktciklusa. Ennek nyitánya az 1955-ös Eksztázis és záró darabja az 1960-ban festett Barbár Vénusz. 1969-ben készült portréfilmjében így vallott aktábrázolással kapcsolatos művészi szándékairól: „Robosztus, a régi freskókra és szobrokra emlékeztető aktok inspiráltak. Eltértem a tetsetős, szokványos aktfestéstől. (...) Az ősi, robusztus természetességet igyekeztem belevinni az aktokba.” A képsík egészét kitöltő testek ábrázolása rég túl lépett már az egyszerű modelltanulmányokon. Lényegre törő, masszív tömbökből formált alakzataik archaikus istenszobrokat idéznek, a Magna Mater őszerejét, tápláló és teremtő testiségét. Szuggesztív, sematikus vonásaik közös forrásai közt megtalálhatóak az afrikai törzsi faragványok és Picasso Avignoni kisasszonyai. E testek brutális egyszerűsége, a szépelgő erotika mellözése a háború után újjáéledő expresszionizmus olyan tabudöntögető alkotóival rokonítja Frank barbár Vénuszait, mint Jean Dubuffet vagy Willem de Koonig aktjai, de a test hasonlóképp energikus megjelenítése az Európai Iskola körében is fontos téma. Az Eksztázis kendőzetlenül kitárulkozó alakja késő római és reneszánsz bacchánsnők, a Barbár Vénusz vagy a Danaé megannyi pihenő vagy fürdőző reneszánsz és barokk istennő leszármazottja. Ahogy többi képtárgya esetében, e téren is a képi összegzés szolgálta az elvonatkoztatást. A vázlatok során nyomon követhető, hogy a modellek műtermi környezete miként semlegesül konkrét időn és téren kívül helyezett, elvont szintérré. A hatvanas évekre a klasszikus heverő-pihenő póz válik általánossá Frank aktkompozícióin. Nyújtózkodó, energiával teli figuráikban Matisse dekorativitása, Modigliani egyszerre kifinomult és erőteljes szépségesezménye és Rouault kíméletlen testviziói találkoznak. Ahogy a művészettörténet vénuszainak hosszú sorában, úgy e nőalakok erőteljes idomaiban is maga a művészi alkotás teremtő életereje nyilvánul meg. Gesztusaikat, testmozdulataikat már nem a látványélmény, hanem az autonóm képi törvények szabályozzák, alakzataik eleven arabeszkje dinamikus energiaforrásként kavarja fel és sugározza be a környező tér minden szegletét.

Frank egyik utolsó, összegző művének, amelynek ő maga A művészetek apoteóziája (1975) címet adta. „A költészet, a képzőművészet és a

zene apoteózisát akartam megörökíteni” – nyilatkozta egy interjújában a festő. A művészetek egysége, a szó, kép és zene együttesen határozta meg Frank látásmódját. Fiatalon maga is zenészként készült, s a komolyzene iránti rajongása végigkísérte életét. Kiváltképp Haydn, Mozart, Schumann, Beethoven, Weber és Richard Strauss muzsikáját hallgatta szívesen. A német romantika nagyjai mellett Bartók Béla zenei világa hozott a festészetben is irányadó mintát számára. „Zenéjéből bátorságot merítettem és ösztönzést a szokványostól való eltérésre” – fogalmazta meg később egy interjú során. Muzikalitása vérbő kolorizmusában is tetten érhető, nem meglepő, hogy a színek elrendezését a képsíkon maga Frank is a zenei komponáláshoz hasonlította. A művészetek apoteóziája ily módon valódi művészi végrendeletnek tekinthető, amely hitet tesz a művészetek egysége mellett, középpontjában az örök szépség és megújulás kulcsával, a növel.

Frank utolsó éveiben körültekintően gondoskodott művei elhelyezéséről. Mivel a második világháborúban számos műve megsemmisült, alkotásait különböző közgyűjteményekben helyezte el. Több művét őrzi az esztergomi Keresztény Múzeum, a debreceni Déri Múzeum, nagyobb számú festményt adományozott a Magyar Nemzeti Galériának, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumnak. 1975-ben azzal a szándékkal adta át 35 festményét a zalaegerszegi Göcseji Múzeumnak, hogy ott állandó kiállítása legyen. Noha a várossal korábban nem volt kapcsolata, tudott róla, hogy a Göcseji Múzeum fogadta be Kisfaludi Stróbl Zsigmond hagyatékát, így bízott benne, hogy a város méltó gondozója lesz majd hagyatékának. Emlékszobája nem sokkal 85. születésnapja és a Magyar Köztársaság Kiváló Művésze cím elnyerését követően nyílt meg a múzeum egyik különtermében. Erre a jeles alkalomra festette meg utolsó Önarcképét is, amelyen napsugaras színekbe burkoltan, derűsen tekint az utókor felé. (A Gönczi Galériában Zalaegerszeg rendezett tanácsú várossá válásának 120. évfordulója alkalmából rendeztek a művész alkotásaiból reprezentatív tárlatot. A negyvenhét festményt és grafikát felvonultató tárlat anyagát a Nemzeti Galériából, a Pécsi Janus Pannonius Múzeumból, a debreceni Déri Múzeumból, valamint a Göcseji Múzeumnak ajándékozott művekből állították össze.

P. Szabó Ernő

Barlangkultúra az ezredfordulón

A Folyamat Társaság kiállítása a Szombathelyi Képtárban

Éjszakai városi utazások – ezt a címet viseli az 1990 óta a genfi egyetemen tanító Kuchta Klára egyik munkája a Szombathelyi Képtárban. A művész a budapesti Iparművészeti Főiskolán végzett 1968-ban, az 1970-es évektől falitextileket, táblaképeket, majd foto- és videoinstallációkat, fényinstallációkat készített, manapság egyre inkább a fény különböző megjelenési formái, az azokhoz kapcsolódó optikai, fizikai törvények foglalkoztatják. Egyik korábbi, a Folyamat Társaság 1998-as Vigadó Galéria-beli tárlatán bemutatott munkájáról írta Passuth Krisztina: „Az installáció lényeges eleme a látható, érzékelhető mozgás: a rácsszerű szerkezet pillangóra-madárra emlékeztető, lebegő motívumok sokaságát foglalja magába, s ezek a szálldosó, lebegő elemek, mintha ki akarnának törni a szerkezet zárt teréből, hogy szabadságvágyukat érvényesítve a környező atmoszférába ússzanak át. Lebegésük, s az általuk okozott, falon érzékelhető fény-árnyék hatás a színpadi és a film effektusokat is egyesíti.”

Míg ez a korábbi alkotás a művészi szabadság, az érzékelés és kifejezés teljessége iránti vágy metaforájaként értelmezhető, addig a Szombathelyen szereplő munka a mű befogadásának hatásmechanizmusára utal, hiszen az éjszakai felvételek olyan fényeket ábrázolnak, amelyek csak bizonyos

irányból szemlélve érzékelhetők, a szükséges eszközökkel. A mű jelentés tartamát tovább bővíti, hogy a képek a Svájc-ból Magyarországra vezető éjszakai utazások során készültek, tehát a keletről érkező fény jelenik meg rajtuk, amely egészen más spektrumokból tevődik össze, mint a fordított irányból érkező fénysugarakban.

Nemcsak a mű, de magának a művészetnek a létrejöttén, befogadásának lehetőségén is meditatálhatunk e képeket nézve, miközben földézzük Thomas Mann József és testvérei című művének üzenetét: mélységes mély a múltnak kútja... Manapság egyre kevesebben, egyre ritkábban értik, érzik meg ennek az bölcsességnek a lényegét, amelyben a múlt nem a jelentől elválasztható, attól gyökeresen különböző tartományt jelent, hanem azzal egylényegű, az élet, az alkotás megszakítatlan nagy folyamatának a része. Talán mert egyre kevesebb az alkalom a művekkel való találkozásra. A kiállítások száma szaporodik ugyan, de az olyan jól összeállított tárlatoké, mint a Folyamat Társaság bemutatója, inkább csökken, az pedig, hogy a köztereken, szobrok, murális művek formájában is olyan igényes, nagy szabású kompozíciók jelennének meg, mint a szombathelyi tárlaton Budahelyi Tibor Zöld és Rózsaszín villámja, alig-alig képzelhető el. Sokféle oka van ennek a mű és befogadója

közötti távolságnak, az átalakulás nehézségei, a tömegkommunikáció, az anyagi források hiánya – alighanem sokáig eltart még a problémák elemzése. Teher alatt nő a pálma? Az állam mulasztásai közül sokat a kilencvenes évek eleje óta egyre szaporodó művészársaságok pótolnak, mintegy helyretéve az idő kikökönt kerekét.

Nem véletlenül vette föl éppen a Folyamat nevet az a művészcsoporthoz, mely baráti társaságból vált hivatalosan bejegyzett alakulattá 1991-ben. A név választás igen messzire vezető asszociációs sort indíthat el bennünk, noha az induláskor megfogalmazott célok legfontosabbika nem volt más, mint az, hogy a csoport kiállításokat rendezzen, e közös bemutatásokat mintegy a művészetről folytatott eszmecsere részeként, alkalmaként fogva föl. A társaság egyik – egyetlen irodalomtörténész – tagja, Takács Ferenc egy alkalommal „kiállítástársaságnak” nevezte el a csoportot, s valóban, az 1991-es megalakulás óta évente vagy éppen évente többször is, közösen mutatkoznak be az ide tömörült festők, szobrászok, iparművészek, fotósok, designerek. Stílusukban, szemléletükben, akár még emberi habitusukban is több talán a különböző, mint a rokon vonás, a szisztéma azonban, mutatja az eddigi történet, láthatóan működik. Csak az utolsó négy év eseményeit említve, itthon a többi között Budapesten, Pécsen, Tatabányán, Mezőtúron szerveztek közös bemutatást, külföldön Genf, Tampere, Helsinki, Új Delhi kiállítótermeiben.

Nyilván elsősorban azért működik e kiállításokra koncentráló társaság ilyen sikeresen, mert a kölcsönös türelem alapján viszonyulnak egymáshoz a tagjai. Másodsorban – vagy alapvetően – azért, mert, ahogyan a névben is megfogalmazódik, mélyebb elképzelések is vezették létrehozóit. A szervezésben kulcsszerepet vállalt, sajnálatosan korán elhunyt Simsay Ildikó festőművész azt a folyamatot tudta hangsúlyozni, amely a mű mélyebb befogadása felé vezeti az alkotás szemlélőjét, s az induláskor a kiállításokhoz kapcsolódó művész-közönség találkozókat, előadásokat, beszélgetéseket éppen mostanában kívánják újra gyakorítani a társaság részéről. A folyamat kifejezés vonatkozik persze arra is, hogy a csoport szerepet akar vállalni abban a munkában is, amely a XX. századi magyar művészet nagy törései után a folyamatosság helyreállítására irányul, de arra is, hogy a magyar művészetnek úgy kellene bekapcsolódnia a képző-

művészet egyetemes folyamataiba, hogy közben a tradíciókat is nagy egységként szemléli.

Nem véletlenül kapta a Folyamat Társaság első (és egy későbbi) kiállítása a Barlang-Kultúra címet, az emberiség történetének azt az időszakát idézve meg, amelyben a művészet mágikus funkciója révén az élet minden mozzanatát áthatotta. A legutóbbi, a Szombathelyi Képtárban rendezett tárlat címet ugyan nem kapott, de itt is több olyan alkotás szerepelt, amely akár a kiállítás címadó munkája is lehetett volna. Például Nyerges Éva és Oláh Tamás közös műve, az Ezredvégi gondolatok című gobelinje. Az építészet történetének kiemelkedő alkotásai, például a római Szent Péter bazilika, a firenzei dóm, a milánói San Ambroggio részletei jelennek meg rajta, s e motívumokon keresztül a kultúra, a hit, a művészet egyetemes történetének olyan értékei, amely ma is viszonyítási pontot jelentenek az alkotók számára, éppen annak folyamatosságából, folyamat jellegéből következően.

Másfajta számvetéseket is el kell azonban végeznie az ezredforduló magyar – kelet-európai – alkotóinak, jelzi a kiállítás másik munkája, ifj. Eleőd Ákos építész tervsorozata. Az Oroszlánytól nem messzire, a Vértesben lévő, elhagyatott, lepusztult bányáépületek szerepelnek a fotókon, mellettük tervrajzok, egy remélhetőleg hamarosan megszülető keresztény vallási-turisztikai központról, amelynek segítségével nemcsak a használaton kívüli épületek rehabilitálhatók, de maga környezet is, a nem messze lévő vértesszentkereszt kolostor-rommal, új, kulturális, szellemi vonzóerőt gyakorolva éledhet újra.

Az elmúlt években több jelentős évforduló is segítette, hogy a kortárs magyar művészet részt vegyen a kulturális, történelmi, nemzeti értékek rehabilitációjában, újragondolásában. Ilyen volt például a Millenniumhoz kapcsolódó Utazó kárpitok című csoportos kiállítás, amelynek résztvevői különböző anyagokat felhasználva, készített műveikkel idézték meg a kárpitnak azt a típusát, amely utazás közben is elkísérte tulajdonosát, hogy kényelmet, védelmet nyújtson számára. Több hazai, külföldi bemutatón szerepelt sikerrel ez az összeállítás, Szombathelyen Bikácsy Daniela és Olajos György művei érzékeltették, hogy hogyan szervesülhet egy-egy életműbe az eredetileg alkalmazott művészet körébe tartozó mütípus.

Lévay Jenő Repülőhíd című sorozata viszont éppen azt példázza, hogy hogyan válik közösségi érdekűvé az alapvetően individuális jellegű kortárs mű, amennyiben szerves fejlődés, folyamat részét képezi. Lévay, aki néhány évvel ezelőtt létrehozta a gondolat-részvényeket, kifejezvéen, hogy a művészet nem magánügy, hanem közösségi érdekű, s aki megvásárolt egy használaton kívüli átrakót Esztergom mellett a Duna partján, mostani sorozatán a sebes sodrású folyókon ma is létező átkelési eszközzel modellezi, hogyan közvetíti az értékeket a művészet az innenső és a túlpart között. Bázelen egyébként, ahol a Münster melletti köpárkányról lenézve szívesen elnézegeti az ember a színesre festett csónakot, amint a víz ereje által közlekedik két part között, a művészetben is kiválóan működik ez a repülőhíd, igaz, annak művészeti vásár a neve. Budapestnél sajnos sokkal szélesebb a folyó és nincsen művészeti vására sem.

A természet-ember-műalkotás között vezető utakat járja be a kiállítás jónéhány alkotója, megidézve a természeti szépségét, az eruptív erők romboló hatását, de az azoknál is veszélyesebbé váló emberi beavatkozás veszélyeit (M. Novák András, Csáji Attila, Bakonyi Mihály, Zsemlye Ildikó, Tahin Gyula). A művek más csoportja viszont éppen arra utal, hogy a politikai, gazdasági válságok, az ökológiai, háborús katasztrófák idején csak a művészet, az egyre teljesebbé váló egyéni mitológiák együttese képviselheti a folyamatosságot. El Kazovszkij különös, ember-állat lényei saját törvényeik szerint élnek meg a sivatag s a szív végte-

len magányát, Szurcsik József „egyenfejein” csak részben változik a forma a felhőkarcok világában, természetük alapvetően változatlan marad, Szily Géza Mintás szobáin a készen kapott anyag, a gyári muszter is festői értéké válik.

A tökéletes forma, a születés, az élet, a folyamatosság jelképe jelenik meg Illényi Tamara lapjain, ugyanolyan természetesenek mutatva a természet nagy körforgását, mint amilyen könnyedséggel alakul ki Budahelyi Tibor elemi formákból épülő, geometrikus konstrukcióiból az univerzum. A kétszer kettő józanságával, mondanánk, ha mindaz, ami a művészetben létrejön, gyakran nem éppen az irracionális köpönyegébe burkolózna. Péter Ágnes rozsdamentes acélból készült sorozata például René Magritte szállóigévé vált szavait – Ez nem pipa! – idézik, mégpedig arról a vászonról, amelyre történetesen éppen egy jókora pipát festett a belga szürrealizmus atyja. Ez nem piskóta! – mondhatnánk ugyanis Péter Ágnes műveire, amelyek történetesen piskóta alakúak, aligha kétséges azonban, hogy nem ez a szembetűnően banális forma ragadja meg a néző képzeletét, hanem azok a vizuális történések, grafikai rajzok, rétegződések, amelyeket a művész a felület csiszolásával hozott létre. Akár az éjszakai fények, végtelenül gazdagok, változatosak ezek a motívumok, csak meg kell találni azt a nézőpontot, ahonnan megfelelően szemlélhetők. Meg kell tudni élni azt a folyamatot, amely a műalkotás befogadását jelenti. S persze fel kell fedezni magát a Folyamat Társaságot, legutóbb Szombathelyen, a Képtárban.

*Nyerges Éva-Oláh Tamás:
Ezredvégi gondolatok*

Péntek Imre

Változatok súlyra és könnyedségre

Vetró András szobrai és
a Magyar Papírművészek Társaságának
művei Zalaegerszegen

Az erdélyi képzőművészetről még mindig keveset tudunk, holott egyre több színvonalas kiállítás rendeznek a magyarországi múzeumokban, kiállítóhelyeken. Banner Zoltánnak az erdélyi képzőművészetet áttekintő kötete jó tizenöt éve – mely idejekorán rendkívül hasznosnak bizonyult – mára több szempontból kiegészítésre szorul. Az átrendeződés, kivándorlás és az újabb generációk feltűnése ismét azt eredményezi, hogy kiváló alkotók életművéről alig van információ, jelentős festői-szobrászi teljesítmények maradnak (előttünk) homályban. S van, amikor kellemes meglepetést okoz a felfedezőkedv, a tájékozódás, a kapcsolat-teremtés igénye. Ennek köszönhetően egy nagyszerű szobrász mutatkozhatott be a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban április-május folyamán. A kézdivásárhelyi Vetró Andrásról van szó, akinek szakmai pályája, műveinek kvalitása mindenképpen megérdemli a figyelmet. Életútjának főbb állomásai: 1973-ban végzett a Kolozsvári Képzőművészeti Főiskola szobrászati szakán. Tanárai voltak Löwith Egon szobrászművész, Bretter György filozófus, Földesi László esztéta. Édesapja, Vetró Artúr ugyanitt tanított. Kézdivásárhelyen helyezkedett el művésztanárként, s azóta számos egyéni és csoportos kiállítás résztvevője, köztéri szobor alkotója. Franciaországban és Svájcban is szerepelt műveivel, Magyarországon Hatvanban volt kiállítása 2001-ben, s az újabb állomás: Zalaegerszeg. A zalaegerszegi tárlat nyilván csak ízelőt adhatott a szobrász gazdag, több évtizedes munkásságából.

Mi jellemző alkotói módszerére, stílusára? Egyrészt a kubizmus analízáló szemlélete, szaggatott formálása, másrészt bizonyos expresszív, szinte festői mintázás. A román szobrászat nagy egyénisége, Brancusi mellett, az orosz Rodcsenko és Arhipenko, a német Hans Arp szobrászatának hatásairól árulkodnak nagy tömörszerű, erősen stilizált kompozíciói. Azért hangsúlyoznám, hogy: kompozíciói, mert Vetró András nem mond le a

Vetró András: *Ikarosz*

realizmus minimumáról, élvezettel és rendkívüli kifejező erővel jeleníti meg az emberi(állati) test formáit. Az elvonatkoztatás a stilizálásig jut, nem dolgozza ki a részleteket, típusokat (archetípusokat) állít elénk itt látható műveinek többségében. Az anatómiai szerkezet hangsúlyozása nem válik valami steril bonctani receptté, ha életteli, szenvedélyes ábrázolást, érzékeny plaszticitást, jellegzetes, kontúros figurativitást eredményez.

Hogy mennyire így van, jelzi ezt bronz reliefjeinek sora. Rendszerint feszültség teli kompozíciókkal találkozunk, mint a Naphoz közel merészkedő, szárnya tört Ikarosz aláhullása, s apja óvó, védelmező mozdulata. A kezek ritmusa, a Napban megjelenő tenyérynym, a zuhanás akrobatikája – mind-mind a mitikus tartalom kifejezésének motívumai. E sajátos bronztablák – reneszánsz előképek nyomán – számos drámai történetet adnak elő, Vetró András megjelenítésben. Az Iskolaépítő a saját testét falazza föl az építmény tégláiból, míg az ismert téma: Don Quijote és Sancho Panza kettős figurája a Lovag sorozatban nyer – a tragikus, groteszk hősiesség szimbólumaként – erőteljes megjelenítést. A groteszk heroizmus szimbolikus alakja a bohóc is, aki a legkülönbözőbb helyzetekben próbál kitörni helyzetéből (sorsából). (Nagy mutató I.–III.) Hogy végül a Bohócrevanson keserű, csúfolódó mozdulattal bosszantsa a világot. Megjelenik a férfi-nő kapcsolata is, mint téma. Nagyon szép és hatásos reliefeken mintázza meg mezítelen nő testet (Nő és ló), míg az Együtt

szerelmespárja az érzéki összetartozás modern ábrázolása. Az Anyaság sorozat már-már kubista, minimalista szemlélettel mutatja be az anya – gyermek viszonyát a szüléstől (a megszületéstől), a szoptatástól a játszadozó testekből összeálló kompozíciókig. A tömörszerű formálás már valódi plasztikai élményt ad, a stilizálás jelzesszerű elemei, a tagolásokból kialakuló formációk szinte az absztrakt határáig jutnak el. Vetró András „kísértései” azonban megmaradnak egy bizonyos, jól felfogható érzéki határon belül: a szobrai nem válnak rideg, steril, mértani konstrukciókká. Jó példák erre portréi is; ezek a nagy méretű domborművek számos ismert történelmi személyiségnek, művész egyéniségnek keresik (és találják meg) egyéniségét, karakterét. Barcsay portréja a maga szimmetrikus elrendezésével utal az anatómia tanárára, míg a Széchényi befelé néző, fájdalmas tekintete a tragikus végkifejletet vetíti előre. A Kossuth és Petőfi portrék – bár hangsúlyos, túlzó formákkal vannak mintázva – mégis igyekeznek megfelelni az idealizáltság követelményeinek.

Vetró Andrásban vérbeli szobrászt ismertünk meg, aki képes gondolatait a plasztika nyelvén megfogalmazni és a megszokott témákat mitikus szférába emeli át. S modernizmusa nem bántó, agresszív: valamiféle megújított, líraiságtól fűtött realizmusra törekszik, amelynek alapja a különböző művészi hatásokat, stílusokat magába olvasztó expresszív figurális.

Színek és formák kavalkádja fogadta a nézőt a körbefutó galérián, már az első benyomások azt erősítették meg, hogy változatos, szellemes megoldások szólnak a papír „átváltozásairól”, varázslatos, pazar ötletek fogják meg a tekintetet. S mindezt a kápráztató látványt, vizuális kalandot egy régtől ismert, hagyományosnak számító anyag: a papír inspirálta. A megszokott, fehér és színezett papír, amely számos-számtalan alak(anyag)változatban van jelen – még mindig – az elektronikussá váló civilizációs közegben. S az is kitűnik tovább szemlélődve: az ötlet, a fantázia, a túlformalás, a művészi többletjelentés demonstrációja itt magas fokú szakmai ismereteken alapszik, a megmunkálás kitartó, szívós igyekezetén, mindaddig, amíg a műalkotás, műalakítás végleges pontjára nem jut. A talált „ötletek” megtisztítása a játékosság mellett átgondoltságot, olykor átírást,

felülírást jelent. Jelenti egy hétköznapi anyag megfosztását a funkcionalitástól, a művészeti szférába való áttemelés, átlényegítés számtalan, szemet gyönyörködtető variációját.

A papír – a képzőművészetben – a grafikusok számára a vonal elszabadulását, a síkban való gondolkodást jelenti. Ám itt maga az alapanyag – a papír – válik a művészi gondolkodás eszközévé. Kifejező eszközévé. A merített papír durva, rusztikus, egyenetlen felülete, elemi tisztasága, képlékeny állapotban való színezése – mind-mind a beavatkozás lehetőségét kínálja a művészeknek. Olykor megcsúfolva a papírról kialakult képzeteket, – mely ugye arról szól, hogy papír egy könnyű, könnyed anyag – találkozunk itt súlyosnak, tömörszerűnek látszó – játszó formációkkal. Sejben Lajos például kölapot imitál – az imitáció egyik kulcsszava az itt látható műveknek –, amikor vastag papírlemezét elmosódó, barnás erezetű színezés hatja át, melyen elmosódott, titokzatos jelek, ábrák egy eltűnt civilizáció maradványára emlékeztetnek. A töredezettség, az archaikus imitáció, a romlékonyság apoteózisa másutt is megjelenik, mint Szalukó László Darázspatics című munkáján, amely a régi paraszti hajlék falának lepusztult, fosszilis képződményeit imitálja – némi fa és nád betétekkel – naturalisztikus hűséggel, – lásd a valódi darázsfészek betéteket – mintegy emléket idézve-állítva egy eltűnt rusztikus, paraszti világnak. Ennek a kissé szomorkás szemléletnek – siratófalnak – ellentéte, ironikus feldolgozása Bálint Zsombor finom papírból sodort (üres cigarettapapírra emlékeztető) darázsfészek imitációja, melynek bravúros elrendezése rendkívül érdekes, hullámzó felületet ad ki. Vagy hasonló irónia hatja át Falaim című triptichonját, mely a tragikus, tépett szélekkel keretezett képmézőt és a felület anyagszerűségét, vakolat-vakolás imitációját meghökkenítő, halvány bélyegsorokkal tapétázza ki. Koczogh Anikó a raffiás, fekete felületbe mélyesztett bot formációja – Nagypám emlékére – szintén e rusztikus, rurális (avantgárd) élménykör szép darabja. Hanus Sirpa Hannele Piros függőnye ismét felhasználja a fehér, steril felületet, amelyet a merített papír kínál. Erre applikál tüzes, piros függőnyt, arany rátétet, vagy a papír rétegeibe beledolgozott absztrakt mintázatot.

Sóváradi Valéria a mitosz világába kalauzol Styx című applikációjával. Az alvilági folyam egy arany csik – a bemélyített, félelmes ábrákkal teliszótt

fekete, anyagában is fekete papírmasszán. Lieber Erzsébet Átváltozása egy folyamat leképezése: a fehér és barna színek egymásba hatolásáé, azt is mondhatnánk: küzdelméé. A szabályos barna kockák feloldódása, lemerülése, kifehéredése a papírfelület steril fehérségébe, a rendezettség megszűnésének balladája, a káosz erőinek felülkerekedése, az amorfitás térnyerése – színárnyalatokkal, felületmegdolgozással elbeszélve. Jancsikity József tájmetszetei – ismét a felület manipulációja, játék a bemélyedések és kiemelkedések, a domborzati térképek látványelemeivel. Lajosi Dóra szándékoltnan durván megmunkált, hézagos, drótszálakra fűzött „papírmozaikja” ritmusával hat, míg Olajos György kép pillangója valódi finom, lebegő szerkezet, mely bele van rejtve a szemünket „átejto” optikai csapdába. Lévai Dóra kéiben lebegő „történetei”, indigószerű „másolatai” az írás, a nyomhagyás, a rekonstrukció képzetét keltik föl.

Plasztikus, domborműszerű hatásért sem kell a szomszédba menni. Mert jellegzetes, karakteres művekkel találkozhatunk e körben is. Zsankó László – hajtogatott, legyezőszerűen elrendezett művén – sajátos kontraszt figyelhető meg: míg a felületen, felülírva durva, drasztikus fekete jelek, jelzése vonják magukra a figyelmet, addig hajtogatásokon finom tervrajzok, számsorok, a technikai bűvészmutatványok láthatók. Ha nagyon meg akarnánk fejteni e rejtvényt, akkor valami olyasmit sugall a mű, hogy az leegyszerűsítő erőszak gyakran (mindig?) primitív ábráival képes a legfinomabb (védtelen) struktúrán is felülkerekedni. A plasztikus hatás szép példája Erdélyi Eta Öröksége, mely előbb gyász fehér felületen mintázza meg az öreg, agyonhasznált szerszámokat, majd Yves Klein kékjébe „mártja” a szerszám lenyomatokat, mintegy idézőjelbe téve a naturalisztikus ábrázolást. Butak András papír (kő-barlang) plasztikai képesek ismét rációfolni a papír könnyűségére: (Mozaik ABC) a tömbszerű sziklaformációk belseje meg van szaggatva kis fülkékkel, osztásokkal, melyek már a papír vékony, finom anyagát tárják elénk. Faragó Szilva roppant egyszerű, de mégis hatásos „papírszínháza” a merített, színezett papír egymás mögötti elrendezéseivel, képes függöny és díszlet imitációra. Harmati Zsófia maszkjai már szinte szobrászati teljesítmények (Egy fotós emlékére), nem beszélve Sóváradi Valéria arc-kép csarnokáról, mely az elmúlás, a lebomlás, a fossziliává válás nyomasztó

stációival szembesít. Ehhez képest üdítően hatnak László Bandy üde, finom, bohókás kis konstruktív szerkezetei, kivágatai, melyek a papírt valami egész mássá – valami stabil, merev elemmé varázsolják át. Olajos György Imá-ja szintén egy nagyon finom, szinte szürrealis kompozíció, a papírformációja bálványyszerű fafaragásra emlékeztet. Székely Judit Átvívője papírmasszából formált, dekoratív, kissé szecessziós ízeket hordozó halotti bárka, míg az Ég-Föld a mélység és magasság – egymáshoz kötődő, egymástól elválaszthatatlan szerkezetét jeleníti meg. A kollázs – mely érintkezik a művészkönyv témájával – szép példája Király Gábor applikációja, ráfestése. Az ormótlan állatfigurája – ha jól megnézzük – szabásmintákat bemutató darabokból van összerakva, fércelve. Végül Budaházi Tibor a művészkönyv műfajában tud újat nyújtani: hengerre alakult könyvei ismét a papírt, a papír anyagát, megszokott formáját helyezik új összefüggésbe. A henger tömbszerűsége – könyvimitációja – könnyed, légies, lebegő szerkezetté alakul át. A körbeforgó lapok legyező alakzata a szabályosság és szabálytalanság (véletlen) elrendeződésével, a szeriilitás szabályos-szabálytalan ritmusával egyszerre provokálja és megnyugtatja érzeinket.

A Magyar Papírművészek Társaságának zalaegerszei bemutatkozása jól sikerült. Revelációnak ható kiállításuk, válogatott munkáik voltaképpen a papír metamorfózisa, apoteózisa, átszellemítése. Érzeinkkel, érzékelésünkkel (előítéleteinkkel) folytatott párbeszéd- játék. Könnyed csevegés. A bizarrságában is komoly. S értjük, követni tudjuk a művészek szándékát, törekvéseit. Elfogadjuk a partnerséget ebben a „papír-párbeszédben”. És ez manapság nem kevés.

Budaházi Tibor: Hengerkönyvek

Fábián László

A szabadság kalandora

(Lux Antal kiállítása elé)

Bárki érzékelheti, pejoratív íze van ennek a címnak, noha én a következőkben éppen ezt próbálom föloldani, mit föloldani? egyenest pozitívrá fordítani, ugyanis nyomban világossá szeretném tenni, az általam ismert magyar képzőművészetből leginkább Lux Antal életműve, példája késztet arra, hogy úgy fogalmazzam meg a „Mi a művészet?” fölöttébb bonyolult, tovább már nem is egyszerűsíthető kérdésre adott válaszomat, hogy az valamiféle alkotói szabadságfok, amely úgy ötvözi az önkifejezésben az általános (emberi?) mondandót, hogy az utóbbit nem csak hitelesíti, de személyesen szavatolja is; ha pedig ez egyike a művészet lehetséges definiálásának, akkor logikus következménye az említett mindenkor legmagasabb szabadságfok: függetlenség minden olyan tényezőtől, mely a legsekélyebb gátat jelenthetné; ideológiák, külső megbízások, klientúrák, divatok, műkereskedelem (naná, naná!) – ebből az aspektusból – mind-mind a művész státusának korlátozását jelentik, mi több, önnön életművének alkalmasint kialakult dogmái szintén, és máris a lehetséges kalandorság kérdésénél vagyunk: illendő-e otthagynia már elért, kikristályosodott eredményeket, és újabb kalandokba bocsátkozni esetleges újabb területek meghódítására? magam pedig – Lux Antallal egyetemben – válaszolom: kutya kötelessége, mert egyébként akadémiámba ragad, ha még annyira privát akadémiámba is; azaz: a kalandor szó használatában különbözöm ezúttal a megszokottól: a sokat kockáztató, kutató művészt minősítem vele, aki képtelen babérjain csücsülni – érezvén azoknak hervatag voltát: a babér örökzöldje ugyanis nem több kopottas metaforánál – festők (és már ezzel a minősítéssel is baj van, hiszen Lux legalább annyira grafikus, szobrász, filmes, fotós, videó-művész, számítógépes, performer, stb., mint amennyire festő), tehát besorolható a kísérletező művész laza kategóriájába, ami valójában nem nagy dicsőség, hiszen egy valóságos művésztől a kísérletezés iránti fogékonyság minimumként elvárható, lényegesebb az, hogy kiforrott ered-

Lux Antal: Piros kalap 4.

ményeket hagy ott újabb lehetőségek kedvéért, ami olyasféle, mint a letét bizonyos kölcsönzéseknél: könnyen odavész, ha a törlesztés nem teljesül; ha ezt a fölöttébb prózai hasonlatot folytatom, akkor ismét csak logikusan el kell jutnom (a hiteltől) a hitelesség problémájához, ugyanis a szavatosság-nak ez lenne a kulcsa; nos, a kalandort általában hiteltelennek tekintjük, a szabadság kalandorát voltaképpen a szabadosság lovagjának írhatnánk le, de újfent hangsúlyozom, nem ebben az értelemben használtam eddig sem a kifejezést; már csak amiatt sem, mivel Lux kétféle hitelességet is fölvonultat jelzett kalandorsága mellett: egyfelől a személyes életút hitelességét, másfelől a művészi pálya hitelességét abban a bizonyos szabadságfokban, és – bár előszeretettel választjuk szét a modern művészetelméleti törekvések divatjában az életutat és az alkotói teljesítményt – engedjék meg esetében úgy fogalmaznom, hogy a kettő mindinkább egymásra kopírozódik, vagy inkább szembeötlő az a törekvése, hogy ő maga kopírozza mindinkább egymásra; mire gondolok? az identitás kérdésére, amely – mellesleg – mindenféle kaland-

Lux Antal: Pók X

dorság alapkérdése is, hogy tudniillik hogyan felel meg egymásnak a főntebb emlegetett életút és művészi pálya, vagy egyszerűbben: ki vagyok én (mint ember az történelemben egyszeri jelenlétemmel), mi az én művészi teljesítményem (abban a történelmi-társadalmi szituációban, amelyben létrejött, netán mennyi hosszabbítást tartogathat számomra az örökkévalóság felé)? de ismétlem, most már akár egymásra helyezve a kettő raszterét, hogy markánsan mutasson föl egy bizonyos alakot (alakzatot) – nem véletlenül használtam az identitás szót sem; számos Lux-műnek ez a látványos fölvetése, netán expressis verbis is megjelenhet; úgyszólván egész életében foglalkoztatta ifjúkori élménye: az 1956-os forradalom és annak egyetlen, számára lehetséges folyománya: az ország elhagyása; mind a harcokban való részvétel, mind a menekülés folyamata, de a kommunista rezsim (puhább vagy keményebb) diktatúrája visszatérő témái – elsődlegesen – filmjeiben, videóiban, noha más műfajokban is, állítom, rögeszmésen a szabadság aspektusából, valamint azt is állítom, hogy újabb és újabb fölvetések, fogalmazásmódok, újragondolások kalandjai egytől-egyig ide vezethetők vissza, emiatt nem tudott, sosem is akart lecövekelni – még az erre igazán sok késztetést nyújtó Berlin ellenére sem, ahol évtizedek óta él – egyetlen stílusirányzat mellett sem: pop, geometria,

koncept, transz-avantgard, bármi érintette is (a technikák változásáról nem beszélve), mindegyikből kivette azt, ami számára aktualizálható volt, hogy aztán kamatostul visszaadja (hitelesség, ugye?) annak a személyes modulációnak formájában, amit összeségében Lux életművének nevezünk, és amely summázatot nyugodt lélekkel, kockázat nélkül vállalhatjuk egy hetven esztendősként alkotó esetében; azazhogy: lehetséges, hogy elszettem a dolgot, az a bizonyos szabadságfok ugyanis mindmáig lényege ennek a művészi magatartásnak, nem baj, sőt, örömteli, hogy nem lehetünk biztosak az életmű kerekességében, hiszen bármikor kész „megrázni magát”, újabb kalandra indulni – az én kalandoromnak egyszerűen ilyen a természete...

Lux Antal: Álom X

Boncz Barnabás

Varkausi „vázlatok“

Képzőművészeti bemutató a Hevesi Sándor Színházban

Zalaegerszeg finnországi testvérvárosában, Varkausban élő és alkotó művészek, Taru Mäntynen szobrász, Väinö Rouvinen grafikus és Tuulikki Lainamo üveg-tervező közös tárlata nyílt meg áprilisban a Hevesi Sándor Színház galériájában.

Taru Mäntynen így vall szobrászi törekvéseiről: „Műveim reflektálnak az eredetükre – eljegyezve az emberi értelem sokoldalúságával, a gondolat szabadságával – megtagadva a fizikai korlátokat. Számomra kezdettől fogva meghatározó az anyag, a fém megdolgozása, a bronz öntése. Rám hat a fém anyagi csábítása, mely folyton változik és magával ragad.“

Az emberi és állati figurák mitikus jelentésekkel átítatott egybe gyúrása jellemző a szobrászra. Ezek a különös lények hol a mozgásfázis holtpontján ábrázolódnak, hol végtelen nyugalmat árasztanak – elmélkedő, szemlélődő atmoszférát teremtve maguk körül.

Ahogy a farkasok táncolnak és futnak, hattyúfejű nőfigurák emelkednek, a Kalevala ősi, mitikus, legendás világa elevenedik meg talányos formákba transzponálva. Egyfajta varázslatos metamorfózis – ez a kulcsszava Mäntynen művészetének.

VÄINÖ ROUVINEN grafikus a saját útját járja. Sőt, alkotásai bizonyos szempontból, a grafika új irányzataira észrevehető hatást gyakorolnak. A finn grafikában a színes grafika erőteljes előretörése a leginkább észlelhető külső változás. Kifejezőmódjában közelebb került a grafika a festőművészetéhez. A nagyméretű grafika Rouvinen számára nem jelentett vonzerőt, valahogy idegennek tűnt az ő idillikus kifejezőmódjától.

A bágyadt fényű ligetes tájak, vagy a téli erdők végtelensége, néhány magányos állattal vagy ember alakkal, kisebb méretben inkább megtartja intimitását. Művei ezt a benső, személyes, érzelmetli viszonyt közvetítik – a finoman kidolgozott, részletező formákkal, pasztelles színvilággal, meditatív hangulattal. Képei az ember és természet harmóniájáról, titokzatos egyensúlyáról, a finn tájak szeretetéről „mesélnek“. Ebben a világban akad

elég hely az embernek, a fontos gondolatok és a csend számára.

Grafikáinak mélységében fantáziánk segítségével messzire barangolhatunk. Beléphetünk a ligetbe, sűrű lombú és erős fák közé, hogy örökkévaló szobrok között járva-keelve, útközben különös jelenségekkel találkozunk. Ahogy vándorlásunkat a ligeten át a végtelenségig vezeti, figyelmünk a látóhatáron lévő fény irányába fordul... Múlt és jövő jelenik meg a képeken, és a szemlélő kénytelen ráismerni az emlékezés a paradicsomára, ahova jó lenne visszakerülni.

A tavaszi mezőn találkozhatunk az erdő szellemével, amely egy medve alakjában cammog át a színen, a gyanútlan sétálót megriasztva. De folytathatjuk tovább utunkat. Nem tudjuk pontosan, hogy mi a célunk, hiszen maga az út a legfontosabb.

Taru Mäntynen: Farkasember

TUULIKKI LAINAMO üvegtervező a klasszikus finn dizájn hagyományok továbbfolytatója. Maga készíti üvegtárgyait, mert az anyaggal való közvetlen kapcsolat számos invenciót ad számára, melyek beépülnek a munkáiba. Ez a közvetlenség teszi egyedül lehetővé, hogy ráleljen azon „áttetsző hangokra”, melyekkel komponálja a tárgyait.

Az üveg fizikai felépítése, belső struktúrája, az anyagi részecskéit összetartó belső erők működése még mindig rejt ismeretlen tényezőket, titkokat, akármilyen beható vizsgálódással is közelítjük meg áttetsző anyagát.

Átlátszó és törékeny. Máskor sejtelmes, zöld mélység, súlyos és sérthetetlen. Melegen képlékeny, a lehelet is formázza. Tűz és víz. Mesés szépség, rideg racionalitás és törékeny illúziók.

Miközben az alkotó az üvegtechnológia problémáival birkózik, a formaalkotás és a technológiai lehetőségek szintézisére törekszik. Művészi sikereiben bizonyára annak is része van, hogy nem követte az üveg funkciójából, a felhasználási lehetőségeiből eredő törvényszerűségeket. A tárgyformálás és a művészi díszítés túlmegy a racionális felhasználáson, különleges, pazar megoldásokig jutva el.

A három alkotó műtárgy együttese, a közös tartalata méltóan, színvonalasan reprezentálja a kortárs finn képző- és iparművészet fontosabb áramlatait.

Väinö Rouvinen: Felszáll a köd

Tuulikki Lainamo: Árnyék

Frimmel Gyula

Egy alak száz magánya

Kicsi bronz alakok egy régi épület ódon hangulatot árasztó szobájában, otthonos méretű kisplasztikák, apró, groteszk figurák (sőt, az intellektuálisabb hangzás kedvéért: aphó, ghotesz figurák). Fischer György művészete: figurális művészet, ami azért nem olyan meglepő állítás, mert a szobrászat természeténél fogva figurális, akkor is az, ha a térben kiteljesedő mű nem is emlékeztet emberi testre. A néző valahogy mindenképpen arra asszociál. Fischer életműve azonban hangsúlyozottan figurális, mondhatnám, ő korunk par excellence figurális szobrásza, hiszen mindazt, amit elmond, a test, a mozdulat, a különös, sokszor természetellenes pozitúrák nyelvén mondja el. Nem az alakjai megformálásának mikéntjéből adódó hangulati, érzelmi effektusok, hanem pusztán a figura gesztusa által, mint a pantomimművész.

Ezekről a figurákról már sokat beszéltek, írtak, nyilatkoztak. Az emberek általában nem mennek el közömbösen Fischer szobrai mellett: vagy nagyon szeretik, vagy elutasítják őket, illetve inkább megrémülnek a bennük kimondott, megcáfolhatatlan igazságtól. Ha most egynémely megvalósult, vagy meg nem valósult köztéri munkájának történetére gondolok..., de inkább hagyjuk ezeket a történeteket.

Néhány jelző már szinte hozzátapadt az itt látható alkotásokhoz. Ilyen az említett groteszk, a humoros. Igaz, Fischer humora legendás, mégsem hiszem, hogy művei egyszerűen az emberi alak frivól, gúnyos megjelenítését céloznák. Nem élcelődik az ember esendőségén, mint ahogy Don Quijote ügyetlenségét, bogarasságát sem tudjuk igazán szívből kinevetni. Valahogy érezzük a lelkünk mélyén: az ő oldalán az igazság. Nézzük meg közelebbről szobraikat. Többnyire karcsú, nyúlánk testek, némelyeken a végtagok erőteljes hangsúlyt kapnak, másokon eltűnnek, vagy beleolvadnak a törzsbe, esetleg egymáshoz nőnek, ami által torzóvá válik az alak. Egyiknek sincs arca, legalábbis olyan, ami egyénivé, személyessé tenné, csak vala-

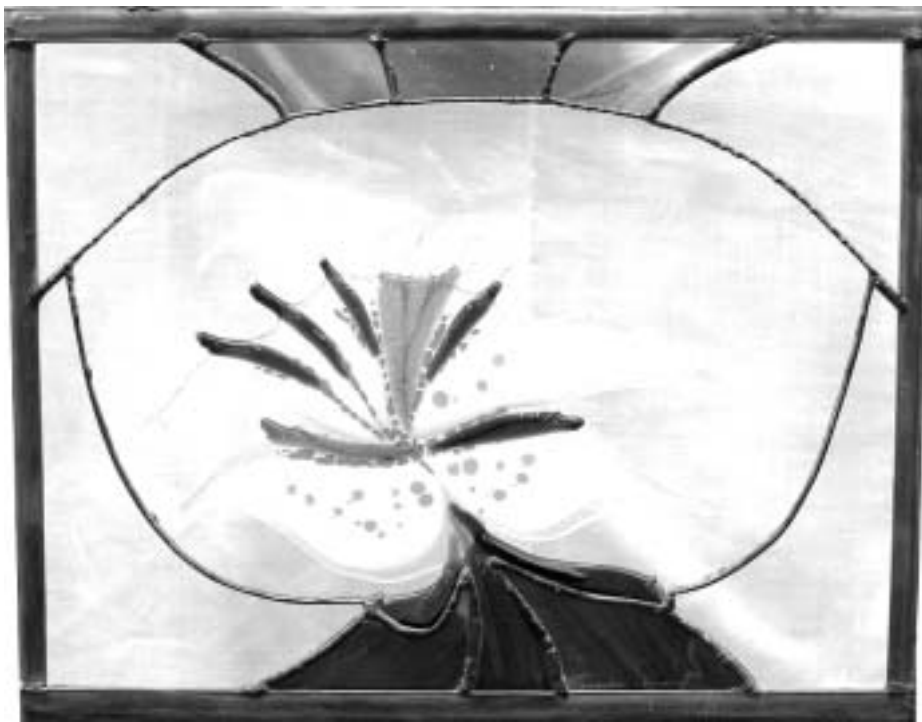
Enteriőr Fischer György szobraival

mi kortalan, az archaikus művészetekre emlékeztető fejforma ül a vállak közt. Talán ez teszi, hogy a szobrok láttán az az érzésünk támad, mintha egyazon figura különböző pozitúrákat venne fel a szemünk előtt. És valóban, éppen ez Fischer György művészetének egyik alapmetódusa. Hogy tudniillik belekényszeríti, látszólag zsarnoki önkénnyel belegyömöszöli védtelen teremtményeit valamilyen abszurd, természetellenes testhelyzetbe, amit azután örök magányba zárva viselniük kell az idők végezetéig, nincs számukra ellenvetés, nincs de..., nincs ha..., mert esetükben nem merül fel a lehetősége sem a változtatásnak. Nem kérjük: mi volna, ha leülnének, ha felállnának, helyzetet változtatnának, hiszen a mozduláshoz szükséges végtagokat, ízületeket is megtagadta tőlük a művész. Nem marad más számukra, mint végtelen, szívzorító magányban létezni, mert a magány létükkel azonos. Vagy esetleg a magány testesült meg száz különböző alakban, mint ahogy a Földön élő hat milliárd ember örzi magába zárva létének titkát? Fischer szobrai éppen deformáltságuk, egyéni módon való megnyomorítottóságuk okán válnak személyessé. Mindegyikük örzi (befelé forduló pillantással, archaikus mosollyal) a rá kiszabott sorsot, amely a világ elmúltáig tart. Különös, mozdulat-

lanságukban is nyugtalanító kis gnómok, de szépek. Szépek, ahogy melankolikusan belefeledkeznek bénaságukba, sírnivalón neveltséges helyzetükbe, amit külön nekik szánt az alkotó. Miért szép, sőt, lenyűgöző ez a sok csonka végtag, suta mozdulat, miért távozik a néző a kiállításról a szépség, a katarzis érzésével? Talán, mert a szobrász különleges műgonddal járt el, amikor kiötlötte lényei mozdulatát, művészi deformáltságát (a deformáltság megformálása...elegáns képzavar, de kifejezi a lényegét). Lehetetlen észre nem venni azt a sok formai bravúrt, szobrászi fortélyt, ahogyan a tagokat egymásba forrasztja, a kicsavart karokat, lábakat klasszikus törzshöz illeszti. Így kapják meg valódi személyiségüket: nem arcuk, hanem mozdulatuk, személyre szabott torzságuk jeleníti meg emberi mivoltukat. Fischer Györgynél a test a lélek tükré. Az antik szobrászok ideális testet mintáztak, amelyik tudott minden mozdulatot. Fischer alakjai egy mozdulatot tudnak, ki-ki a magáét, de azt mindenki másnál jobban, épp ezért

nekik hivatásuk, céljuk van. Nem hiábavaló lények, küldetéssel jöttek a világra, és küldetésüket néma belenyugvással, derűs odaadással teljesítik, tökéletlenségükben tökéletesek.

Ezért lehet annyira szeretni eme fura kis lényeket: nem szabálytalan testeket, hanem esendő emberi lelkek formátlanjait, amelyek között valahol mi is ott vagyunk, innen az ismerőség-érzés, hogy embertársainkat, önmagunkat látjuk meg bennük. Ha ideje engedné, Fischer György valószínűleg képes volna szoborba mintázni az egész emberiséget, mindnyájan kaphatnánk tőle egy „apró, groteszk figurát,” amiben saját egyéniségünket, személyiségünk belső lényegét látnánk. Talán, ha már elég sokáig néztük őket, megtanítanának minket, hogy fogadjuk el magunkat és egymást olyanak, amilyenek vagyunk. (Elhangzott Fischer György szobrászművész kiállítás megnyitóján, május 18-án, a zalaegerszegi (magán) Martonosi Galériában, barátai és tisztelői előtt, az idei Munkácsy-díj kitüntetés apropójából.)

Tuulikki Lainamo: Esküvői tánc I.

Király László zsoltar-kantátája • A Zeneakadémia Nagytermében az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem Goldmark kórusának közelmúltban megrendezett hangversenyén került sor Király László héber szövegű zsoltar-kantátájának ősbemutatójára. A kantáta Ádám Emil, a kórus alapító karnagya születésének 100. évfordulójára készült. A kompozíciót előadták a németországi Seesen-ben is, A Zsinagógai Zenei Napok keretében.

A Fiatal Szerzők Európai Fórumának 2005-ös tanácskozása Budapesten • A franciaországi Les Rencontres (Európai Kulturális Városok és Régiók Szövetsége) immár 10 éve munkálkodik az EU tagállamaiban a helyi és regionális szereplők közti kulturális együttműködések ösztönzésén. A szervezet idén 2005. április 21-24 között a XII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivállal egyidőben fővárosunkban rendezte meg a Fiatal Szerzők Európai Fórumának ez évi tanácskozását. A rendezvényen Zala megye, valamint a Nyugat-dunántúli Régió képviselőiben vettem részt (a megye egyedülként, a régió három társammal együtt delegált).

A csütörtöki nap nyitóeseménye számomra délután a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál keretében a Kongresszusi Központban Paolo Coelho Nobel-díjas brazil íróval rendezett beszélgetés volt. Paolo Coelho személyében rendkívül közvetlen és érdekes embert ismerhettünk meg, aki nem fáradt rutinnal válaszolt, hanem úgy tűnt, valóban fontos számára, hogy regényeit kik olvassák. A standok között örömmel fedeztem fel a Romániai Magyar Könyves Céh pavilonját, ahol rendkívül színvonalas kiadványokat láttam. Találkoztam az erdélyi testvérvárosunkat, Marosvásárhelyt képviselő, lapunkban is publikáló Sebestyén Mihály íróval, aki, mint legutóbb a határon túli magyar kiadók lendvai tanácskozásán, a Pannon Tükör munkatársainak mielőbbi baráti látogatását szorgalmazta. Ugyanígy régi ismerősként üdvözöltem az elsősorban szépirodalmi és vallási tárgyú kiadványokra szakosodott kolozsvári Koionia Kiadó fiatal tulajdonosát. A Nemzetközi Könyvfesztivál hivatalos nyitófogadására csütörtök este a Petőfi Irodalmi Múzeumban került sor. Itt sikerült konzultálnom néhány francia vendéggel, a tanácskozást szervező alapítvány munkatársaival, akiktől meghívást kaptam a jövőre esedékes újvidéki (Novi Sad) konferenciára. A PIM igazgatónöje, Csorba E. Csilla köszöntő szavai után a nyitó ülés az irodalmi alkotást, a fiatal szerzők lehetőségeit tárgyalta a Les Rencontres elnöke, Roger Tropeano vezetése mellett. A résztvevők anyanyelvi sokszínűsége miatt a magyar, angol és francia nyelvű előadások, hozzászólások értését szinkrontolmacsolok segítették. A nyitó ülésen Menyhért Anna, a JAK elnöke, Mario Baudino olasz író és Hugh Look tartott előadást. Mario Baudino elsősorban hazai tapasztalatait osztotta meg a közönséggel, míg Menyhért Anna a fiatal magyar szerzők publikációs lehetőségeiről beszélt. Hugh Look *A kiadás az EU-ban* című projektoros beszámolója szociológiai elemzésként elsősorban adatokra épült. Számomra ezek közül a legmegdöbbentőbb az a 2001-es kimutatás volt, miszerint az EU országaiban élő megkérdezett fiatalok közül ez évben 13% több, mint 8 könyvet olvasott, 15% 4-8 között, 39% 2-4 között, míg a válaszadók harmada, 33% kevesebb, mint kettőt. Ez az arány nagyjából megfelel a magyarországi viszonyoknak és sajnálatos, hogy az olvasás mellőzése már az egyetemi bölcsészhallgatók körében is tapasztalható.

Az előadásokat követő kerekasztal-beszélgetésen a kiadás európai helyzete és a felmerülő problémák kerültek tárgyalásra. André Schiffrin, az Amerikai Egyesült Államokból érkezett író és független kiadó hazája és Európa kiadási lehetőségeiről beszélt, Zoran Hamovic, a szerb-montenegrói CLIO Kiadó vezetője pedig honi tapasztalatait osztotta meg velünk. Mezey Katalin levezető elnöknő, az Írók Szakszervezetének főtárgyalója a rendszerváltozással cenzúráról való függéséből kilépett, megváltozott magyar könyvkiadási helyzetről szólt. Példaként említette, hogy az utóbbi három év legnépszerűbb magyar írói közül ketőnek – Márai Sándorról és Wass Albertről van szó – szövegei csak a rendszerváltozás után váltak az olvasók számára legálisan hozzáférhetővé.

A kerekasztal-beszélgetés után az ugyancsak Nyugat-dunántúli régiót képviselő fiatal költővel, Szalai Zsolttal, a tehetséges pályakezdő alkotók folyóirat-közléseinek lehetőségeiről beszélgettem. A Fiatal Szerzők Európai Fórumának budapesti tanácskozását összességében rendkívül hasznosnak értékelem. A kiváló szakmai előadókhoz köszönhetően betekintést nyerhettem az EU kiadási rendszerébe és a fiatal szerzők – akik a jövőben ezt a rendszert alapvetően meghatározzák – publikálási lehetőségeinek módjaiba (különös tekintettel az állami, kiadói támogatásokra, különböző pályázatokra). Itt szerzett ismereteimet remélhetően fel tudom használni a régió és a történelmi Zala megye fiatal szerzőinek érdekében.

Szemes Péter

Ifjúsági regény az 1956 forradalomról • A Móra Ferenc Könyvkiadó a Tavaszi Könyvfesztiválra jelentette meg Lackner László: A skorpió jegyében, avagy kamaszkorunk forradalma című ifjúsági regényét, amely 1989-es első kiadás átdolgozott, bővített változata. Péntek Imre – a kötet egyik lektora – a következő gondolatokkal ajánlja az olvasók figyelmébe a könyvet:

„Felbecsülhetetlen értékű, kegyes ajándéka a sorsnak, ha tizenévesként átélhetjük a történelem sorsformáló, megrendítő pillanatait. Ezt jelentette nekem tizenhárom évesen az 1956-os forradalom és szabadságharc” – nyilatkozta a szerző.

A könyv ezen napok élményeiből építkezik és elmeséli, ahogy egy átlagos nagyközség kamaszai körül felbolydul a világ: Budapesten, majd az egész országban fellángol a forradalom. A szomszédos laktanyából fegyverek garmadája kerül az emberek – és a gyerekek – kezébe, ettől a pillanattól bármi megtörténhet. A felnőttek szervezik a falu védelmét a támadó szovjet harckocsikkal szemben, eközben a fiúcsapat élete értelmét, a Kerka-parti bunkert készül visszafoglalni az elleneséges bandától – most már természetesen igazi fegyverekkel. A főhős Cila, ebben a felfordult, forrongó világban találkozik élete első szerelmével, Valival.

Vajon a kettős tragédia felé sodródó történések hol és hogyan zárulnak? Tudjuk, a nemzeti tragédia bekövetkezett, de kinek milyen személyes veszteséget kellett még elszenvednie?

A könyv izgalmas, szellemes és lírai töltetű kamaszregény, amely árnyaltan ábrázolja, hogy mit jelentett a magyar embereknek az 1956-os forradalom?”

A szerző dedikálta a kötetét több alkalommal a Kongresszusi Központban a könyvfesztiváli rendezvényeken, valamint Zalaegerszegen a Keresztury Könyvesboltban.

A szerző dedikál Budapesten a könyvfesztiválon

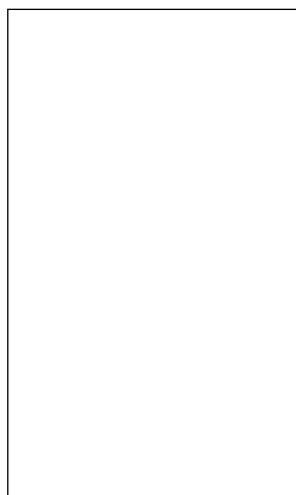
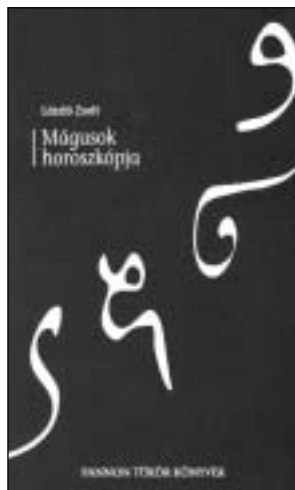
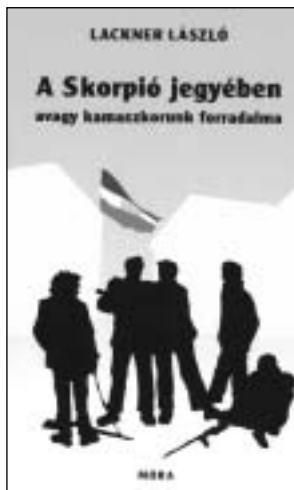
Nagykanizsai versantológia • A közelmúltban jelent meg a Nagykanizsán és környékén élő költők antológiája, Lélekírók címmel, József Attila 100. születésnapja előtt tisztelegve. A kötet az Aranyecset Irodalmi, Képzőművészeti, Előadóművészeti és Zenei Egyesület gondozásában jelent meg, Kardos Ferenc szerkesztésében. (A hátsó borító, Károlyfi Zsófia munkája.)

József Attila-konferencia • A Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, a Ljubljana Magyar Nagykövetség és a Maribori Magyar Kultúrklub Ljubljánában, a Maribori Egyetem Magyar Tanszékén május 12-én egész napos konferenciát rendezett Kortársunk, József Attila (Attila József – Nas sodobnik) címmel. Előadást tartott H. Nagy Péter (JPTE, HU): J. A. megkettőzése – egy olvasásalakzat nyomában, Németh Zoltán (Eperjesi Egyetem, SK): József Attila 1945 után írt posztmodern versei (Parti-Nagy átiratok), Zágorec-Csuka Judit (Lendva, SLO): József Attila költészetének posztmodern hatása a muravidéki magyar költőkre, Péntek Imre (Zalaegerszeg, HU): Közelítések egy fordulóponthoz (Az a bizonyos 1931-es év József Attila életében és pályáján), Bence Lajos (Lendva, SLO): Szervesülő idő, mozduló tárgyak (J. A. expresszív motívumvilágának néhány vonatkozása), L. Varga Péter (HU): Szocializmus vagy retorika, Varga József (SLO): József Attila költészete a szlovéniai kétnyelvű – szlovén-magyar – oktatásában, Klujber Brigitta (Lendva, SLO): József Attila költészete az oktatásában, Hagymás István (Lendva, SLO): Szinkronicitások József Attila életében és életművében. A tanácskozás programját színesítette Würtz Ádám kiállítása, József Attila verseire készített grafikai lapjaiból.

Szerzőinkről: Kabdebó Tamás (1934; Newcastle, Írország) Író, költő, műfordító. Legutóbbi kötetei: Róma szolgáló leánya, Milyen színű éjjel a tenger? (EPL Kiadó, 2005) Fábíán László(1940; Budapest-Zsenye) Író, költő esszéista, művészeti író. A könyvhétre megjelent könyve: IV. Henrik nyughatatlan éjszakái. Géczi János (1954; Veszprém) Költő, író, esszéista. Legutóbbi kötete: A muszlim kert, Terebess Kiadó, 2002. Pék Pál (1939; Nagykanizsa) Költő, legutóbbi kötete: Szodoma, Pannónia Könyvek, 2004. Tömöry Péter(1943; Veszprém) Író, költő, rendező. Selmei György (Marin, Svájc) Költő, író, festőművész. Kötete: Írott munkák, Eper Kiadó, 1997. Major-Zala Lajos (1930; Pensier, Svájc) Költő, író. Legutóbbi kötete: Testamentum, Auróra Kiadó, München, 2004. Böröndi Lajos(1954; Mosonmagyaróvár) Költő, legutóbbi kötete: Összegyűrt idő (Válogatott és új versek, jegyzetek), Sodalitás, Bécs, 2004. Kardos Eszter (Budapest) Író, novellái irodalmi folyóiratokban jelentek meg. Kránitz Rita (1968; Zalaegerszeg) Költő, versei különböző lapokban jelentek meg. Önálló kötete: Ararita, 1999. Szabó Ferenc S.J. (1931;Budapest) Költő, író, műfordító. Legutóbbi kötetei: Tajtékozó idő.(Új versek) Távolatok Kiadó, 2003. Paul Claudel: Kantáta három hangra és más költemények, Szabó Ferenc fordításában.(Új Ember, 2005) Szele Bálint (Székesfehérvár) Kritikus, irodalmi kutató. Bakonyi István (1952; Székesfehérvár) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Vendégeim voltak 3., Felsőmagyarország Kiadó. Bodor Béla (1954; Budapest) Költő, író, kritikus. Legutóbbi kötete: Ragtime a Várnősző Barommal, versek, 2002. Pápes Éva (1954; Szatta) Költő, filmes szakíró, kritikus. Pánczél Petra (1977; Zalaegerszeg) Kritikus, újságíró, cikkei különböző lapokban jelennek meg. Saáry Éva (1929; Lugano) Költő, író, képzőművész. Legutóbbi kötete: Átható csend, versek, Százszorszép Kiadó, 1994. Kovács István (1945; Budapest) Költő, író, műfordító. Legutóbbi kötete: Kézmozdulat a szürkületben (Versek, Magyar Napló Kiadó, 2004) Dr. Szigethy István (1943; Zalaegerszeg) Publicista, esszéíró. Önálló kötete: A négy színű ember. Chak István (1953; Zalaegerszeg) Költő, publicista. Legutóbbi kötete: Brusztolva, színházi beszélgetések, 2004. Király László(1954; Budapest) Zeneszerző, művészeti író. Révész Emese (Budapest) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora. P. Szabó Ernő (1952; Budakalász) Művészettörténész, újságíró. Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Boncz Barnabás (Zalaegerszeg) Művészeti író, számos kiállítás kurátora. Frimmel Gyula (1955; Zalaegerszeg) Grafikusművész, művészeti író. Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.

Könyvújdonságaink

Zalaegerszegen június 2-3-án a Deák Ferenc Megyei és a József Attila Városi Könyvtár, valamint a Zalai Írók Egyesülete szervezésében rendezték meg a Göcseji Könyvnapokat. 2-án délután 15.00 órakor Dr. Gyimesi Endre polgármester és Kabdebó Tamás Írországból élő író-költő mondott megnyitót. Kabdebó Tamás, Fábián László, Baranyi Ferenc, Bencze Lajos, Hagymás István, László Zsolt, Lackner László, Zágorec-Csuka Judit, Kardos Ferenc, Geresits Gizella és Károlyi Attila dedikálták új kötetüket. Az esti órákban a Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben kötetlen hangulatú műsorral egybekötött könyvbemutatót a szerzők és az olvasók találkozhattak egymással. 3-án a József Attila Könyvtárban erdélyi írók mutatkoztak be, Gálfalvi György író, – a Látó című folyóirat főszerkesztő-helyettese – Marosvásárhelyről, és Káli Király István író, a Mentor Kiadó igazgatója ismertették a két fontos erdélyi irodalmi műhely munkáját, Bogdán László író Sepsiszentgyörgyről és György Attila Csíkszeredáról új regényét mutatta be.